

ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу бойынша басшылық қағидаттары

**ЭЫДҰ-НЫҢ
КӨПҰЛТТЫ
кәсіпорындарға
арналған кәсіпкерлік
қызметті жауапты жүргізу
бойынша басшылық
қағидаттары**

ЭЫДҰ-ның Халықаралық инвестициялар және көпұлтты кәсіпорындар туралы декларациясына қосылған мемлекеттер [OECD/LEGAL/0144] көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Басшылық қағидаттарына 2023 жылғы жаңартуларды қабылдады. Көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүзеге асыру бойынша [OECD/LEGAL/0307] Басшылық қағидаттары туралы шешімді ЭЫДҰ Кеңесі министрлер деңгейінде қабылдады. Екі құжатқа да түсініктемелерді ЭЫДҰ Инвестициялар комитеті мақұлдады. Алғы сөз ЭЫДҰ Бас хатшысының жауапкершілігімен жарияланады және міндетті түрде ЭЫДҰ-ға мүше елдердің ресми көзқарасын білдірмейді.

Осы құжат, сондай-ақ ондағы кез келген деректер мен карта кез келген аумақтардың мәртебесін және олардың үстіндегі егемендікті, мемлекеттік шекаралар мен шекаралық сызықтарды делимитациялауды, сондай-ақ аумақтардың, қалалар мен облыстардың атауларын қозғамайды.

Дәйексөз келтірген кезде дереккөзді келесідей көрсетуді сұраймыз:

OECD (2023), OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/81f92357-en>.

ISBN 978-92-64-60598-5 (баспа данасы)
ISBN 978-92-64-81363-2 (pdf форматында)

ЭЫДҰ жарияланымдарына түзетулерді Интернетте мына мекенжайдан табуға болады: www.oecd.org/about/publishing/corrigenda.htm .

© ЭЫДҰ, 2023

Бұл жұмысты цифрлық немесе баспа түрінде пайдалану Қағидалар мен шарттармен реттеледі, оларды мына жерден табуға болады:

<https://www.oecd.org/termsandconditions>

Алғы сөз

ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу бойынша Басшылық қағидаттары (Басшылық қағидаттары) бизнестің орнықты дамуға қосқан үлесін ұлғайту және кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам, планета және қоғам үшін жағымсыз әсерлерді жою мақсатында үкіметтер көпұлтты кәсіпорындарға бірлесіп жолдаған ұсынымдарды білдіреді. *Басшылық қағидаттарды* қолдауда іске асырудың бірегей тетігі - *Басшылық қағидаттардың* тиімділігін арттыру үшін үкіметтер құрған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Ұлттық байланыс пункттері (орталықтары) қолданылады.

1976 жылы қабылданғаннан бері *нұсқаулықтар* қоғамның сын-қатерлері мен халықаралық кәсіпкерлік қызметтің өзгеріп отыратын жағдайлары тұрғысынан өзекті болып қалу үшін үнемі жаңартылып отырды. 2023 жылғы жаңартулар 2011 жылы соңғы қайта қаралғаннан бері жинақталған онжылдық тәжірибені көрсетеді және қоғам мен бизнестің алдында тұрған өзекті әлеуметтік, экологиялық және технологиялық сын-қатерлерге жауап береді. Негізгі жаңартуларға мыналар жатады:

- Климаттың өзгеруі және биоалуантүрлілік саласындағы халықаралық деңгейде келісілген мақсаттарға сәйкес келтіру бойынша кәсіпорындарға ұсынымдар;
- Деректерді жинау мен пайдалануды қоса алғанда, технологияларды әзірлеуге, қаржыландыруға, сатуға, лицензиялауға, саудаға және пайдалануға қатысты тиісті тексеруге қойылатын талаптарды қосу;
- Кәсіпорындар өз тауарлары мен қызметтерін пайдалануға байланысты әсерлер мен іскерлік қатынастарға қатысты тиісті тексеруді қалай жүргізу керектігі туралы ұсыныстар;
- Тәуекел тобына кіретін адамдар мен топтарды, соның ішінде бизнесті жүргізуге алаңдаушылық білдіретіндерді қорғауды жақсарту;
- Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу туралы ақпаратты ашу бойынша жаңартылған ұсынымдар;
- Сыбайлас жемқорлықтың барлық түрлеріне қатысты тиісті тексеру жүргізу бойынша кеңейтілген ұсынымдар;
- Лоббистік қызметтің *Басшылық қағидаттарға сәйкестігін қамтамасыз ету бойынша кәсіпорындарға ұсынымдар*;
- Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Ұлттық байланыс орталықтарының көрінуін, тиімділігін және функционалдық теңдігін қамтамасыз ету үшін жетілдірілген рәсімдер.

Жаңартуларды ЭЫДҰ-ның кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі жұмыс тобына және ЭЫДҰ Инвестициялар жөніндегі комитетіне қатысатын Халықаралық инвестициялар және көпұлтты кәсіпорындар және Еуропалық одақ туралы декларациясына қосылған 51 мемлекет дайындады. Жаңарту жұмыстарына институционалдық мүдделі тараптар - ЭЫДҰ-дағы Бизнес (BIAC), ЭЫДҰ кәсіподақ консультативтік комитеті (TUAC) және бүкіл

әлем бойынша миллиондаған кәсіпкерлердің, жұмыскерлердің және азаматтық қоғам мүшелерінің пікірлерін білдіретін «ЭЫДҰ қадағалау» (OECD Watch) белсенді қатысты. Осы процесс шеңберінде әлемнің түкпір-түкпірінен мүдделі тараптар үшін ашық екі қоғамдық консультация өткізілді.

ЭЫДҰ Бәсекелестік комитетін қоса алғанда, ЭЫДҰ органдарымен және олардың тиісті хатшылықтарымен консультациялар өткізілді; ЭЫДҰ Тұтыну саласындағы саясат комитеті; ЭЫДҰ Корпоративтік басқару комитеті; ЭЫДҰ-ның Дамуына жәрдемдесу комитеті; ЭЫДҰ-ның Цифрлық экономика саласындағы саясат комитеті; ЭЫДҰ-ның Жұмыспен қамту, еңбек және әлеуметтік мәселелер жөніндегі комитеті; ЭЫДҰ-ның Экологиялық саясат жөніндегі комитеті, ЭЫДҰ-ның Қаржы нарықтары жөніндегі комитеті; ЭЫДҰ-ның Салық мәселелері жөніндегі комитеті; ЭЫДҰ-ның Өнеркәсіп, инновациялар және кәсіпкерлік жөніндегі комитеті; ЭЫДҰ-ның Сақтандыру және жеке зейнетақылар жөніндегі комитеті; ЭЫДҰ-ның Ғылыми-техникалық саясат жөніндегі комитеті; ЭЫДҰ-ның ШОБ және кәсіпкерлік жөніндегі комитеті; ЭЫДҰ-ның Сауда жөніндегі комитеті; ЭЫДҰ-ның Халықаралық парақорлыққа қарсы күрес жөніндегі жұмыс тобы және ЭЫДҰ-ның *Басшылық қағидаттарының* тақырыптық тарауларын қайта қарауға өз үлестерін қосқан парасаттылық мәселелері бойынша жоғары лауазымды тұлғалардың жұмыс тобы.

Жаңартуларды енгізу процесіне ЭЫДҰ-ның Қаржы мәселелері және кәсіпкерлік жөніндегі директоры жанындағы кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу орталығы қолдау көрсетті.

Мазмұны

Алғы сөз.....	3
ЭЫДҰ-ның Халықаралық инвестициялар және көпұлтты кәсіпорындар туралы декларациясы.....	6
I-бөлім: ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу бойынша басшылық қағидаттары	8
Кіріспе	9
I. Тұжырымдамалар мен қағидаттар	12
II. Жалпы саясат.....	14
III. Ақпаратты ашу	23
IV. Адам құқықтары	28
V. Еңбек және өндірістік қатынастар	32
VI. Қоршаған орта.....	38
VII. Парақорлыққа және сыбайлас жемқорлықтың басқа нысандарына қарсы күрес	46
VIII. Тұтынушылардың мүдделері	52
IX. Ғылым, технология және инновация	56
X. Бәсекелестік.....	60
XI. Салық салу	63
II бөлім: ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу бойынша басшылық қағидаттарын орындау рәсімдері.....	66
ЭЫДҰ Кеңесінің көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі басшылық қағидаттар туралы шешімі.....	67
Рәсімдер	70
Іске асыру рәсімдеріне түсініктемелер	77

ЭЫДҰ-НЫҢ Халықаралық инвестициялар және көпұлтты кәсіпорындар туралы декларациясы

ҚОСЫЛҒАН МЕМЛЕКЕТТЕР¹

МЫНАЛАРДЫ ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП:

- Халықаралық инвестициялар әлемдік экономика үшін үлкен маңызға ие және олардың елдерінің дамуына айтарлықтай ықпал етті;
- Бұл инвестициялау процесінде көпұлтты кәсіпорындар маңызды рөл атқарады;
- Халықаралық ынтымақтастық сыртқы инвестициялардың инвестициялық ахуалын жақсартып алады, көпұлтты кәсіпорындардың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық прогреске қосатын оң үлесін арттырады және олардың қызметі нәтижесінде туындауы мүмкін қиындықтарды азайтады;
- Халықаралық ынтымақтастықтың пайдасы өзара байланысты құралдардың теңгерімді құрылымы арқылы халықаралық инвестициялар мен көпұлтты кәсіпорындар саласына қатысты мәселелерді шешуге алғыс білдіремін;

МЫНАНЫ МӘЛІМДЕЙДІ:

Көпұлтты кәсіпорындарға арналған Басшылық қағидаттары

I. Олар өз аумағында немесе аумағынан қызметін жүзеге асыратын көпұлтты кәсіпорындарға² алғысөзде баяндалған және олардың ажырамас бөлігі болып табылатын пайымдаулар мен түсініктерді ескере отырып, осы құжатқа 1-қосымшада баяндалған Басшылық қағидаттарды сақтауды бірлесіп ұсынды;

Ұлттық режим

II.1. Қосылған үкіметтер қоғамдық тәртіпті сақтау, қауіпсіздік саласындағы өздерінің маңызды мүдделерін қорғау және халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қатысты міндеттемелерді орындау қажеттілігіне сәйкес өз аумақтарында жұмыс істейтін және басқа

¹ 2023 жылғы 8 маусымдағы жағдай бойынша қосылған мемлекеттерге ЭЫДҰ-ның барлық елдері, сондай-ақ Аргентина, Бразилия, Болгария, Хорватия, Египет, Иордания, Қазақстан, Марокко, Перу, Румыния, Тунис, Украина және Уругвай кіреді. Еуропалық қоғамдастық өз құзыретіне қатысты мәселелер бойынша Ұлттық режим туралы бөлімге қосылуға шақырылды.

² Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу бойынша Көпұлтты кәсіпорындарға арналған Басшылық қағидаттарының мәтіні осы жарияланымның I бөлігінде келтіріледі.

қосылған Үкіметтің (*бұдан әрі - Шетелдік бақылаудағы кәсіпорын*) азаматтарының меншігіндегі немесе бақылауындағы кәсіпорындарға өз аумақтарында халықаралық құқыққа қайшы келмейтін және ұқсас жағдайларда жергілікті кәсіпорындарға (*бұдан әрі - Ұлттық режим*) ұсынылатыннан кем емес қолайлы болып табылатын олардың заңдарына, нормативтік актілеріне және әкімшілік практикасына сәйкес жұмыс режимін ұсынуға тиіс;

2. Қосылған үкіметтер қосылғандардан басқа басқа елдерге қатысты «ұлттық режимді» қолдану мүмкіндігін қарастырады;

3. Қосылған үкіметтер өздерінің аумақтық органдарының «Ұлттық режимді» қолдануына ұмтылатын болады;

4. Бұл Декларация қосылған үкіметтердің шетелдік инвестициялардың ағынын немесе шетелдік кәсіпорындарды құру шарттарын реттеу құқығын қозғамайды;

Қарама-қайшы талаптар

III. Олар көпұлтты кәсіпорындарға қарама-қайшы талаптарды болдырмау немесе азайту үшін ынтымақтасатындығын және осы құжатқа 2-қосымшада баяндалған жалпы ойлар мен практикалық тәсілдерді назарға алатындығын³.

Халықаралық инвестициялар үшін ынталандырулар және кедергілер

IV.1. Олар тікелей халықаралық инвестициялар саласындағы ынтымақтастықты нығайту қажеттілігін мойындайды;

2. Осы арқылы олар белгілі бір заңдар, нормативтік актілер және осы саладағы әкімшілік практика (*бұдан әрі - шаралар*) қолданылатын, ресми тәртіппен тікелей халықаралық инвестициялар үшін ынталандырулар мен кедергілер жасай отырып, қосылған үкіметтердің мүдделеріне тиісті салмақ беру қажеттілігін мойындайды;

3. Қосылған үкіметтер олардың маңыздылығы мен мақсаттарына көз жеткізу үшін, сондай-ақ олар туралы ақпарат әрқашан қолжетімді болуы үшін мұндай шаралардың мүмкіндігінше ашық болуына ықпал етеді;

Консультациялық рәсімдер

V. Кеңестің тиісті шешімдеріне сәйкес, олар жоғарыда аталған мәселелер бойынша бір-бірімен кеңесуге дайын;

Қайта қарау

VI. Олар халықаралық инвестициялар мен көпұлтты кәсіпорындарға қатысты мәселелер бойынша қосылған үкіметтер арасындағы халықаралық экономикалық ынтымақтастықтың тиімділігін арттыру үшін жоғарыда аталған мәселелерді мезгіл-мезгіл қайта қарайтын болады.

³ 2-қосымшамен мына сілтеме бойынша қолжетімді Халықаралық инвестициялар және көпұлтты кәсіпорындар туралы декларацияның толық нұсқасында танысуға болады: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0144>.

I-бөлім: ЭЫДҰ-НЫҢ КӨПҰЛТТЫ КӘСІПОРЫНДАРҒА АРНАЛҒАН КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІ ЖАУАПТЫ ЖҮРГІЗУ БОЙЫНША БАСШЫЛЫҚ ҚАҒИДАТТАРЫ

Мәтін және түсініктемелер

Кіріспе

1. *ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Басшылық қағидаттары* (Басшылық қағидаттары) үкіметтер көпұлтты кәсіпорындарға жолдаған ұсынымдар болып табылады. Қосылған елдер үшін *Басшылық қағидаттарының жалпы* мақсаты кәсіпорындардың экономикалық, экологиялық және әлеуметтік прогреске қосатын оң үлесін ынталандыру және кәсіпорындардың қызметіне, тауарларына және қызметтеріне байланысты болуы мүмкін *нұсқаулықтармен* қамтылған мәселелерге теріс әсерді азайту болып табылады. Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жаһандық нарықтарда тең жағдайлар жасауға ықпал ете алады, серпінді және жақсы жұмыс істейтін бизнес-секторға ықпал ете алады және климаттық өзгерістерге қарсы күрес және жауап шараларын қабылдауды қоса алғанда, тұрақты даму нәтижелеріне қол жеткізуге бизнестің үлесін арттыра алады.

2. *Басшылық қағидаттары ЭЫДҰ-ның Халықаралық инвестициялар және көпұлтты кәсіпорындар туралы декларациясының* бөлігі болып табылады [[OECD/LEGAL/0144](#)]. Басшылық қағидаттарға қосылған елдер ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Басшылық қағидаттары туралы Кеңестің [[OECD/LEGAL/0307](#)] *шешіміне сәйкес олардың тиімділігін арттыруға міндеттенеді*. Осыған байланысты, кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Ұлттық байланыс орталықтары орталық рөл атқарады.

3. *Басшылық қағидаттары* жауапты сауда мен инвестицияларды ынталандыруға және осылайша әлемнің барлық нарықтарындағы үздіксіз өзара әрекеттесу мен жетілдіру арқылы сауда мен инвестицияның пайдасын арттыруға арналған. Халықаралық сауда және инвестициялар әлемнің елдері мен өңірлері арасындағы байланысты нығайтады және тереңдетеді және қоғамдарға тұрақты даму нәтижелеріне қол жеткізу үшін қажет айтарлықтай пайда әкеледі, соның ішінде көбірек және жақсырақ жұмыс орындарын құру, дағдыларды дамыту, өмір сүру деңгейін арттыратын тауарлар мен қызметтерді ұсыну және сандық және «жасыл» экономикаға көшу үшін қажетті қаржы мен технологияларға қол жеткізу.

4. *Басшылық қағидаттарда* өз елдерінде немесе одан тыс жерлерде жұмыс істейтін кәсіпорындардың кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуіне қатысты қосылған елдердің жалпы үміттерін білдіреді және олар кәсіпорындар мен басқа да мүдделі тараптар үшін беделді тірек нүктесі ретінде қызмет етеді. Басшылық қағидаттарда кәсіпорындарға әсерлерді анықтау, алдын алу, азайту және олардың нұсқаулықта қамтылған мәселелерге нақты және ықтимал теріс әсерлерді қалай жоятынын есепке алу үшін тәуекелдерді бағалауға негізделген тиісті тексеруді жүргізу ұсынылады. Осыған байланысты *Басшылық қағидаттар* жеке сектордың да, мемлекеттің де кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуді айқындау және енгізу жөніндегі күш-жігерін толықтырады және нығайтады.

5. *Басшылық қағидаттар* қолданыстағы заңнамаға және халықаралық деңгейде танылған стандарттарға сәйкес кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізудің ерікті қағидаттары мен стандарттарын көздейді. *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелер ұлттық

құқық пен халықаралық міндеттемелерді реттеудің мәні болуы мүмкін. *Басшылық қағидаттарда* кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі ұсыныстар баяндалады, олар кәсіпорындар заң бойынша сақтауға міндетті болатыннан асып кетуі мүмкін. Үкіметтердің кәсіпорындардың *Басшылық қағидаттарды сақтауы туралы ұсынысы заңды жауапкершілік пен құқық қолдану мәселелерінен өзгеше*.

6. Көпұлтты кәсіпорындардың тұрақты дамуға жәрдемдесу қабілеті сауда мен инвестициялар заңның үстемдігі мен азаматтық кеңістікті қорғау жағдайында ашық, бәсекеге қабілетті және тиісті түрде реттелетін нарықтар аясында жүзеге асырылған кезде айтарлықтай артады. Үкіметтер жауапты іскерлік тәжірибені ынталандыру, қолдау және ілгерілету үшін қолайлы саяси орта құру арқылы *нұсқаулықтарды тиімді* жүзеге асыруды қолдауда маңызды рөл атқаруға шақырылады. Ұлттық және халықаралық деңгейлердегі саясаттың келісілуі кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі бастамаларды келісуге ықпал етуі мүмкін. Осыған байланысты, міндетті және ерікті тәсілдер мен әлеуетті арттыруды, сондай-ақ басқа да ілеспе шараларды қамтуы мүмкін мемлекеттің тәсілдері мен шараларының ақылға қонымды үйлесімі өзекті болып табылады. Нақты саясатты, заңнаманы және кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі басқа да шараларды әзірлеу жекелеген елдердің саяси, әкімшілік және құқықтық жағдайларында айқындалатын болады.

7. Халықаралық бизнес үшін саяси, экономикалық, экологиялық, әлеуметтік, физикалық және технологиялық орта тез және ауқымды өзгерістерге ұшырайды. Бұл өзгерістер *Басшылық қағидаттарда да көрініс тапты*. Соңғы онжылдықтарда әлемдік экономикадағы халықаралық сауда мен қаржының үлесі айтарлықтай өсті. Ірі кәсіпорындар әлі де халықаралық сауда мен инвестициялардың айтарлықтай үлесін алады, ал трансшекаралық сауда және шағын және орта кәсіпорындардың инвестициялары да өсті және қазіргі уақытта бұл кәсіпорындар халықаралық нарықтарда маңызды рөл атқарады. Көпұлтты кәсіпорындар, олардың отандық серіктестері сияқты, келісімдер мен ұйымдастырушылық формалардың кең ауқымын қамтыды. Технологиялық әзірлемелер, сондай-ақ стратегиялық альянстар және жеткізушілермен және мердігерлермен тығыз қарым-қатынас, әдетте, кәсіпорындардың шекараларын бұлдыратады. Көпұлтты кәсіпорындар құрылымының қарқынды эволюциясы олардың дамып келе жатқан нарықтық экономикасы бар елдердегі және трансшекаралық сауда мен инвестициялар көлеміндегі үлесі өсіп келе жатқан дамушы елдердегі қызметіне де әсер етеді. Дамушы нарықтық экономикасы бар елдерде және дамушы елдерде көпұлтты кәсіпорындар әртарапандырылды, бастапқы өндіріс пен өндіруші салалардан асып, өңдеу, құрастыру, ішкі нарықты дамыту және қызметтермен айналысты.

8. Экономикалық өзгерістердің табиғаты, ауқымы мен қарқындылығы кәсіпорындар мен олардың мүдделі тараптарына жаңа стратегиялық міндеттер қояды. Бәсекелестік едәуір күшейіп, көпұлтты кәсіпорындар әртүрлі құқықтық, әлеуметтік және реттеуші жағдайларға тап болды. Көптеген көпұлтты кәсіпорындар кәсіпкерлік қызметті жүргізудің жоғары стандарттарын сақтау өсу мен табыстылықпен тығыз байланысты екенін көрсетті. Кәсіпорындар тұрақты дамуға бағытталған және экономикалық, экологиялық және әлеуметтік мақсаттар арасындағы үйлесімділікті қолдайтын бизнес-модельдерді көбірек енгізуде. Кәсіпорындар сондай-ақ кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуді ұсыну мәселесі бойынша әлеуметтік диалогты көтермелейді және мүдделі тараптармен, оның ішінде бизнесті жауапты жүргізу жөніндегі басшылықты әзірлеу мақсатында көпжақты бастамалар контекстінде ынтымақтасады.

9. 1976 жылы Басшылық қағидаттарды қабылдау және олардың кейінгі жаңартулары бизнестің жауапты кәсіпкерлік қызмет *қағидаттары* мен стандарттарын сақтау қажеттілігінің артуын көрсетеді. Бұл үрдістің басталуын XX ғасырдың басындағы Халықаралық еңбек ұйымының қызметіне жатқызуға болады. 1948 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының адам құқықтарының Жалпыға бірдей декларациясын қабылдауы тағы бір маңызды оқиға болды. Осыдан кейін кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізудің көптеген салаларына қатысты стандарттарды үздіксіз әзірлеу жүргізілді. ЭЫДҰ бұл процеске қоршаған орта, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, тұтынушылардың мүдделері, корпоративтік басқару, ғылым, технология және инновация және салық салу сияқты салаларды қамтитын стандарттарды әзірлеу арқылы маңызды үлес қосты.

10. *Басшылық қағидаттар* кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу бойынша жетекші халықаралық құрал болып қала береді. Қосылған елдер *Басшылық қағидаттарына* бір-бірімен және басқа елдердің үкіметтерімен оларды одан әрі сол мақсатқа жетуге ұмтылатын көптеген кәсіпорындармен, кәсіподақтармен және басқа да үкіметтік емес ұйымдармен серіктестікте енгізу үшін ынтымақтасуға міндеттенеді.

I. Тұжырымдамалар мен қағидаттар

1. *Басшылық қағидаттар* үкіметтер көпұлтты кәсіпорындарға бірлесіп жіберген ұсыныстар болып табылады. Олар қолданыстағы заңнамаға және халықаралық деңгейде танылған стандарттарға сәйкес озық тәжірибенің қағидаттары мен стандарттарын қарастырады. Кәсіпорындардың *Басшылық қағидаттарын* сақтауы ерікті болып табылады және құқықтық құралдармен мәжбүрлеп орындауға жатпайды. Дегенмен, *Басшылық қағидаттармен* қозғалатын жекелеген мәселелер де ұлттық құқықты немесе халықаралық міндеттемелерді реттеу нысанасы болуы мүмкін.

2. Ұлттық заңнаманы сақтау кәсіпорындардың бірінші міндеті болып табылады. *Басшылық қағидаттар* ұлттық заңдар мен ережелерді ауыстыруға немесе олардан басым күшке ие болуға арналмаған. Үкіметтердің *Басшылық қағидаттарға* немесе соған байланысты халықаралық міндеттемелерге сәйкес келетін қағидаттар мен стандарттарды орындай алмауы кәсіпорындардың *Басшылық қағидаттарын* орындайтын үміттерін төмендетпейді. Көптеген жағдайларда *Басшылық қағидаттар* заң шеңберінен шыққанымен, олар қарама-қайшы талаптарға тап болған кезде кәсіпорынды орналастыруға міндетті емес және шақырылмайды. Алайда, ұлттық заңдар мен нормативтік актілер *Басшылық қағидаттарда* көрсетілген қағидаттар мен стандарттарға қайшы келетін елдерде кәсіпорындар мұндай *қағидаттар* мен стандарттарды мүмкіндігінше сақтау жолдарын тауып, сонымен бірге ұлттық заңнаманы бұзбауы керек.

3. Көпұлтты кәсіпорындардың қызметі бүкіл әлемге таралғандықтан, осы саладағы халықаралық ынтымақтастық барлық елдерге таралуы керек. Қосылған елдер *Басшылық қағидаттарға* өз аумағында немесе олардың аумағынан жұмыс істейтін кәсіпорындарды әрбір қабылдаушы елдің ерекше мән-жайларын ескере отырып, *өз қызметін жүзеге асырмаса да, Басшылық қағидаттарды* сақтауға шақырады.

4. *Басшылық қағидаттардың* мақсаттары үшін көпұлтты кәсіпорындарды дәл анықтау талап етілмейді. *Басшылық қағидаттар Басшылық қағидаттардың мақсаттары* үшін қай ұйымдарды *көпұлтты кәсіпорындар деп санауға болатынын анықтауға кең көзқарасқа* мүмкіндік бергенімен, осыған байланысты ескеру қажет негізгі факторлар кәсіпорын құрылымының немесе қызметінің халықаралық сипаты және оның коммерциялық нысаны, мақсаттары немесе қызмет түрлері болып табылады. Бұл кәсіпорындар экономиканың барлық секторларында қызмет етеді. Әдетте, оларға бірнеше елде құрылған және өз қызметін әртүрлі тәсілдермен үйлестіре алатындай етіп байланысқан кәсіпорындар немесе басқа ұйымдар жатады. Осындай кәсіпорындардың біреуі немесе бірнешеуі топтың басқа кәсіпорындарының қызметіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін болса да, олардың топ ішіндегі автономия дәрежесі бір көпұлтты кәсіпорыннан екіншісіне байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Меншік нысаны жеке, мемлекеттік немесе аралас болуы мүмкін. *Басшылық қағидаттар көпұлтты* кәсіпорынның құрамына кіретін барлық ұйымдарға (бас

кәсіпорындарға және/немесе жергілікті кәсіпорындарға) арналған. Олардың арасындағы міндеттердің нақты бөлінуіне сәйкес, әр түрлі ұйымдар *Басшылық қағидаттардың* сақталуына ықпал ету үшін бір-бірімен ынтымақтасады және көмектеседі деп күтілуде.

5. *Басшылық қағидаттар* көпұлтты және отандық кәсіпорындар үшін режим айырмашылықтарын енгізуге арналмаған; олар барлық кәсіпорындар үшін тиісті тәжірибені көрсетеді. Тиісінше, *Басшылық қағидаттар* барлық кәсіпорындарға қолданылатын жерде көпұлтты және отандық кәсіпорындарға қатысты олардың қызметіне бірдей бағалау қолданылады.

6. Үкіметтер *Басшылық қағидаттарды* мүмкіндігінше кеңірек орындауға ынталандыруға тырысады. Шағын және орта кәсіпорындардың ірі кәсіпорындар сияқты мүмкіндіктері болмауы мүмкін екенін мойындағанына қарамастан, қосылған елдер оларды *Басшылық қағидаттардағы ұсыныстарды* барынша сақтауға ынталандыруы керек.

7. Қосылған елдер *Басшылық қағидаттарды протекционистік мақсатта пайдаланбауы немесе* оларды көпұлтты кәсіпорындар инвестициялайтын кез келген елдің салыстырмалы артықшылығы күмән тудыратын жолмен пайдаланбауы керек.

8. Үкіметтер халықаралық құқық нормаларына сәйкес көпұлтты кәсіпорындар өз қызметін өз құзыреті шегінде жүзеге асыратын жағдайларды анықтауға құқылы. Әр түрлі елдерде орналасқан көпұлтты кәсіпорынның ұйымдары осы елдерде қолданылатын заңдарға бағынады. Көпұлтты кәсіпорындарға қосылған немесе үшінші елдердің бір-біріне қайшы келетін талаптары қолданылған жағдайда, тиісті елдерге туындауы мүмкін проблемаларды шешу мақсатында бір-бірімен адал ынтымақтасу ұсынылады.

9. *Басшылық қағидаттарға* қосылған елдер оларды халықаралық құқық нормаларына және өздерінің шарттық міндеттемелеріне сәйкес кәсіпорындармен әділ қарым-қатынас жасау жөніндегі өз міндеттерін орындайтынын түсінген кезде белгілейді.

10. Дауларды реттеудің тиісті халықаралық тетіктерін, соның ішінде төрелікті қабылдаушы елдердің кәсіпорындары мен үкіметтері арасында туындайтын құқықтық проблемаларды шешуге жәрдемдесетін құралдар ретінде пайдалану көтермеленеді.

11. Қосылған елдер *Басшылық қағидаттарды* енгізеді және оларды қолдануды ынталандырады. Олар *Басшылық қағидаттарды* ілгерілететін және *Басшылық қағидаттарға* қатысты барлық мәселелерді талқылау алаңы ретінде әрекет ететін кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Ұлттық байланыс орталықтарын құратын болады. Қосылған елдер сонымен қатар *Басшылық қағидаттарды* түсіндіруге және енгізуге қатысты мәселелерді шешу және олардың өзгермелі әлемде тұрақты өзектілігін сақтау үшін тиісті бақылау және кеңес беру процедураларына қатысады.

II. Жалпы саясат

Кәсіпорындар өз қызметін жүзеге асыратын елдерде белгіленген саясатты толығымен ескеруі керек, сондай-ақ басқа мүдделі тұлғалардың пікірлерін ескеруі керек. Осыған байланысты:

A. Кәсіпорындар:

1. Тұрақты дамуға қол жеткізу мақсатында экономикалық, экологиялық және әлеуметтік прогреске ықпал етуі.
2. Олардың қызметіне әсер ететіндерге қатысты халықаралық деңгейде танылған адам құқықтарын құрметтеуі.
3. Жергілікті жұртшылықпен, оның ішінде бизнес мүдделерімен тығыз ынтымақтастық арқылы жергілікті нарықта әлеуетті мүмкіндіктер құруды, сондай-ақ қалыптасқан коммерциялық практика талаптарына сәйкес кәсіпорынның ішкі және сыртқы нарықтардағы қызметін дамытуды ынталандыруы.
4. Адами капиталды қалыптастыруды, атап айтқанда, жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін құру және қызметкерлерді оқытуға жәрдемдесу арқылы ынталандыру.
5. Лоббистік қызметтің ашықтығы мен адалдығын қамтамасыз ету және адам құқықтарына, қоршаған ортаға, денсаулыққа, қауіпсіздікке, еңбекке, салық салуға, қаржылық ынталандыруға немесе басқа мәселелерге қатысты заңнамалық немесе нормативтік базада көзделмеген ерекшеліктерді іздеуден және қабылдаудан аулақ болу.
6. Корпоративтік басқарудың тиісті қағидаттарын сақтау және сақтау, сондай-ақ корпоративтік басқарудың тиісті тәжірибесін, оның ішінде кәсіпорындар тобы деңгейінде әзірлеу және қолдану.
7. Кәсіпорындар мен олар өз қызметін жүзеге асыратын қоғам арасында сенімді қатынастар орнатуға ықпал ететін өзін-өзі реттеудің тиімді тәжірибесін және басқару жүйелерін әзірлеу және қолдану.
8. Көпұлтты кәсіпорындарда жұмыс істейтін қызметкерлердің осы саясат туралы, оның ішінде оқыту бағдарламалары арқылы ақпаратты тиісті түрде тарату арқылы кәсіпорын саясаты туралы хабардарлығын арттыруға және оларды сақтауға жәрдемдесу.
9. Қызметкерлерге, кәсіподақ өкілдеріне немесе басшылыққа немесе жағдайға байланысты құзыретті мемлекеттік органдарға кәсіпорынның заңнамасына, *басшылық қағидаттарына* немесе саясатына қайшы келетін әрекеттер туралы адал хабарлайтын қызметкерлердің басқа да өкілдеріне кемсітушілік немесе тәртіптік немесе өзге де ықпал ету шараларынан аулақ болу.
10. Кәсіпорынның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне байланысты нақты немесе ықтимал теріс әсерлерге қатысты тергеп-тексеруге тырысуы немесе жүргізуі немесе алаңдаушылық білдіруі мүмкін қандай да бір тұлғаларға немесе топтарға қатысты, оның ішінде кәсіпорын іскерлік байланыстарды қолдайтын ұйымдар тарапынан

ықпал ету шараларын қолданудан бас тарту және оларды болдырмау жөніндегі шараларды жүзеге асыру. Бұл жеке адамдар мен топтар алаңдаушылық білдіру үшін өздерін қауіпсіз сезінетін жағдайлар жасауды және қажет болған жағдайда әсер ету шараларының жағымсыз әсерлерін жоюға ықпал етуді қамтиды.

11. Тәуекелдерді бағалау негізінде, мысалы, 12 және 13-тармақтарда сипатталғандай нақты және ықтимал теріс әсерлерді анықтау, алдын алу және азайту үшін оны кәсіпорынның тәуекелдерді басқару жүйелеріне қосу арқылы тиісті тексеру (кешенді сараптама) жүргізу және осы әсерлердің қалай жойылатынын ескеру. Тиісті тексерудің (кешенді сараптаманың) сипаты мен көлемі нақты жағдайдың мән-жайларына байланысты.

12. Өз қызметін жүзеге асыру нәтижесінде *басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелерге қатысты теріс әсер етудің туындауын немесе оған жәрдемдесуді болдырмау және мұндай әсер пайда болған жағдайда, оның ішінде теріс әсер етудің салдарын жоюда қамтамасыз ету немесе ынтымақтастық жолымен жою.

13. Егер кәсіпорын оның пайда болуына ықпал етпесе, бірақ сонымен бірге іскерлік қатынастардың болуына байланысты олардың қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне тікелей байланысты болса, теріс әсердің алдын алуға немесе азайтуға тырысу. Бұл теріс әсер ететін ұйым жауапкершілікті іскерлік қарым-қатынаста болатын кәсіпорынға аударуы керек дегенді білдірмейді.

14. *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелерге қатысты жағымсыз әсерлерді жоюдан басқа, кәсіпорын іскерлік қатынастарды қолдайтын ұйымдардың *Басшылық қағидаттарға* қайшы келмейтін кәсіпкерлік қызметті жауапкершілікпен жүргізу қағидаттарын қолдануы мүмкін болған жағдайда көтермелеу.

15. *Басшылық қағидаттармен* қамтылатын мәселелерге байланысты оларға елеулі әсер етуі мүмкін қызметке қатысты олардың пікірлерін есепке алу үшін мүмкіндіктер беру мақсатында тиісті мүдделі тараптармен немесе олардың заңды өкілдерімен тиісті қарап-тексеру (кешенді сараптама) жүргізу шеңберінде сындарлы өзара іс-қимылды жүзеге асыру.

16. Саяси қызметке кез-келген орынсыз қатысудан аулақ болу.

В. Кәсіпорындарға мыналар ұсынылады:

1. Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу мәселелері бойынша жеке немесе көпжақты бастамаларға және әлеуметтік диалогқа қатысу немесе осы бастамалардың дамушы экономикалар мен қолданыстағы халықаралық танылған стандарттар үшін әлеуметтік және экономикалық әсерін тиісті есепке алуды қамтамасыз ете отырып, оларды орынды жерде қолдау.

«Жалпы саясат» II-тарауына түсініктемелер

1. *Басшылық қағидаттардың* «Жалпы саясат» тарауы кәсіпорындар үшін нақты ұсыныстарды қамтитын бірінші тарау болып табылады. Осылайша, бұл маңызды, өйткені ол тонды белгілейді және келесі тараулардағы нақты нұсқаулар үшін жалпы іргелі қағидаттарды белгілейді.

2. Кәсіпорындарға үкіметтермен саясат пен заңдарды әзірлеу мен жүзеге асыруда ынтымақтастық жасау ұсынылады. Қоғамдағы басқа мүдделі тұлғалардың, соның ішінде жергілікті тұрғындар мен бизнестің, сондай-ақ кәсіпорындардың қызметіне теріс әсер ететін немесе әсер етуі мүмкін адамдардың пікірлерін есепке алу бұл процесті жетілдіре алады. Сондай-ақ, үкіметтер кәсіпорындармен қарым-қатынастарында ашық болуы керек және осы мәселелер бойынша олармен кеңесу керек деп танылады. Азаматтық қоғам ұйымдары мен кәсіподақтар сияқты кәсіпорындар, әлеуметтік серіктестер және басқа да мүдделі тараптар оларға әсер ететін *саясатқа ерікті және нормативтік тәсілдерді (олардың элементтерінің бірі Басшылық қағидаттары* болып табылатын) әзірлеу мен пайдалануда Үкіметтің серіктестері ретінде қарастырылуы керек.

3. Көпұлтты кәсіпорындардың қызметі мен тұрақты даму арасында ешқандай қайшылықтар болмауы керек, бұл ретте *Басшылық қағидаттар* осыған байланысты өзара толықтыруға жәрдемдесуге арналған. Шынында да, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық прогресс арасындағы байланыс тұрақты даму мақсатына жетудің негізгі жолдары болып табылады⁴.

4. IV-тарауда А.2-тармағындағы адам құқықтары жөніндегі жалпы ұсыныс егжей-тегжейлі қарастырылады.

5. Басшылық қағидаттар сонымен *қатар көпұлтты* кәсіпорындардың жергілікті қоғамдастықтардағы қызметі нәтижесінде жергілікті әлеуетті дамытуға қосқан үлесін мойындайды және көтермелейді. Сол сияқты, адами капиталды қалыптастыру жөніндегі ұсыныс көпұлтты кәсіпорын өз қызметкерлеріне ұсына алатын адамның жеке дамуына қосқан үлесін нақты және перспективалы мойындауды білдіреді және жалдау тәжірибесін ғана емес, сонымен қатар оқытуды және қызметкерлерді дамытудың басқа түрлерін де қамтиды. Адами капиталды қалыптастыру сонымен қатар жұмысқа орналасу кезінде, сондай-ақ жоғарылату, үздіксіз оқыту және өндірістен қол үзбей басқа да кәсіби дайындық кезінде кемсітпеу ұғымын қамтиды.

6. Кәсіпорындар қоғамдық пікірталастарға еркін қатысады. Қоғамдық үгіт-насихатқа қатыса отырып, кәсіпорындар [OECD/LEGAL/0379] *лоббизміндегі ашықтық пен адалдық қағидаттары туралы ұсынысты* тиісті түрде ескеріп, олардың лоббистік қызметіне сәйкестігін қамтамасыз етуі керек. *Басшылық қағидаттарымен* қамтылған мәселелер бойынша олардың міндеттемелері мен мақсаттарына сәйкес келді. Үкіметтер мемлекеттік шенеуніктердің мүдделерін қолдауға байланысты тәуекелдерге бейімделген адалдық пен сатылмаушылық жүйесін құруға жауапты. *Басшылық қағидаттарда* кәсіпорындарға заңнамалық немесе нормативтік базада көзделмеген, атап айтқанда, адам құқықтарына, қоршаған ортаны қорғауға, денсаулыққа, қауіпсіздікке, еңбекке, салық салуға және қаржылық ынталандыруға қатысты ерекшеліктерге қол жеткізуге тырысудан аулақ болу ұсынылады, бұл ретте кәсіпорынның заңнамалық немесе нормативтік базаға өзгерістер енгізу құқығына нұқсан келтірмейді. «Немесе қабылдау» сөздері де осындай ерекшеліктерді берудегі мемлекеттің рөліне назар аударады. Мұндай ережелер дәстүрлі түрде үкіметтерге қарсы болғанымен, олардың көпұлтты кәсіпорындарға тікелей қатысы бар. Алайда, заңдардан немесе басқа саясат шараларынан нақты ерекшеліктер қоғамдық тәртіптің

⁴ 1987 жылы Дүниежүзілік қоршаған орта және даму комиссиясы (Брундтланд комиссиясы) ұсынған тұрақты дамудың ең танымал анықтамаларының бірі: "Болашақ ұрпақтың өз қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілетіне нұқсан келтірместен қазіргі заманның қажеттіліктерін қанағаттандыратын даму". Осыған байланысты кедейлікті жою, планетаны қорғау және барлық адамдар үшін бейбітшілік пен өркендеуді қамтамасыз ету жөніндегі жаһандық мақсаттар маңызды бағдар болып табылады.

заңды себептері бойынша осы заңдарға сәйкес келуі мүмкін жағдайлар бар екенін ескеру маңызды. Мысал ретінде қоршаған ортаны қорғау және монополияға қарсы саясатқа арналған тарауларды келтіруге болады.

7. *Басшылық қағидаттар* кәсіпорындарға *G20/ЭЫДҰ [OECD/LEGAL/0413] (Қағидаттар) корпоративтік басқару қағидаттарына негізделген корпоративтік басқарудың тиісті тәжірибесін қолдануды* ұсынады. Қағидаттар акционерлердің құқықтарын, соның ішінде оларға әділ көзқарасты қорғауға және жеңілдетуге шақырады. Кәсіпорындар заңда немесе өзара келісімдерде белгіленген мүдделі тараптардың құқықтарын құрметтеп, байлық, жұмыс орындары, сондай-ақ тұрақты және өміршең кәсіпорындар құруда мүдделі тараптармен белсенді ынтымақтастықты ынталандыруы керек.

8. Қағидаттар бас компанияның директорлар кеңесін кәсіпорынға стратегиялық басшылықты қамтамасыз етуге, басшылықтың қызметіне тиімді мониторинг жүргізуге және мүдделі тұлғалардың мүдделерін ескере отырып, кәсіпорын мен акционерлерге есеп беруге шақырады. Аталған міндеттерді орындау кезінде директорлар кеңесі тәуелсіз аудитті, тиісті бақылау жүйелерін, атап айтқанда тәуекелдерді басқаруды, қаржылық және операциялық бақылауды, сондай-ақ заңнама мен тиісті стандарттарды сақтауды қоса алғанда, кәсіпорынның бухгалтерлік есебі мен қаржылық есептілігі жүйелерінің тұтастығын қамтамасыз етуі қажет.

9. Қағидаттар кәсіпкерлік топтардың құрамына кіретін көпшілікке сатылатын кәсіпорындарға қолданылады, дегенмен еншілес ұйымдардың директорлар кеңесі олар тіркелген юрисдикциялардың заңнамасына сәйкес міндеттемелерге ие болуы мүмкін. Комплаенс және бақылау жүйелері мүмкіндігінше осы еншілес кәсіпорындарға таралуы керек. Сонымен қатар, Басқарма директорлар кеңесінің мониторингі бүкіл топ бойынша басшылықтың нақты есеп беруін қамтамасыз ету үшін ішкі құрылымдарды үнемі талдауды қамтиды.

10. Мемлекеттік көпұлтты кәсіпорындар жеке кәсіпорындармен бірдей ұсыныстарға ие, бірақ мемлекет түпкілікті меншік иесі болған кезде қоғамдық бақылау жиі күшейеді. *ЭЫДҰ-ның мемлекеттік кәсіпорындарды корпоративтік басқару жөніндегі* Басшылық қағидаттары мұндай кәсіпорындар үшін пайдалы және арнайы әзірленген нұсқаулық болып табылады және олардың құрамындағы нұсқаулар басқаруды айтарлықтай жақсарта алады.

11. Құқықтық және институционалдық нормативтік-құқықтық базаны жетілдірудің негізгі жауапкершілігі үкіметтерде болғанымен, кәсіпорындарда тиісті корпоративтік басқаруды жүзеге асырудың маңызды экономикалық себептері бар.

12. Үкіметтік емес құралдар мен өзін-өзі реттеу шараларының кеңейіп келе жатқан желісі Корпоративтік мінез-құлық пен бизнес пен қоғам арасындағы қарым-қатынас аспектілерін қозғайды. Осыған байланысты қаржы секторында қызықты өзгерістер орын алуда. Кәсіпорындар олардың қызметі көбінесе әлеуметтік және экологиялық зардаптарға әкелетінін мойындайды. Мысал ретінде өзін-өзі реттеу және басқару жүйелерін енгізу, сондай-ақ осы мақсаттарға қол жеткізуге ұмтылатын және сол арқылы тұрақты дамуға үлес қосатын кәсіпорындардың тиісті көпжақты бастамаларына қатысу болып табылады. Өзін-өзі реттеу тәжірибесі мен көптеген мүдделі тараптардың бастамалары сенім мен ашық болуы керек. Мұндай бастамалар кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуге қатысты тиісті тексеру жүргізуге бағытталған жағдайларда, *Басшылық қағидаттар* сияқты тиісті халықаралық стандарттармен келісу осындай бастамаларға қатысатын кәсіпорындар үшін күрделілік пен

шығындарды азайта отырып, тиімділікті арттыруға ықпал етуі мүмкін. Өз кезегінде, мұндай тәжірибені дамыту кәсіпорындар мен олар өз қызметін жүзеге асыратын қоғам арасындағы сындарлы қатынастардың дамуына ықпал етуі мүмкін. Кәсіпорындар салалық деңгейде немесе көптеген мүдделі тұлғалардың қатысуымен ынтымақтаса алатынына қарамастан, олар тиісті тексеруді тиімді жүргізуді қамтамасыз ету үшін әлі де жеке жауап береді.

13. Өзін-өзі реттеудің тиімді тәжірибесіне сүйене отырып, кәсіпорындар қызметкерлердің кәсіпорын саясаты туралы хабардарлығын арттыруға ықпал етуі керек. Сондай-ақ, жағдайды түзету бойынша уақтылы шаралар болмаған кезде немесе Жұмыспен қамту саласындағы теріс іс-қимылдардың ақылға қонымды тәуекелі жағдайында заңнамаға қайшы келетін практика туралы құзыретті мемлекеттік органдарға хабарлайтын қызметкерлерді қорғауды қоса алғанда, адал «ақпараттандырушылар» үшін қорғауды қамтамасыз ету ұсынылады. Мұндай қорғау VII-тарауда айтылған ішкі бақылау, этика және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға байланысты талаптарды сақтау бағдарламалары мен экологиялық бастамалар үшін ерекше өзекті болғанымен, ол *Басшылық қағидаттарда* қамтылған басқа да ұсынымдар үшін де өзекті болып табылады.

14. Кәсіпорындар өз қызметіне немесе іскери серіктестерінің қызметіне байланысты жағымсыз әсерлерге алаңдаушылық білдіру үшін қауіпсіз кеңістік құруы керек. Азаматтық кеңістікті қорғау және тергеу жүргізетін немесе осындай мәселелер туралы хабарлаған топтар мен адамдарға зиян келтірмеу үшін қудалаудан бас тарту және олардың алдын алу шараларын қабылдау маңызды. Қудалауға цензураға, қорқытуға, зиян келтіруге немесе сынайтындардың үнсіздігін мәжбүрлеуге бағытталған жауап немесе кемсітушілік әрекеттер жатады. Бұл қоқан-лоққылар, беделге нұқсан келтіру, қорлау, қудалау, қадағалау, қоғамның қатысуына қарсы стратегиялық сот иск, заңды әрекеттерді қылмыстық жауапкершілікке тарту, физикалық шабуылдар мен кісі өлтіру болуы мүмкін.

15. *Басшылық қағидаттардың* мақсаттары үшін тиісті сақтық деп кәсіпорындардың нақты және ықтимал теріс әсерлерді анықтау, алдын алу, азайту және жою туралы есеп беру процесі түсініледі. Бұл процесс іскерлік шешімдер қабылдау мен тәуекелдерді басқарудың ажырамас бөлігі болып табылады. ЭЫДҰ-ның кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу үшін тиісті тексеру мәселелері жөніндегі басшылығы және ЭЫДҰ-ның салалық басшылықтары кәсіпорындарға *Басшылық қағидаттарда* баяндалған тиісті қарап-тексеру жүргізу жөніндегі ұсынымдарды түсінуге және орындауға көмектеседі. Олар сондай-ақ үкіметтер мен мүдделі тараптардың кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу үшін тәуекелге бағдарланған тиісті сақтықпен байланысты мәселелерді жалпы түсінуіне ықпал етеді. ЭЫДҰ-ның тиісті тексеру мәселелері жөніндегі басшылығында кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу үшін үкіметтер белсенді түрде қолдауға және бақылауға міндеттелген тиісті тексеру жүйесі баяндалған. Онда келесі шаралар анықталған: 1. Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуді басқару саясаты мен жүйесіне енгізу; 2. Кәсіпорынның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне байланысты нақты және ықтимал теріс әсерлерді анықтау және бағалау; 3. Теріс әсерлерді тоқтату, алдын алу және азайту; 4. Іске асыру мен нәтижелерді қадағалау; 5. Әсерлердің қалай жойылатыны туралы хабарлау; 6. Қажет болған жағдайда әсерді жоюда қамтамасыз ету немесе ынтымақтастық. ЭЫДҰ-ның тиісті тексеру мәселелері жөніндегі басшылығында кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу үшін осы шараларды іске асыру бойынша практикалық іс-қимылдар ұсынылады. Дегенмен, Басшылықта айтылған барлық практикалық әрекеттер кез келген жағдайда орынды бола бермейді.

16. Тиісті тексеруді кәсіпорынның өзі үшін маңызды тәуекелдерді анықтау мен

басқарудан асып түсетін және *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелерге байланысты жағымсыз әсер ету тәуекелдерін қамтитын жағдайда кәсіпорынның тәуекелдерді басқарудың кең жүйелеріне біріктіруге болады. Ықтимал әсерді әсердің алдын алу немесе азайту арқылы, ал нақты әсерді әсерді жою арқылы жою керек. *Басшылық қағидаттар* кәсіпорын тудыратын немесе олардың пайда болуына ықпал ететін немесе А. 12 және А. 13-тармақтарында сипатталған Іскерлік қатынастар нәтижесінде оның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне тікелей байланысты жағымсыз әсерлерге қатысты. Тиісті сақтық кәсіпорындарға мұндай жағымсыз әсерлердің пайда болу қаупін болдырмауға көмектеседі. Осы ұсынымның мақсаттары үшін жағымсыз әсерлердің басталуына «жәрдемдесу» маңызды үлес ретінде түсінілуі керек, яғни, басқа ұйымды теріс әсер етуді тудыратын, жеңілдететін немесе ынталандыратын және шамалы немесе әдеттегі жәрдемді қамтымайтын қызмет. Кәсіпорынның теріс әсерге қатынасы статикалық емес. Ол өзгеруі мүмкін, мысалы, жағдайлар дамыған сайын және анықталған тәуекелдер мен әсерлерді жою үшін тиісті тексерулер мен шаралар олардың пайда болу қаупін қаншалықты төмендететініне байланысты.

17. «Іскерлік қатынастар» термині іскери серіктестермен, қосалқы мердігерлермен, франчайзилермен, инвестор компаниялармен, клиенттермен және бірлескен кәсіпорын серіктестерімен, кәсіпорын қызметін жүзеге асыру үшін қажетті тауарларды немесе қызметтерді жеткізетін жеткізілім тізбегіндегі субъектілермен, сондай-ақ тауарларды немесе қызметтерді алатын, лицензиялайтын, сатып алатын немесе пайдаланатын субъектілермен қарым-қатынасты қамтиды кәсіпорындар. Сонымен қатар, бұл термин кәсіпорынның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне тікелей байланысты кез келген басқа мемлекеттік емес немесе мемлекеттік ұйымдарды қамтиды. Кәсіпкерлік, коммерциялық немесе мемлекеттік қызметпен байланысты емес мақсаттарда әрекет ететін жеке тұлғалар болып табылатын жеке тұтынушылармен қатынастар, әдетте, *Басшылық қағидаттарға сәйкес «іскерлік қатынастар» болып саналмайды.* Алайда, кәсіпорын осындай тұтынушылар тудырған жағымсыз әсерлердің пайда болуына ықпал етуі мүмкін. Іскерлік қатынастар «бастапқы қатынастар» деп аталатын шарттық немесе тікелей қатынастардан тыс өзара әрекеттесуді қамтиды. Кәсіпорын іскерлік қатынастарды қолдайтын ұйымдар өз қызметін қосылған мемлекеттердің аумағында да, одан тыс жерлерде де жүзеге асыра алады. Кәсіпорынның А. 11-тармағында сипатталғандай нақты және ықтимал теріс әсерлерді анықтау, алдын алу және азайту қабілеті іскерлік қатынастардың әртүрлі түрлеріне, сондай-ақ аталған басқа факторларға, атап айтқанда 24-тармақта түсіндірмелерге байланысты өзгеруі мүмкін.

18. А. 11-тармағындағы ұсыныс кәсіпорынның қызметіне, оның тауарлары мен қызметтеріне теріс әсер етумен байланысты *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелерге қатысты. Бұл ұсыныс бәсекелестік пен салық салуға арналған тарауларға қолданылмайды. Барлық *Басшылық қағидаттарда* тиісті тексеру бойынша ұсыныстар А.11-13 тармақтарын және тиісті түсініктемелерді ескере отырып қарастырылуы керек.

19. Тиісті тексерудің сипаты мен дәрежесі, оның ішінде белгілі бір жағдайда жасалуы керек белгілі бір шаралар әртүрлі факторларға байланысты. Бұл факторларға кәсіпорын қызметінің контексті, *Басшылық қағидаттардағы нақты ұсыныстар*, сондай-ақ кәсіпорынның мөлшері, оның теріс әсерге қатысуы және әсердің ауырлығы жатады. Осыған байланысты, тиісті тексеру кезінде компания теріс әсердің ауырлығы мен ықтималдығына сәйкес келетін тәуекелдерді бағалауға негізделуі керек, сонымен қатар оның контекстінің ерекшеліктерін ескеруі керек. Барлық анықталған әсерлерді дереу жою мүмкін болмаған жағдайда,

кәсіпорын ауырлық дәрежесіне және теріс әсер ету ықтималдығына байланысты шараларға басымдық беруі керек.

20. Басшылық қағидаттар көптеген кәсіпорындар үшін бағалау жүргізу немесе олар *іскерлік* қарым-қатынасты сақтайтын барлық ұйымдармен өзара әрекеттесу мүмкін оказстігін мойындайды. Көптеген жеткізушілер мен басқа да іскерлік байланыстар болған жағдайда кәсіпорындарға теріс әсер ету қаупі неғұрлым маңызды болатын негізгі салаларды айқындау ұсынылады және осындай тәуекелді бағалау негізінде 19-тармақта баяндалған шараларға сәйкес тиісті тексеру жүргізу үшін басымдықтарды айқындау ұсынылады. Кәсіпорынның тауарларына немесе қызметтеріне байланысты тәуекелдерді ескере отырып, тиісті тексеру жүргізу кезінде тауарларды немесе қызметтерді олардың нысаналы мақсатына сәйкес пайдалануға байланысты немесе орынсыз пайдалану немесе теріс пайдалану туындауы мүмкін жағдайларда белгілі немесе ақылға қонымды болжанатын мән-жайларды ескеру қажет. Жеке мәселелер бойынша тиісті тексеру жүргізу бойынша нақты ұсыныстар тиісті тарауларда берілген.

21. Егер кәсіпорын теріс әсер етсе немесе мүмкін болса, оны тоқтату немесе алдын алу үшін қажетті шараларды қабылдауы керек.

22. Егер кәсіпорын жағымсыз әсерге ықпал етсе немесе ықпал етуі мүмкін болса, онда мұндай әсерді тоқтату немесе болдырмау үшін қажетті шараларды қабылдау қажет. Бұл жағдайда ол кез-келген қалған әсерді мүмкіндігінше азайту үшін өз мүмкіндіктерін пайдалануы керек. Кәсіпорын зиян келтіретін ұйымның заңсыз тәжірибесін өзгерте алатын болса, оның әсер ету тетіктері бар деп саналады.

23. *Басшылық қағидаттарда* жауапкершілік ол іскерлік қатынастарда тұрған кәсіпорынға теріс әсер ететін кәсіпорыннан ауыстырылмауы тиіс деп танылады. Мұндай жағдайларда, егер кәсіпорын теріс әсерге тікелей себеп немесе ықпал ететін фактор болмаса, ол оның әсерін жоюға жауапты емес, дегенмен ол теріс әсерді бастайтын ұйымға әсер ету үшін өзінің левереджін өз бетінше немесе басқа ұйымдармен бірлесіп пайдалануға қатыса алады. Егер кәсіпорында левередж жеткіліксіз болса, ол оларды күшейту мүмкіндіктерін қарастыруы керек. Кәсіпорындар іскерлік қарым-қатынастары бар ұйымдарға әсер ету үшін, мысалы, қолдау, оқыту және әлеуетті дамыту арқылы әсер ету үшін өздерінің левередждерін әртүрлі тәсілдермен пайдалана алады немесе күшейте алады; әсерлердің алдын алу және/немесе азайту мақсатында ынтымақтастық; кәсіпкерлік қызметті жауапкершілікпен жүргізу және әсіресе коммерциялық келісімшарттарға қатысты тиісті тексеру туралы үміттер орнату және лицензиялық немесе франчайзингтік келісімдер; кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу нәтижелеріне бизнес-ынталандыруды байланыстыру; кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу мәселелері бойынша реттеуші органдармен өзара іс-қимыл жасау; кәсіпкерлік қызметті жауапты жүзеге асыруға қатысты күтулер сақталмаған жағдайда жауапкершіліктен бас тарту мүмкіндігі туралы хабардар ету ықпал ету тетіктерін біріктіру және кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізудің жалпы стандарттарын енгізу үшін басқа кәсіпорындармен (салалық деңгейде, тәуекелдер деңгейінде немесе ел деңгейінде) ынтымақтастық жасау. Анықталған тәуекелдерге қатысты тиісті жауаптарды анықтауға қатысты басқа факторларға теріс әсерлердің ауырлығы мен ықтималдығы, сондай-ақ осы жеткізушінің кәсіпорын үшін қаншалықты маңызды екендігі жатады.

24. Басшылық қағидаттарда бизнестің іскерлік шектеулерді қолдайтын ұйымдардың мінез-құлқын өзгерту үшін қолданатын немесе қолдана алатын левередж дәрежесіне практикалық шектеулер бар екендігі мойындалады, бұл шектеулер тауарлардың

және/немесе қызметтердің сипаттамаларымен, жеткізушілердің санымен және басқа да *іскерлік* қатынастармен, жеткізу тізбегінің құрылымы мен күрделілігімен, сондай-ақ іскерлік қатынастардың немесе жағымсыз қатынастардың сипатымен анықталады әсер ету. Мысалы, қызмет көрсетуден немесе тауарды сатудан кейінгі кейбір жағдайларда кәсіпорындар олардың әсерін бақылау немесе левереджді пайдалану үшін шектеулі мүмкіндіктерге ие болуы мүмкін. Мұндай жағдайларда нақты және ықтимал әсерлерді анықтау және сату немесе қызмет көрсету алдында және кезінде алдын алу немесе жеңілдету шараларын қабылдау үшін күш салу өте маңызды.

25. Іскерлік қатынастарға қатысты тиісті жауаптар тәуекелдерді азайту жөніндегі шаралар кешенін қабылдағаннан кейін жеткізушімен қарым-қатынасты жалғастыруды қамтуы мүмкін; тәуекелдерді азайту жөніндегі шараларды бір мезгілде қабылдай отырып, қатынастарды уақытша тоқтата тұру; немесе соңғы шара ретінде іскерлік қатынастардан бас тарту, не әсерді жұмсарту әрекеттері сәтсіз аяқталғаннан кейін, не егер кәсіпорын тәуекелдерді азайту әрекетін жеңілдетуге тырысады деп санаса. теріс әсердің ауырлығына байланысты әсер ету мүмкін емес. Егер кәсіпорындар қарым-қатынасты жалғастыра алса және болашақта жақсару мүмкіндігі бар екенін немесе жақсару байқалғанын көрсете алса, бұл тәсіл көбінесе ынтымақтастықты толығымен тоқтатқаннан гөрі жақсы болады. Сондай-ақ, кәсіпорын шартты бұзу туралы шешіммен байланысты ықтимал әлеуметтік, экологиялық және экономикалық жағымсыз әсерлерді ескеруі керек. Мұндай шешім қабылдаған кезде кәсіпорындар тиісті мүдделі тараптармен сындарлы консультациялар жүргізуді және Шартты бұзуға байланысты жағымсыз әсерлердің алдын алу немесе азайту үшін ақылға қонымды және тиісті шаралар қабылдауды қоса алғанда, бұл мәселеге жауапкершілікпен қарауы керек.

26. Кәсіпорындар сондай-ақ персоналды оқыту және әлеуетті арттыру жөніндегі басқа да іс-шаралар арқылы олардың қызметінің тиімділігін арттыру мақсатында жеткізушілермен және олар іскерлік қатынастарды қолдайтын басқа да ұйымдармен ынтымақтаса алады және өзінің іскерлік практикасына *Басшылық қағидаттарға* сәйкес келетін кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу қағидаттарын енгізуді қолдай алады. Бұл процесте оларды қолдай отырып, іскерлік қарым-қатынасты сақтайтын шағын және орта кәсіпорындармен өзара әрекеттесу өте маңызды. Өртүрлі сатып алушылардың немесе қызмет көрсетушілердің талаптары арасында ықтимал қайшылықтар болған жағдайда, кәсіпорындарға бәсекелестікке қарсы аспектілерді ескере отырып, тиісті тексеру саясатын және басқа кәсіпорындармен ақпарат алмасуды қоса алғанда, тәуекелдерді басқару стратегияларын үйлестіру жөніндегі салалық бастамаларға қатысу ұсынылады.

27. Сондай-ақ кәсіпорындарға кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу мәселелері бойынша жеке немесе көпжақты бастамаларға және әлеуметтік диалогқа қатысу ұсынылады, мысалы, оларға қоса берілетін рәсімдерді қоса алғанда, *ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Басшылық қағидаттары жөніндегі Кеңесінің шешімімен* келісілген бастамалар.

28. Мүдделі тараптармен мақсатты өзара әрекеттесу тиісті тексеру процедурасының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Кейбір жағдайларда мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу тәуелсіз құқық болуы мүмкін. Мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу, мысалы, кездесулер, тыңдаулар немесе консультациялар арқылы тиісті мүдделі тараптарды тартудың интерактивті процестерін қамтиды. Мүдделі тараптар-бұл кәсіпорынның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне байланысты жағымсыз әсерлерге әсер ететін

немесе әсер етуі мүмкін *басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелерге байланысты құқықтары немесе мүдделері бар тұлғалар немесе тұлғалар топтары немесе олардың заңды өкілдері. Кәсіпорындар ең үлкен немесе ықтимал әсерге ұшыраған мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу үшін басымдықтарды анықтай алады. Бұл әсер ету дәрежесі өзара әрекеттесу дәрежесін анықтайды. Мақсатты өзара іс-қимыл екі тараптың адал ниетпен жүргізетін және мүдделі тараптардың пікірлерін ескеретін тұрақты екіжақты өзара іс-қимылды көздейді. Мүдделі тараптармен өзара іс-қимыл маңызды және тиімді болуы үшін оның мүдделі тұлғалар үшін уақтылы, қолжетімді, орынды және қауіпсіз болуын қамтамасыз ету маңызды. Сондай-ақ, осал немесе маргиналды мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу үшін ықтимал кедергілерді анықтау және жою маңызды. ЭЫДҰ басшылығы кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу үшін тиісті тексеру мәселелері бойынша және ЭЫДҰ-ның тиісті салалық басшылықтары тиісті байқау рәсімі шеңберінде мүдделі тараптармен өзара іс-қимылды ұйымдастыруда кәсіпорындарға практикалық қолдау көрсетеді. Бұл әсіресе жерді немесе су ресурстарын қарқынды пайдалану сияқты жергілікті халыққа айтарлықтай әсер етуі мүмкін жобаларды немесе басқа әрекеттерді жоспарлау және шешім қабылдау кезінде өте маңызды.

29. Соңында, өзін-өзі реттеу және басқа да осыған ұқсас *бастамалар*, соның ішінде Басшылық қағидаттары бәсекелестікті заңсыз шектемеуі керек және тиімді мемлекеттік заңнама мен реттеуді алмастырушы ретінде қарастырылмауы керек. Көпұлтты кәсіпорындар кодекстер мен өзін-өзі реттейтін тәжірибелердің оларды әзірлеу кезеңінде саудаға немесе инвестицияларға әсер етуінен аулақ болады деп болжануда.

III. Ақпаратты ашу

1. Кәсіпорындар өз қызметін жүзеге асыратын елдер мен секторларда ақпаратты ашудың белгіленген саясатын назарға алуы, сондай-ақ акционерлер мен басқа да мүдделі тараптардың пікірлері мен ақпараттық талаптарын ескеруі тиіс. Кәсіпорындар барлық маңызды мәселелер бойынша жеткілікті егжей-тегжейлі сенімді, толық, дәл және салыстырмалы ақпаратты уақтылы және жүйелі түрде ұсынуды қамтамасыз етуі керек. Бұл ақпарат кәсіпорын бойынша тұтастай және қажет болған жағдайда қызмет бағытын немесе географиялық аймақты ескере отырып ұсынылуы керек. Кәсіпорындардың ақпаратты ашу саласындағы саясаты кәсіпорынның сипатын, көлемін және орналасқан жерін ескеруі, сондай-ақ шығындар, құпиялылық және бәсекелестіктің басқа да ерекшеліктері мәселелерін ескеруі керек.

2. Кәсіпорынның ақпаратты ашу саясаты мынадай маңызды мәліметтерді қамтуы тиіс:

- a) кәсіпорынның қаржылық және шаруашылық қызметінің нәтижелері;
- b) кәсіпорынның мақсаттары және тұрақты дамуға қатысты ақпарат;
- c) капитал құрылымдары, топтары және оларды бақылау тетіктері;
- d) бенефициарлық меншік иелерін қоса алғанда, акциялардың бақылау пакеті және дауыс беру құқығы;
- e) Директорлар кеңесінің құрамы және оның мүшелері туралы ақпарат, оның ішінде олардың біліктілігі, іріктеу процесі, кәсіпорынның басқа директорлары туралы ақпарат және директорлар кеңесі өзінің әрбір мүшесін тәуелсіз деп санай ма;
- f) Директорлар кеңесінің мүшелерін және негізгі басшыларды марапаттау;
- g) байланысты тараптармен операциялар;
- h) болжалды қауіп факторлары;
- i) ұлттық кодекстерге немесе корпоративтік басқару саясатына сәйкестік дәрежесін және оларды енгізу процесін қоса алғанда, басқару құрылымдары мен саясаты;
- j) борыштық міндеттемелер, оның ішінде келісімдерді сақтамау тәуекелі.

3. Сондай-ақ, кәсіпорындардың кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу туралы, оның ішінде тиісті тексеру жүргізу үшін өз міндеті шеңберінде ақпарат беруі маңызды. Бұл ақпараттың кейбір бөлігі 2-тармаққа сәйкес маңызды болуы мүмкін. Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу туралы ақпарат мыналарды қамтуы мүмкін:

- a) кәсіпорынның *Басшылық қағидаттарда* қамтылған қағидаттар мен стандарттар бойынша міндеттемелері және оның тиісті қарап-тексеруді жүзеге асыру жөніндегі жоспарлары нақты тұжырымдалған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу мәселелері жөніндегі саясатты қоса алғанда, көпшілік алдында ашуға арналған құндылық туралы өтініштер немесе кәсіпкерлік қызметті жүргізу туралы өтініштер;
- b) кәсіпорын қосылған саясат және өзге де мінез-құлық кодекстері, олардың қабылданған күні туралы ақпарат, сондай-ақ осындай өтініштер қолданылатын елдер мен

ұйымдардың тізбесі;

с) кәсіпорынның басшы құрылымдары мен қадағалау органдарында кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу мәселелері бойынша саясатты енгізу үшін қабылданған шаралар туралы ақпарат;

d) кәсіпорын анықтаған кәсіпорынның елеулі әсер ету немесе тәуекелдер салалары, анықталған, басымдыққа ие және бағаланған теріс әсерлер немесе тәуекелдер, сондай-ақ басымдықтарды белгілеу критерийлері;

e) мүмкіндігіне қарай болжанатын мерзімдер мен бақылау мерзімдерін қоса алғанда, тәуекелдерді болдырмау немесе жеңілдету үшін қабылданған әрекеттерді немесе 3(c) және (d) тармақтарында көрсетілген салдарларды қоса алғанда, 3(a) тармақтағы өтініштерге және (b) тармақшадағы кодекстерге қатысты оның қызметінің нәтижелері жетілдіру көрсеткіштері және олардың нәтижелері, оның ішінде қалпына келтіру іс-шараларын жүргізу немесе оларды іске асыру кезіндегі ынтымақтастық;

f) ішкі аудит, тәуекелдерді басқару және заңнаманы сақтау жүйелері туралы ақпарат;

g) қызметкерлермен және өзге де мүдделі тұлғалармен қарым-қатынас туралы ақпарат;

h) IV және VI тарауларда ұсынылған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу туралы ақпаратты ашу жөніндегі ұсынымдарға сәйкес қосымша ақпарат.

4. Кәсіпорындар бухгалтерлік есеп пен ақпаратты ашудың халықаралық стандарттарына сәйкес ақпаратты дайындап, ашып, жеткіліксіз немесе түсініксіз ақпаратты жариялаудан бас тартуы керек. Жыл сайынғы сыртқы аудитті директорлар кеңесі мен акционерлерге қаржылық есептіліктің қолданыстағы қаржылық есептілік қағидаттарына сәйкес барлық маңызды аспектілер бойынша дайындалғанына ақылға қонымды сенімділік беру үшін тәуелсіз, құзыретті және білікті аудитор халықаралық деңгейде танылған аудит, этика және тәуелсіздік стандарттарына сәйкес жүргізуі керек. Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу туралы ақпаратқа сенім дәрежесін арттыру үшін кәсіпорындар мұндай ақпаратты растау үшін сыртқы ұйымдарға жүгіне алады.

«Ақпаратты ашу» III-тарауына түсініктемелер

30. Бұл тараудың мақсаты көпұлтты кәсіпорындардың қызметіндегі ашықтық пен есептілікті арттыру болып табылады. Кәсіпорындар туралы нақты және толық ақпараттың болуы акционерлерден, әлеуетті инвесторлардан және қаржы қауымдастығынан бастап қызметкерлер, жергілікті қауымдастықтар, ерекше мүдделі топтар, үкіметтер және жалпы қоғам сияқты басқа мүдделі тұлғаларға дейінгі әртүрлі пайдаланушылар үшін маңызды фактор болып табылады. Кәсіпорындардың құрылымы мен қызметі, олардың корпоративтік саясаты және экологиялық, әлеуметтік және басқару мәселелеріне қатысты қызмет нәтижелері туралы жұртшылықтың хабардарлығын жетілдіру үшін кәсіпорындар өз қызметінде ашық болуға және ақпаратты ашуға қатысты жұртшылықтың үнемі күрделене түсетін талаптарына жедел ден қоюға тиіс.

31. Ақпаратты ашу бойынша ұсыныстардың бірінші жинағы *G20/OECD [OECD/LEGAL/0413] Корпоративтік басқару қағидаттарында* көрсетілген ақпаратты ашу тармақтарымен бірдей <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0413>. Тиісті аннотацияларда қосымша нұсқаулар бар және Басшылық қағидаттардағы нұсқаулар

осы *нұсқауларды* ескере отырып түсіндірілуі керек. Ақпаратты ашу бойынша ұсыныстардың бірінші тобы негізінен биржада сауда жасайтын кәсіпорындарға және кәсіпорынға қатысты барлық маңызды мәселелерге қатысты. Маңызды ақпаратты жіберіп алу немесе бұрмалау инвестордың кәсіпорын құнын бағалауына әсер ететін ақпарат ретінде анықтауға болады. Ол әдетте компанияның болашақ ақша ағындарының құнын, мерзімін және сенімділігін қамтиды. Маңызды ақпаратты ақылды инвестор инвестициялық шешім қабылдау немесе дауыс беру кезінде маңызды деп санайтын ақпарат ретінде де анықтауға болады. Кәсіпорындардың сипатын, көлемін және орналасқан жерін ескере отырып, олар қолданылатын деп саналатындай дәрежеде, бұл ақпаратты ашу бойынша ұсыныстар жария емес кәсіпорындарда корпоративтік басқаруды жетілдіру үшін пайдалы құрал бола алады; мысалы, жеке немесе мемлекеттік кәсіпорындарда. Ақпаратты ашу жөніндегі ұсынымдардың бұл жиынтығы ұйымға қатысты барлық маңызды мәселелер, оның ішінде оның қаржылық жағдайы, қызмет нәтижелері, тұрақтылығы, меншік құқығы және кәсіпорынды басқару бойынша жеткілікті егжей-тегжейлі, уақтылы, сенімді, анық, толық, дәл және салыстырмалы ақпаратты ұсынуды көздейді. Директорлар кеңесі мен атқарушы басшылықтың сыйақысы туралы ақпарат акционерлер үшін сыйақы мен қызметтің ұзақ мерзімді нәтижелері, кәсіпорынның тұрақтылығы мен өміршеңдігі арасындағы байланысты қоса алғанда, қызығушылық тудырады. Сондай-ақ, кәсіпорындар директорлар кеңесінің мүшелері мен негізгі басшыларға қолданылатын сыйақы саясатындағы елеулі өзгерістерді, сондай-ақ стандартталған және салыстырмалы негізде сыйақы деңгейлерін немесе сомаларын қоса алғанда, инвесторлар сыйақы жоспарларының шығындары мен пайдасын және акцияларға опциондық схемалар сияқты ынталандыру жүйелерінің үлесін бағалай алатындай етіп уақтылы ашады деп күтілуде. қызмет нәтижесінде. Байланысты тараптармен елеулі операциялар және болжамды тәуекел факторлары ашылуы тиіс қосымша маңызды ақпарат болып табылады.

32. *Басшылық қағидаттарда* кәсіпкерлік қызметті жауапкершілікпен жүргізу туралы ақпаратты, соның ішінде кәсіпорынның адамдарға, қоршаған ортаға және қоғамға нақты немесе ықтимал теріс әсерін, сондай-ақ инвестордың шешім қабылдауы үшін маңызды болуы мүмкін және мүдделі тараптардың кең ауқымына қатысты болуы мүмкін тиісті тексеру процестерін ашу бойынша ұсыныстардың екінші жиынтығы кіреді.. оның ішінде, атап айтқанда, қызметкерлер, жұмысшылар өкілдері, жергілікті қауымдастықтар және азаматтық қоғам. Ақпаратты ашу контекстінде 3-тармақта сипатталған тиісті тексеру процестері пайдалы құрал бола алады, оның көмегімен кәсіпорындар маңызды болуы мүмкін ақпаратты қоса алғанда, кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу туралы тиісті ақпаратты дәйекті және сенімді түрде тиімді анықтап, беруін қамтамасыз ете алады. Осылайша, тиісті сақтық кәсіпорындарға елеулі тәуекелдер мен салдарларды анықтауға, сондай-ақ 2 және 3-тармақтарға сәйкес ақпаратты ашудың өзектілігін, сапасын және салыстырмалылығын арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар, тиісті тексеру процестері нақты анықталатын немесе өлшенетін мақсаттар болмауы мүмкін кәсіпорынның мақсаттары мен міндеттемелеріне сәйкес сенімді есептілікті қамтамасыз ету құралы бола алады. Кейбір юрисдикциялар мүдделі тараптардың мүдделерін есепке алуға рұқсат береді немесе талап етеді және көптеген кәсіпорындар қаржылық көрсеткіштерден басқа кең ауқымды мәселелер бойынша ақпарат береді, олардың көмегімен олар жауапты бизнес тәжірибесіне адалдығын және оны тұтастай қолданудың тиімділігін көрсете алады. Ақпаратты ашудың екінші түрі - кәсіпорындардың қызметі немесе олардың іскерлік қатынастары тікелей әсер ететін қоғаммен және басқа тараптармен байланыс-кәсіпорынның қаржылық есептілігінде көрсетілгендерден тыс ұйымдарға қатысты болуы

мүмкін. Мысалы, бұл қосалқы мердігерлердің, жеткізушілердің, бірлескен серіктестердің немесе кәсіпорын іскерлік қарым-қатынаста болатын басқа адамдардың қызметі туралы ақпаратты қамтуы мүмкін.

33. 2 және 3-тармақтарда көрсетілген ақпаратты ашудың екі санаты өзара байланысты және белгілі бір ақпарат екі тармаққа да қатысты болуы мүмкін. 2-тармаққа сәйкес қандай ақпарат ашылуы керек екенін анықтау үшін *Басшылық қағидаттарда маңыздылық тұжырымдамасы* қолданылады. 2-тармаққа сәйкес ақпарат, оның ішінде кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу және тиісті тексеру аспектілері, егер оны жіберіп алу немесе бұрмалау инвестордың кәсіпорын құнын бағалауына, кәсіпорынның болашақ ақша ағындарының уақыты мен болжамдылығына немесе инвестордың инвестициялау немесе дауыс беру туралы шешім қабылдауына әсер етуі мүмкін болса, маңызды деп саналуы мүмкін. Қандай ақпараттың маңызды екенін анықтау уақыт өте келе өзгеруі мүмкін және жергілікті ерекшеліктерге, кәсіпорынның нақты жағдайларына және юрисдикция талаптарына байланысты. Қаржылық ақпаратты пайдаланушылар мен нарық қатысушыларына мыналарды қамтуы мүмкін ақылға қонымды болжанатын елеулі тәуекелдер туралы ақпарат қажет: кәсіпорын өз қызметін жүзеге асыратын салаға немесе географиялық өңірлерге тән тәуекелдер; шикізат тауарларына және жеткізу тізбектеріне тәуелділік; пайыздық немесе валюталық тәуекелді қоса алғанда, қаржы нарығының тәуекелдері; туынды қаржылық тәуекелдерге байланысты тәуекелдер және баланстан тыс мәмілелер; кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру тәуекелдері; цифрлық қауіпсіздік тәуекелдері; нормативтік-құқықтық талаптарды сақтамау тәуекелдері; және орнықты даму тәуекелдері, атап айтқанда климатқа байланысты тәуекелдер. Кейбір юрисдикциялар сонымен қатар кәсіпорын қызметкерлері мен негізгі мүдделі тараптар үшін маңызды тұрақтылық мәселелері немесе кәсіпорынның әртараптандырылмайтын тәуекелдерге әсері туралы ақпаратты ашуды талап етуі немесе ұсынуы мүмкін.

34. 3-тармаққа сәйкес ашылған ақпаратқа қатысты қаржылық тұрғыдан маңызды емес болып көрінуі мүмкін, бірақ адамдар мен планетаға қатысты тәуекелдер мен әсерлер белгілі бір уақытта кәсіпорын үшін қаржылық маңызды болуы мүмкін.

35. Осы Тарауда және Басшылық қағидаттардың барлық бөлімдерінде *қамтылған ақпаратты ашу бойынша ұсыныстар кәсіпорынға негізсіз* әкімшілік немесе қаржылық ауыртпалық түсірмеуі керек. Сондай-ақ, кәсіпорындар өздерінің бәсекелестік позицияларына қауіп төндіретін ақпаратты ашады деп күтуге болмайды, мұндай ақпарат инвесторларды адастырудың алдын алу үшін толық және объективті түрде хабардар ету үшін қажет жағдайларды қоспағанда.

36. Ақпарат халықаралық деңгейде танылған бухгалтерлік есеп және ақпаратты ашу стандарттарына сәйкес дайындалуы және ашылуы тиіс. Жыл сайынғы сыртқы аудитті халықаралық деңгейде танылған аудит, этика және тәуелсіздік стандарттарына сәйкес тәуелсіз, құзыретті және білікті аудитор жүргізуі керек. Аудиттің мақсаты-кәсіпорынның қаржылық есептілігі сенімді екендігіне және қаржылық есептіліктің қолданыстағы қағидаттарына сәйкес барлық маңызды аспектілерді көрсететініне ақылға қонымды сенімділікті қамтамасыз ету.

37. Көптеген кәсіпорындар кәсіпкерлік қызметті жүргізудің заңнамасы мен стандарттарын сақтауға, сондай-ақ өз қызметінің ашықтығын арттыруға көмектесетін шаралар қабылдады. Кәсіпорындардың көбеюі қоршаған орта, соның ішінде климаттың өзгеруі, биоалуантүрлілік, адам құқықтары, еңбек стандарттары, тұтынушыларды қорғау

немесе салық салу сияқты салалардағы халықаралық стандарттарға немесе этикалық құндылықтарға адалдығын білдіретін ерікті корпоративтік мінез-құлық кодекстерін шығарады. Осы міндеттемелерді орындау үшін арнайы басқару жүйелері әзірленді, әзірленді немесе дами берді – бұл ақпараттық жүйелер, операциялық процедуралар және оқыту талаптары.

38. Кәсіпорындар реттеушілер немесе биржалық листингте белгіленген стандартты халықаралық ақпаратты ашу талаптарынан тыс есеп беру талаптарына тап болуы мүмкін. Егер бұл белгілі бір юрисдикциядағы заңдық нормалар мен есеп беру талаптарына сәйкес келсе, кәсіпорындар өсіп келе жатқан әлемдік тәжірибеге және климат пен шығарындылар туралы есеп беру сияқты дамып келе жатқан ақпаратты ашу стандарттарына сәйкес келуге ұмтылуы керек. Кәсіпорындар өз қызметінің тұрақты даму нәтижелеріне әсері туралы неғұрлым толық хабарлауға мүмкіндік беретін есеп беру стандарттарын әзірлеу үшін ҰЕҰ және үкіметаралық ұйымдармен белсенді ынтымақтасады.

39. Кәсіпорындарға кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу туралы тиісті ақпаратты белсенді түрде таратуға, оңай қол жетімді, пайдаланушыға ыңғайлы, уақтылы, дәл, түсінікті және толық ақпарат беруге, жарияланған ақпаратқа үнемді қол жеткізуді қамтамасыз етуге және осы мақсатқа жету үшін ақпараттық технологияларды пайдалану мүмкіндігін қарастыруға кеңес беріледі. Ішкі нарықтардағы пайдаланушыларға берілетін ақпарат барлық мүдделі пайдаланушыларға қол жетімділікті ескере отырып қол жетімді болуы керек. Кәсіпорындар әртүрлі мақсатты аудиториялар үшін ақпараттың дұрыс ұсынылуын қамтамасыз етуге ұмтылуы керек және онлайн немесе баспа БАҚ - қа қол жеткізуде қиындықтарға тап болуы мүмкін қауымдастықтарға, мысалы, шалғай аудандардағы қауымдастықтарға немесе кәсіпорын қызметі тікелей әсер ететін кедейленген қауымдастықтарға ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін арнайы шаралар қабылдауы мүмкін.

40. Тәуелсіз, құзыретті және білікті ұйымның кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуі туралы ақпаратты дұрыстығын қамтамасыз етудің халықаралық стандарттарына сәйкес тексеру ұсынылатын ақпаратқа деген сенімді растай және нығайта алады. Бұл есеп берудің сапасы мен салыстырмалылығын арттыруға ықпал етеді.

IV. Адам құқықтары

Мемлекеттер адам құқықтарын қорғауға міндетті. Кәсіпорындар адам құқықтарының халықаралық танылған стандарттарына сәйкес өз қызметін жүзеге асыратын елдерде адам құқықтары саласындағы халықаралық міндеттемелерді, сондай-ақ тиісті ішкі заңдар мен ережелерді сақтауы керек:

1. Адам құқықтарын құрметтеу, яғни олар адам құқықтарын бұзудан аулақ болу керек және өздеріне қатысты адам құқықтарына қатысты жағымсыз әсерлерді жою керек.
2. Өз қызметінің контекстінде адам құқықтарына қатысты теріс әсер етуге немесе ықпал етуге жол бермеу, сондай-ақ олар туындаған жағдайда мұндай әсерлерді жою.
3. Іскерлік қатынастар шеңберінде олардың қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне тікелей байланысты адам құқықтарына қатысты жағымсыз әсерлердің алдын алу немесе азайту жолдарын іздеу, тіпті олар мұндай әсерлерге ықпал етпесе де.
4. Адам құқығын сақтау бойынша қоғамдық саяси міндеттемеге ие болу.
5. Адам құқықтары саласында олардың мөлшерін, қызметінің сипаты мен мәнмәтінін, сондай-ақ адам құқықтарына қатысты теріс әсер ету тәуекелдерінің ауырлығын ескере отырып, тиісті тексеру жүргізу.
6. Кәсіпорындар мұндай әсерді тудырды немесе оған ықпал етті деп есептеген жағдайларда адам құқықтарына теріс әсерлерді жоюдағы заңды процестер шеңберінде ынтымақтастықты қамтамасыз ету немесе жүзеге асыру.

«Адам құқықтары» IV-тарауына түсініктемелер

41. Бұл Тарау кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтауы бойынша жекелеген ұсыныстардың құрылымын анықтайтын кіріспеден басталады. Ол Біріккен Ұлттар Ұйымының «Адам құқықтары мен құқықтарын қорғау, сақтау және қорғау құралдары» тұжырымдамасына негізделген, адам құқықтары аспектісінде кәсіпкерлік қызметтің басшылық қағидаттарына, сондай-ақ ХЕҰ-ның көпұлтты кәсіпорындар қызметі мен әлеуметтік саясат қағидаттары туралы үшжақты декларациясына сәйкес келеді.

42. Кіріспе бөлімде және бірінші тармақта мемлекеттер адам құқықтарын қорғауға міндетті екендігі, ал кәсіпорындар, олардың мөлшеріне, секторына, қызмет түріне, меншік нысанына және құрылымына қарамастан, өз қызметін қай жерде жүзеге асырса да, адам құқықтарын құрметтеуге міндетті екендігі баса айтылған. Адам құқықтарын құрметтеу мемлекеттердің адам құқықтары саласындағы өз міндеттемелерін орындау қабілетіне және/немесе қалауына қарамастан кәсіпорындар үшін жалпыға бірдей танылған мінез-құлық стандарты болып табылады және бұл міндеттемелердің маңыздылығын төмендетпейді.

43. Мемлекеттің тиісті ішкі заңдардың орындалуын немесе адам құқықтары саласындағы халықаралық міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ете алмауы немесе тіпті мемлекет мұндай заңдарға немесе халықаралық міндеттемелерге қайшы әрекет ететін жағдайлар кәсіпорынды адам құқықтарын құрметтеу міндетінен босатпайды. Ішкі заңдар мен нормативтік актілер халықаралық деңгейде танылған адам құқықтарына қайшы келетін елдерде кәсіпорындар «Тұжырымдамалар мен қағидаттар» тарауының 2-тармағына сәйкес ішкі заңнаманы бұзбай, осы құқықтарды барынша сақтау жолдарын табуы керек.

44. Барлық жағдайларда, елге немесе қызмет ерекшелігіне қарамастан, кәсіпорындар, кем дегенде, халықаралық деңгейде танылған адам құқықтарына сілтеме жасауы керек. Бұл құқықтар адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясынан және ол кодификацияланған негізгі құжаттардан тұратын адам құқықтары туралы Халықаралық Биллде көрсетілген: азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт және ХЕҰ-ның негізгі принциптері мен құқықтары туралы декларациясында баяндалған негізгі құқықтарға қатысты экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар мен принциптер туралы халықаралық пакт еңбек саласында.

45. Кәсіпорындар халықаралық деңгейде танылған адам құқықтарының кең ауқымына әсер ете алады. Іс жүзінде, кейбір салаларда немесе жағдайларда белгілі бір құқықтар теріс әсер ету қаупіне көбірек ұшырауы мүмкін, сондықтан оларға көбірек көңіл бөлінеді. Алайда, жағдай өзгеруі мүмкін және барлық құқықтар мезгіл-мезгіл қайта қаралуы керек. Жағдайларға байланысты кәсіпорындарға қосымша стандарттарды ескеру қажет болуы мүмкін. Мысалы, кәсіпорындар, егер оларға теріс әсер етуі мүмкін болса, жекелеген топтар мен ұлттардың құқықтарын құрметтеуі керек. Кәсіпорындар маргиналдану, осалдық немесе басқа жағдайларға байланысты жеке немесе белгілі бір топтардың немесе ұлттардың мүшелері ретінде, соның ішінде жергілікті халықтар сияқты жоғары тәуекелге ұшырауы мүмкін құқық қорғаушылар сияқты жеке адамдарға теріс әсер етудің кез келген жағдайларына ерекше назар аударуы керек. ЭЫДҰ-ның кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуге қатысты тиісті байқау мәселелері бойынша басшылығы, ЭЫДҰ-ның өндіруші сектордағы мүдделі тараптармен тиімді өзара іс-қимыл жасау үшін тиісті байқау мәселелері бойынша басшылығы және ЭЫДҰ-ФАО-ның ауыл шаруашылығы өнімдерін жауапты жеткізу тізбегі бойынша басшылығы сияқты тиісті байқау мәселелері бойынша басшылықтары осы мәселелер бойынша қосымша практикалық ұсынымдарды, соның ішінде кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуге қатысты, еркін, алдын ала және саналы келісім (FPIC). Біріккен Ұлттар Ұйымының құжаттарында жергілікті құқықтар (БҰҰ-ның жергілікті құқықтар туралы декларациясы); ұлттық немесе этникалық, діни және тілдік азшылықтарға жататын адамдар; әйелдер; балалар; мүгедектер; және еңбекші-мигранттар мен олардың отбасылары егжей-тегжейлі сипатталған. Сонымен қатар, қарулы қақтығыс жағдайында кәсіпорындар халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын сақтауы керек. Қарулы қақтығыс немесе өрескел теріс пайдалану қаупі жоғары болған жағдайда кәсіпорындар халықаралық гуманитарлық құқықты бұзуды қоса алғанда, жағымсыз әсерлерге қатысты тиісті тексерудің жоғары дәрежесін көрсетуі керек.

46. 1-тармақта адам құқықтарына нақты және ықтимал теріс әсерлерді жою оларды анықтау, алдын алу (мүмкіндігінше), ықтимал әсерлерді азайту, нақты әсерлерді жою және осы жағымсыз әсерлердің қалай жойылатынын есепке алу бойынша барабар шаралар қабылдауды талап ететіні айтылған. «Бұзушылық» термині жеке тұлғалардың адам құқықтарына қатысты кәсіпорынның жағымсыз әсерлерін білдіреді.

47. 2-тармақ бизнеске адам құқықтарына теріс әсер етуі немесе ықпал етуі мүмкін әрекеттерден немесе әрекетсіздіктерден аулақ болуды, сондай-ақ олар туындаған жағдайда мұндай салдарды жоюды ұсынады. Егер кәсіпорын теріс әсер етсе немесе ықпал етсе, ол осы әсерді тоқтату немесе болдырмау үшін қажетті шараларды қабылдауы керек. Егер кәсіпорын мұндай әсерге ықпал етсе немесе ықпал ете алса, оның әсерін тоқтату немесе алдын алу үшін қажетті шараларды қабылдауы керек және қалған әсерлерді мүмкіндігінше азайту үшін өзінің левереджін пайдалануы керек. «Ықпал ету тетіктері» деп кәсіпорынның қызметі теріс әсерге әкелетін басқа ұйымның тәжірибесін өзгерту қабілеті түсініледі.

48. 3-тармақта кәсіпорын адам құқықтарына қатысты жағымсыз әсерлердің пайда болуына тікелей ықпал етпеген, бірақ бұл әсер оның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне басқа ұйыммен іскерлік қатынастар арқылы тікелей байланысты жағдайлар қарастырылады. 3-тармақ қызметі іскерлік қатынастары бар кәсіпорынға адам құқықтарының сақталуына қатысты жағымсыз әсерлерге әкеп соққан ұйымнан жауапкершілікті ауыстыруды білдірмейді. 3-тармақта баяндалған күтулер кәсіпорын өз бетінше немесе басқа ұйымдармен ынтымақтастықта әрекет ете отырып, осы әсердің алдын алу немесе жеңілдету үшін адам құқықтарының сақталуына қатысты теріс әсерлердің туындау себебі болып табылатын ұйымға өзінің ықпал ету тетіктерін пайдаланады және мүмкіндігінше күшейтеді деп болжайды. «Іскерлік қатынастар» термині іскери серіктестермен, жеткізілім тізбегіндегі ұйымдармен және оның іскерлік қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне тікелей байланысты кез келген басқа мемлекеттік емес немесе мемлекеттік субъектілермен қарым-қатынасты қамтиды. Мұндай жағдайларда тиісті әрекеттерді анықтау кезінде келесі факторлар ескеріледі: кәсіпорынның тиісті ұйымға әсер ету дәрежесі, кәсіпорын үшін қарым-қатынастың маңыздылық дәрежесі, әсердің ауырлығы және ұйымның өзімен қарым-қатынасты тоқтату адам құқықтарының сақталуына теріс әсер ете ме.

49. 4-тармақ кәсіпорындарға: (i) кәсіпорынның жоғары басшылығы бекітетін; (ii) тиісті ішкі және/немесе сыртқы сараптамамен қамтамасыз етілетін; (iii) қызметкерлерге, іскер серіктестерге және басқа Тараптарға қатысты адам құқықтары саласындағы кәсіпорынның сенімін (iv) кәсіпорынның ішінде де, одан тыс жерлерде де іскер әріптестердің және басқа да тиісті Тараптардың барлық персоналының назарына жеткізілетін; (v) оны бүкіл кәсіпорын бойынша іске асыру үшін қажетті операциялық саясаттар мен рәсімдерге кіріктірілетін тікелей көздейтін саясат туралы жалпыға қолжетімді мәлімдеме арқылы адам құқықтарын сақтауға өз міндеттемелерін көрсетуді ұсынады.

50. 5-тармақ кәсіпорындарға адам құқықтарының сақталуына қатысты тиісті сақтық жүргізуді ұсынады. Бұл процесс адам құқықтарына қатысты нақты және ықтимал әсерлерді бағалауды, алынған нәтижелерді қорытындылауды және шаралар қабылдауды, жауаптарды бақылауды және әсерлердің қалай жойылатынын хабарлауды қамтиды. Адам құқықтарының сақталуына қатысты тиісті сақтық процедурасы кәсіпорынның өзі үшін материалдық тәуекелдерді анықтаумен және басқарумен ғана шектелмей, сонымен қатар құқық иелері үшін тәуекелдерді қамтитын болса, кәсіпорынның тәуекелдерді басқарудың кең жүйелеріне енгізілуі мүмкін. Бұл үздіксіз процедура адам құқықтарын сақтауға байланысты тәуекелдер уақыт өте келе кәсіпорынның дамуы мен оның жұмыс жағдайларының өзгеруіне байланысты өзгеруі мүмкін екенін ескереді. Тиісті тексеру жүргізу, оның ішінде жеткізу тізбегіне қатысты және жеткізу тізбегінде туындайтын тәуекелдерге тиісті ден қою бойынша қосымша ұсыныстар «Жалпы саясат» тарауының

А.11-А. 13-тармақтарында және оған түсініктемелерде келтірілген. Бұдан басқа, жекелеген секторлар мен тәуекел мәселелері үшін, сондай-ақ ЭЫДҰ-ның басшылығы шеңберінде кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу практикасында тиісті байқау мәселелері бойынша салааралық деңгейде қосымша ұсынымдар әзірленді. Адам құқықтарының сақталуына қатысты тиісті тексеру жүргізу әртүрлі және қиылысатын тәуекелдерді, соның ішінде жеке ерекшеліктермен немесе осал немесе маргиналды топтармен байланысты тәуекелдерді қарастыруды қамтуы мүмкін. Мүдделі тараптардың елеулі қатысуы және осындай топтар үшін орнықты даму саласында барынша нәтижелерге қол жеткізу жолдарын қарастыру маңызды аспект болып табылады.

51. Егер кәсіпорын адам құқықтарының сақталуына немесе басқа шараларға қатысты тиісті тексеру жүргізу процесінде оның қызметі жағымсыз әсерлердің пайда болуына себеп болғандығы немесе ықпал еткені анықталса, *Басшылық қағидаттар* кәсіпорындарға заңды процестер немесе оларға қатысу арқылы жағдайды түзетуді қамтамасыз етуді ұсынады. Кәсіпорындар зиянды өтеу тетіктерін құруға қатысуы керек. Кейбір жағдайларда сот немесе мемлекеттік соттан тыс тетіктермен ынтымақтастық қажет. Басқа жағдайларда, егер олар негізгі өлшемшарттарға сәйкес келсе, кәсіпорындар қызметінен зардап шегуі мүмкін адамдар үшін шағымдарды жедел қарау тетіктері тиімді құрал бола алады: заңдылық, қол жетімділік, болжамдылық, әділеттілік, *нұсқаулықтармен үйлесімділік, ашықтық, құқықтармен үйлесімділік, тұрақты оқыту мүмкіндігі*, сонымен қатар диалог пен өзара әрекеттесуге негізделген келісілген шешімдерге қол жеткізу. Кәсіпорын мұндай механизмдерді дербес басқара алады немесе басқа мүдделі тараптармен ынтымақтаса алады, олар сонымен қатар үздіксіз оқыту көзін ұсына алады. Шағымдарды жедел қарау тетіктері еңбек дауларын шешудегі кәсіподақтардың рөліне нұқсан келтірмеуі керек және сот немесе соттан тыс шағымдарды қарау тетіктеріне, соның ішінде *Басшылық қағидаттарда аталған Ұлттық байланыс орталықтарына қол жеткізуге кедергі келтірмеуі керек.*

V. Еңбек және өндірістік қатынастар

Кәсіпорындар қолданыстағы заңнама, нормативтік актілер және басым еңбек қатынастары, сондай-ақ жұмыспен қамту практикасы, сондай-ақ қолданылатын халықаралық еңбек стандарттары шеңберінде еңбек және өндірістік қатынастар саласындағы кез келген заңсыз практикаға және II және IV-тарауларда сипатталған тиісті тексеру күтулеріне сәйкес жол бермеуі тиіс:

1.

- a) Қызметкерлердің өз таңдауы бойынша кәсіподақтар мен өкілді ұйымдарды құру немесе оларға кіру құқығын құрметтеу, оның ішінде қызметкерлердің кәсіподақ немесе өз таңдауы бойынша өкілді ұйым құру немесе оған кіру таңдауына араласпай.
- b) Ұжымдық келіссөздер жүргізу мақсатында қызметкерлердің кәсіподақтар мен өкілді ұйымдарды өз таңдауы бойынша тану құқығын құрметтеу және еңбек жалдау шарттары мен мерзімдері туралы келісімдерге қол жеткізу мақсатында осындай өкілдермен жеке немесе жұмыс берушілердің бірлестіктері арқылы сындарлы келіссөздер жүргізу.
- c) Балалар еңбегін тиімді жоюға жәрдемдесу және тыйым салу үшін дереу және тиімді шаралар қабылдау және балалар еңбегінің ең нашар түрлерін жою.
- d) Мәжбүрлі немесе міндетті еңбектің барлық түрлерін жоюға жәрдемдесу және оны жою үшін дереу және тиімді шаралар қабылдау.
- e) Өзінің кәсіпкерлік қызметін жүзеге асыру кезінде жеке жұмысшыларды іріктеу сипаты жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің үлкен теңдігіне әдейі ықпал ететін немесе белгілі бір жұмысқа тән талаптармен байланысты белгіленген мемлекеттік саясатпен анықталған жағдайларды қоспағанда, жұмыспен қамту саласында тең мүмкіндіктер беру және жүгіну қағидатын басшылыққа алуға және өз қызметкерлерін нәсіліне, түсіне, жынысына, жасына, дініне, саяси нанымына, ұлтына немесе әлеуметтік тегіне, мүгедектігіне немесе өзге де мәртебесіне байланысты жұмысқа немесе қызметке қатысты кемсітуге жол бермеуге тиіс.
- f) Еңбек саласындағы негізгі қағидаттар мен құқықтар туралы ХЕҰ декларациясына сәйкес қауіпсіз және салауатты еңбек жағдайларын қамтамасыз ету.

2.

- a) Жұмысшылардың өкілдеріне тиімді ұжымдық шарттарды әзірлеуге көмектесу үшін қажет болуы мүмкін жағдайларды ұсыну.
- b) Жұмыскерлердің өкілдеріне жұмыспен қамту шарттары туралы сындарлы келіссөздер жүргізу үшін қажетті ақпаратты уақтылы ұсыну.
- c) Қызметкерлерге және олардың өкілдеріне ұйымның немесе қажет болған жағдайда тұтастай алғанда кәсіпорынның нәтижелері туралы сенімді және әділ түсінік алуға мүмкіндік беретін ақпарат беру.

3. Өзара қызығушылық тудыратын мәселелер бойынша заңды процестерді, құрылымдарды немесе тетіктерді пайдалана отырып, жұмыс берушілер мен қызметкерлер, сондай-ақ олардың өкілдері арасындағы консультациялар мен ынтымақтастыққа жәрдемдесу.

4.

a) Өзінің бүкіл қызметі барысында жұмыспен қамту, шарттық және өндірістік қатынастар стандарттарын сақтау.

b) Көпұлтты кәсіпорындар өз қызметін басқа елдерде жүзеге асырған кезде, олардың қызметі шеңберінде ұсынылатын жалақы, жеңілдіктер мен еңбек жағдайлары қабылдаушы елдегі салыстырмалы жұмыс берушілер ұсынғаннан гөрі жұмысшылар үшін қолайлы болмауы керек. Салыстырмалы жұмыс берушілер болмаған жағдайда, кәсіпорындар мемлекеттік саясат пен қолданылатын халықаралық стандарттар шеңберінде жалақының, жеңілдіктердің және еңбек жағдайларының ең жақсы деңгейін қамтамасыз етуі керек. Бұл міндеттеме кәсіпорынның экономикалық жағдайын ескеруі керек, бірақ кем дегенде жұмысшылар мен олардың отбасыларының негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткілікті болуы керек.

c) Жұмыс орнындағы қауіпсіздік пен денсаулықтың ең жоғары стандарттарын сақтау.

5. Өз қызметінде жергілікті қызметкерлерді барынша жалдауға ұмтылу және қызметкерлердің өкілдерімен, қажет болған жағдайда тиісті мемлекеттік органдармен ынтымақтастықта олардың біліктілік деңгейін арттыру үшін оқыту жүргізу.

6. Қызметкерлердің жұмыспен қамтылуына айтарлықтай әсер етуі мүмкін өз қызметіндегі өзгерістерді қарау кезінде, әсіресе жаппай жұмыстан босатылатын немесе қызметкерлер саны қысқаратын кәсіпорын жабылуы мүмкін болған кезде, зардап шеккен қызметкерлер мен олардың ұйымдарының өкілдерін алдын ала хабардар ету үшін шаралар қабылдау, сондай-ақ қажет болған жағдайда тиісті мемлекеттік органдарды хабардар ету және қолайсыз қызметкерлерді азайту үшін қызметкерлер өкілдерімен және мемлекеттік құрылымдармен ынтымақтасу мұндай өзгерістердің салдары. Әрбір нақты жағдайда кәсіпорын басшылығы жағдайлардың ерекшелігін ескере отырып, түпкілікті шешім қабылдағанға дейін хабарламаларды жіберуге тырысуы керек. Мұндай өзгерістердің салдарын жұмсарту жөніндегі тиімді ынтымақтастық үшін өзге де тәсілдер қолданылуы мүмкін.

7. Жұмыскерлердің өкілдерімен жұмыспен қамту шарттары туралы әділ келіссөздер кезінде немесе жұмыскерлердің кәсіподақтар құру құқығын жүзеге асыру кезінде осы келіссөздерге заңсыз ықпал ету немесе кәсіподақ қызметіне немесе ұжымдық шарттар жасасу құқығын жүзеге асыруға кедергі жасау мақсатында тиісті елден өндірістің барлығын немесе бір бөлігін шығару немесе басқа елдерден жұмыскерлерді ауыстыру қатерлерін пайдаланбау.

8. Ұйымда жұмыс істейтін қызметкерлердің уәкілетті өкілдеріне қызметкерлер мен басшылық арасындағы ұжымдық шарт немесе өндірістік-еңбек қатынастары мәселелері бойынша келіссөздер жүргізуге мүмкіндік беру, сондай-ақ Тараптарға осындай мәселелер бойынша шешім қабылдауға өкілеттігі бар басшылықтың уәкілетті өкілдерімен өзара қызығушылық тудыратын мәселелер бойынша консультациялар өткізуге мүмкіндік беру.

«Еңбек және өндірістік қатынастар» V-тарауына түсініктемелер

52. Бұл тарау белгілі бір елдердің юрисдикциясы шегінде кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын көпұлтты кәсіпорындардың еңбек және өндірістік қатынастарды реттеу туралы ішкі және халықаралық заңнаманың қолданысына түсуі мүмкін екендігін мойындайтын «қолданылатын» заңнама мен нормативтік актілерге сілтемені қамтитын кіріспе бөлімнен басталады. «Басым еңбек қатынастары» және «жұмыспен қамту тәжірибесі» терминдері әртүрлі ұлттық жағдайларды ескере отырып, әртүрлі түсіндірулерге мүмкіндік беру үшін жеткілікті кең – мысалы, ішкі заңдар мен ережелерге сәйкес жұмысшыларға ұсынылатын келіссөздердің әртүрлі нұсқалары.

53. Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ) халықаралық еңбек стандарттарын белгілеу және сақтау, сондай-ақ еңбек саласындағы негізгі құқықтарды ілгерілету жөніндегі уәкілетті орган болып табылады, бұл оның еңбек саласындағы негізгі принциптер мен құқықтар туралы декларациясында танылған. *Басшылық қағидаттар міндетті* емес құжат бола отырып, көпұлтты кәсіпорындардың осы стандарттар мен қағидаларды сақтауына ықпал етуде белгілі бір рөл атқаруға арналған. *Басшылық қағидаттар* тарауының ережелері Декларацияның тиісті ережелерін, сондай - ақ көпұлтты кәсіпорындар қызметінің және әлеуметтік саясаттың қағидаттары туралы ХЕҰ-ның үшжақты декларациясын (бұдан әрі-ХЕҰ-ның КҰК туралы Декларациясы) қайталайды. ХЕҰ-ның КҰК туралы декларациясы жұмыспен қамту, оқыту, еңбек жағдайлары және өндірістік қатынастар саласындағы *принциптерді* белгілейді, ал *Басшылық қағидаттар* корпоративтік мінез-құлықтың барлық негізгі аспектілерін қамтиды. *ХЕҰ-ның КҰК туралы декларациясы және Басшылық қағидаттары* кәсіпорындардан күтілетін мінез-құлыққа қатысты және бір-бірін толықтыруға және қайшы келмеуге арналған. Осылайша, ХЕҰ-ның КҰК туралы декларациясы тереңірек зерттелген құжат екенін ескере отырып, *нұсқауларды* түсіну үшін пайдаланылуы мүмкін. Алайда, институционалдық тұрғыдан алғанда, ХЕҰ-ның КҰК туралы Декларациясы шеңберіндегі келесі рәсімдер бойынша міндеттер мен *Басшылық қағидаттар* әртүрлі.

54. V-тарауда қолданылатын терминдер ХЕҰ-ның КҰК туралы декларациясында қолданылатын терминдерге сәйкес келеді. Кәсіпорындардың қызметкерлермен тікелей еңбек қатынастары болмаған жағдайда да, олардан «Жалпы саясат» II-тарауының А.11-А.14-тармақтарында сипатталған тәуекелдер мен жеткізу тізбегін ескере отырып, тиісті тексеру жүргізу жөніндегі ұсынымдарға сәйкестік күтілетіні мойындалады. Бұл әсіресе жұмыспен қамтудың бейресми нысандары, қысқа мерзімді еңбек келісімдері, лайықты жұмыстың болмауы және цифрлық трансформация процестері кең таралған секторларға қатысты.

55. Бұл ұсыныстар заңды Азаматтық және коммерциялық қатынастарға кедергі келтірмейді, керісінше еңбек қатынастарындағы адамдардың *Басшылық қағидаттары* аясында оларға сенетін қорғанысқа ие болуын қамтамасыз етуге арналған.

56. Осы тараудың 1-тармағы ХЕҰ-ның еңбек саласындағы негізгі қағидаттар мен құқықтар туралы декларациясында қамтылған еңбек саласындағы барлық негізгі қағидаттар мен құқықтарды көрсетуге бағытталған. Бұл қағидаттарға бірлестік еркіндігі мен ұжымдық келіссөздер жүргізу құқығы, балалар еңбегін тиімді жою, мәжбүрлі немесе міндетті еңбектің барлық түрлерін жою, еңбек және жұмыспен қамту кемсітушілігінің алдын алу және қауіпсіз және салауатты жұмыс ортасын қамтамасыз ету кіреді. Бұл құқықтар мен қағидаттар ХЕҰ конвенцияларында көзделген, халықаралық жұмыс құқығында іргелі деп танылатын нақты

нормалар мен міндеттемелер түрінде әзірленген.

57. 1с)-тармақ көпұлтты кәсіпорындарға ХЕҰ-ның еңбек саласындағы негіз қалаушы қағидаттар мен құқықтар туралы Декларациясы аясында балалар еңбегін тиімді жоюға жәрдемдесуді ұсынады. ХЕҰ-ның балалар еңбегі жөніндегі бұрыннан бар құжаттары ретінде 1973 жылы қабылданған № 138 конвенцияны және № 146 ұсынысты атап өткен жөн, олар жұмысқа орналасудың ең төменгі жасына қатысты. № 182 Конвенция мен ХЕҰ-ның балалар еңбегінің ең нашар түрлері туралы № 190 ұсынысы да маңызды. Еңбек ресурстарын басқару және жоғары сапалы, жақсы төленетін жұмыс орындарын құру тәжірибесінің арқасында көпұлтты кәсіпорындар жалпы кедейліктің негізгі себептерін және әсіресе балалар еңбегі мәселелерін шешуде оң рөл атқара алады. Бұл мәселенің ұзақ мерзімді шешімдерін табуға қосқан үлестерін мойындау және ынталандыру маңызды. Балаларға, әсіресе осы кәсіпорындар жұмыс істейтін елдерде тұратындарға білім беру стандарттарын арттыруға ерекше назар аудару керек.

58. 1d)-тармағы кәсіпорындарға мәжбүрлі және міндетті еңбектің барлық нысандарын жоюға жәрдемдесуді ұсынады, бұл азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде адамның мәжбүрлі және міндетті еңбектен бостандық құқығы ретінде танылатын ХЕҰ-ның еңбек саласындағы негіз қалаушы қағидаттар мен құқықтар туралы декларациясынан туындайтын тағы бір қағида болып табылады. Бұл негізгі еңбек құқығына сілтеме ХЕҰ-ның 1930 жылғы № 29 конвенциясына және оның 2014 жылғы хаттамасына, сондай-ақ 1957 жылғы № 105 Конвенцияға негізделген. № 29 Конвенция үкіметтерді «мәжбүрлі немесе міндетті еңбекті оның барлық нысандарында пайдалануды ең қысқа мерзімде тоқтатуға» шақырады, ал № 105 Конвенция – «мәжбүрлі немесе міндетті еңбекті кез келген нысанда жолын кесу және пайдаланбау» аталған белгілі бір мақсаттар үшін (мысалы, саяси мәжбүрлеу немесе еңбек тәртібін сақтау құралы ретінде) және «оны дереу және толық жоюды қамтамасыз ету үшін тиімді шаралар қабылдау». Сонымен бірге, ХЕҰ тұтқындардың еңбегі сияқты күрделі мәселені шешу үшін, атап айтқанда, тұтқындарды жеке тұлғаларға, кәсіпорындарға немесе қауымдастықтарға жұмыс істеу үшін жіберу (немесе олардың қарамағына беру) туралы уәкілетті орган болып табылады. Кәсіпорындар адам саудасының алдын алу үшін қажетті шараларды қабылдауы керек, соның ішінде мәжбүрлі еңбек және қарыз құлдығы сияқты мәжбүрлеу құралдарын пайдалану. Кәсіпорындар ХЕҰ-ның мәжбүрлі еңбек индикаторларында баяндалған көрсеткіштерге қатысты шаралар қабылдауы және олардың қызметіне, тауарлары мен қызметтеріне байланысты мәжбүрлі еңбек тәуекелдерін жою үшін қабылданатын іс-қимылдардың ашықтығын арттыруы тиіс.

59. 1е)-тармағында көрсетілген еңбекке және жұмыспен қамтуға қатысты кемсітушілікке жол бермеу қағидатына сілтеме жұмысқа қабылдау, лауазымға тағайындау, жұмыстан босату, еңбекақы төлеу және жеңілдіктер, жоғарылату, ауыстыру немесе басқа жұмысқа ауысу, жұмыстан босату, оқу және зейнетке шығу сияқты ережелер мен шарттарға қолданылады. Еңбек және жұмыспен қамту саласындағы кемсітушілік туралы ХЕҰ № 111 конвенциясынан, ХЕҰ № 100 конвенциясынан, ананы қорғау туралы ХЕҰ № 183 конвенциясынан, мүгедектерді жұмыспен қамту туралы ХЕҰ № 159 конвенциясынан, қарт жұмысшылар туралы ХЕҰ № 162 ұсынымдарынан және жұмыс орнындағы АИТВ және ЖИТС туралы ХЕҰ № 200 ұсынымдарынан алынған кемсітушілікке жол берілмейтін негіздердің тізбесі. осы негіздер бойынша кез келген айырмашылық, ерекшелік немесе артықшылық конвенцияларды, ұсынымдар мен кодекстерді бұзу болып табылатынын көздейді. *Басшылық қағидаттарының мақсаттары* үшін «басқа мәртебе» термині кәсіподақ қызметіне және жас, мүгедектік, жыныс, жүктілік, отбасылық жағдай, жыныстық

бағдар немесе АИТВ мәртебесі сияқты жеке сипаттамаларға қатысты. 1е)-тармағының ережелеріне сәйкес кәсіпорындар барлық адамдар үшін тең мүмкіндіктерге жәрдемдесуге, іріктеу, сыйақы, оқыту және жоғарылату өлшемдеріне, осы өлшемшарттарды бірдей қолдануға ерекше назар аудара отырып, сондай-ақ отбасылық жағдайына, жүктілігіне немесе отбасылық міндеттері бар қызметкерлерге байланысты кемсітушілікке немесе жұмыстан босатуға жол бермеуге тиіс. Осыған байланысты ХЕҰ-ның еңбек саласындағы зорлық-зомбылық пен қудалауды жою туралы № 190 Конвенциясы өзекті болып табылады.

60. 1f)-тармағы барлық кәсіпорындарға қауіпсіз және салауатты жұмыс ортасын қамтамасыз етуді, оның ішінде жұмыс процесінде туындайтын, байланысты немесе болып жатқан жазатайым оқиғалардың алдын алу және денсаулыққа зиян келтіру жолымен, мүмкіндігінше жұмыс ортасына тән қауіп факторларын барынша азайту жолымен қамтамасыз етуді ұсынады.

61. Осы тараудың 2с) тармағында кәсіпорындар өз қызметкерлеріне және олардың өкілдеріне ұсынатын ақпарат қызмет нәтижелері туралы «дұрыс және толық ұсынуды» қамтамасыз етуі тиіс деп болжанады. Бұл ақпарат мыналарды қамтиды: кәсіпорынның құрылымы, оның экономикалық және қаржылық жағдайы, даму перспективалары, қоршаған ортаның денсаулығы мен қауіпсіздігіне ықтимал теріс әсерлер, еңбек нарығындағы тенденциялар және коммерциялық ақпараттың құпиялылық талаптарын ескере отырып, кәсіпорын қызметіндегі күтілетін елеулі өзгерістер. Құпиялылық мәселелері белгілі бір ақпаратты беру кезінде немесе ол қол жетімді болмаған жағдайда белгілі бір сақтық шараларын қажет етуі мүмкін.

62. Тараудың 3-тармағына қызметкерлердің қатысуының консультативтік нысандарына сілтеме Халықаралық еңбек ұйымының кәсіпорын деңгейіндегі жұмыс берушілер мен қызметкерлер арасындағы консультациялар мен ынтымақтастық туралы № 94 ұсынымына негізделген. Ол сондай-ақ ХЕҰ-ның КҰК туралы декларациясындағы Ережеге сәйкес келеді. Мұндай консультативтік тетіктер жұмысшылардың еңбек жағдайлары туралы келіссөздер жүргізу құқығын алмастырмауы тиіс. 8-тармаққа еңбек қатынастары мәселелері бойынша консультациялар өткізу туралы ұсыныс енгізілді.

63. 4-тармақта еңбек және өндірістік қатынастар саласындағы стандарттар сыйақы төлеу шарттары мен жұмыс уақытына қатысты уағдаластықтарды қамтиды. Еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғау туралы көпұлтты кәсіпорындар еңбек қызметі процесінде туындайтын немесе онымен байланысты жазатайым оқиғалар мен денсаулыққа зиян келтіру қаупін азайту үшін қолданыстағы нормативтік стандарттар мен салалық нормаларды сақтауы керек деп болжайды. Бұл кәсіпорындарды өз қызметінің барлық кезеңдерінде еңбекті қорғау және қауіпсіздік деңгейін жақсарту үшін жұмыс істеуге ынталандырады, тіпті олар жұмыс істейтін елдерде осыған қатысты ресми талаптар болмаса да. Сондай-ақ, егер жұмыс олардың денсаулығына немесе қауіпсіздігіне айтарлықтай қауіп төндіреді деп санауға негізделген негіздер болса, кәсіпорындар жұмысшылардың жұмыстан бас тарту құқығын құрметтеуге шақырады. Олардың маңыздылығын және тиісті ұсыныстардың өзара толықтырылуын көрсете отырып, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері Басшылық қағидаттардың басқа бөлімдерінде, атап айтқанда «*Тұтынушылардың мүдделері*» және «*Қоршаған орта*» тарауларында қайталанады. ХЕҰ-ның кәсіптік аурулар тізбесі туралы № 194 ұсынымында кәсіптік аурулардың болжамды тізбесі, сондай-ақ кәсіпорындар осы нұсқаулықты орындау үшін ескеруі мүмкін практикалық кодекстер мен *Басшылық қағидаттар* бар. Еңбекті қорғау

жөніндегі кәсіпорындарға арналған қосымша ұсынымдар ХЕҰ-ның еңбек қауіпсіздігі және гигиенасы туралы № 155 Конвенциясының IV бөлігінде (кәсіпорындар деңгейіндегі іс-қимылдар) және еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасын басқару жүйелері жөніндегі нұсқаулықта (ILO-OSH) қамтылған.

64. Осы тараудың 5-тармағындағы ұсыныс көпұлтты кәсіпорындарды басқарушы персоналды қоса алғанда, жергілікті қызметкерлердің жеткілікті санын жалдауға және олардың кәсіби даярлығын қамтамасыз етуге шақырады. Кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау мақсатында оқыту әлеуметтік, экологиялық және технологиялық өзгерістерді, сондай-ақ автоматтандыруға, цифрландыруға, әділ ауысуға және орнықты дамуға байланысты тәуекелдер мен мүмкіндіктерді қоса алғанда, жұмыс берушілердің қызметіндегі болжамды өзгерістерді және қажеттіліктерін ескеруге тиіс. Оқыту мен біліктілік деңгейіне қатысты осы тармақтың тұжырымы адами капиталды қалыптастыруды көтермелеу туралы «Жалпы саясат» тарауының А. 4-тармағындағы мәтінді толықтырады. Жергілікті қызметкерлерге сілтеме «Жалпы саясат» тарауының А. 3-тармағында жергілікті нарықта мүмкіндіктер жасауға қатысты мәтінді толықтырады. ХЕҰ-ның адами ресурстарды дамыту жөніндегі № 195 ұсынысына сәйкес, кәсіпорындарға әйелдер мен жастар, біліктілігі төмен мамандар, мүгедектер, мигранттар, егде жастағы жұмысшылар және жергілікті халық сияқты басқа да осал топтардың кәсіби дайындығына тең мүмкіндіктер бере отырып, кәсіби дайындық пен үздіксіз оқытуға барынша инвестициялау ұсынылады.

65. Кәсіпорындарға лайықты еңбекті көтермелеуде және құруда маңызды рөл беріледі. 6-тармақ кәсіпорындарға жұмыскерлердің өкілдерін және тиісті мемлекеттік органдарды олардың жұмыскерлерінің өмір сүру құралдарына елеулі әсер етуі мүмкін қызметіндегі өзгерістер туралы, атап айтқанда кәсіпорынның жабылуы немесе ұжымдық немесе ауқымды қысқартулар немесе жұмыстан босатуды көздейтін автоматтандыруға көшу туралы уақтылы хабардар етуді ұсынады. Осы ереженің мақсаты-осындай өзгерістердің салдарын жеңілдету мақсатында ынтымақтастық үшін мүмкіндік беру. Бұл қосылған елдердің заңнамасында және өндірістік қатынастар тәжірибесінде кеңінен көрініс тапқан маңызды қағида, дегенмен сындарлы ынтымақтастық мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін қолданылатын тәсілдер барлық қосылған елдерде бірдей емес. Осы тармақта, егер нақты мән-жайларды ескере отырып, басшылықтың түпкілікті шешім қабылданғанға дейін осындай хабарлама жіберуге мүмкіндігі болса, орынды болар еді. Шынында да, түпкілікті шешім қабылданғанға дейін хабарлама жіберу бірқатар қосылған елдердегі өндірістік қатынастар саласындағы заңнама мен тәжірибенің ерекшелігі болып табылады. Алайда, бұл мұндай шешімдердің салдарын азайту үшін сындарлы ынтымақтастықты қамтамасыз етудің жалғыз құралы емес, өйткені басқа қосылған елдердің заңнамасы мен тәжірибесі басқа құралдарды қарастырады, мысалы, шешімдер қабылданғанға дейін консультациялар өткізілетін белгілі бір кезеңдер.

VI. Қоршаған орта

Кәсіпорындар тұрақты экономиканы дамытуда шешуші рөл атқарады және климаттың өзгеру қаупін қоса алғанда, жаһандық, аймақтық және жергілікті экологиялық мәселелерге қатысты тиімді және прогрессивті шараларды қабылдауға үлес қоса алады. Кәсіпорындар өз қызметін жүзеге асыратын елдердің заңнамасы, нормативтік актілері және әкімшілік практикасы шеңберінде және тиісті халықаралық келісімдерді, қағидаттарды, мақсаттар мен стандарттарды ескере отырып, қоршаған ортаны және жұмысшылардың, қауымдастықтардың және жалпы қоғамның денсаулығын қорғау қажеттілігін тиісті түрде ескеруі, қоршаған ортаға жағымсыз әсерлерді болдырмау және жою, сондай-ақ орнықты дамудың неғұрлым кең мақсатына қол жеткізуге өз үлесін қосу. Кәсіпорындар қоршаған ортаға бірқатар жағымсыз әсерлерге қатыса алады. Оларға басқалармен қатар мыналар жатады:

- a) климаттың өзгеруі;
- b) биологиялық әртүрлілікті азайту;
- c) құрлық, теңіз және тұщы су экожүйелерінің деградациясы;
- d) орманды кесу;
- e) ауаның, судың және топырақтың ластануы;
- f) қалдықтарды, соның ішінде қауіпті заттарды дұрыс пайдаланбау.

Осы Тараудағы түсініктемеде қоршаған ортаға әсер етудің негізгі аспектілері, соның ішінде климаттың өзгеруі, сондай-ақ жеке кәсіпорын осы әсерге деген көзқарасын тиісті нормативтік және стандартты шеңберде қалай қарастыруы керек екендігі егжей-тегжейлі сипатталған.

Атап айтқанда, кәсіпорындар:

1. Кәсіпорынның бүкіл өмірлік циклі бойы қызметімен, тауарларымен және қызметтерімен байланысты экологиялық менеджмент жүйесін құру және оның жұмыс істеуін қамтамасыз ету, оның ішінде II тарауда сипатталғандай, тәуекелдерді бағалауға негізделген, қоршаған ортаға теріс әсер ету мәніне, оның ішінде:
 - a) кәсіпорынның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне байланысты қоршаған ортаға теріс әсерді анықтау және бағалау, соның ішінде осындай әсер туралы тиісті және уақтылы ақпаратты жинау және бағалау, сондай-ақ кәсіпорынның қызметі қоршаған ортаға айтарлықтай әсер етуі мүмкін жағдайларды анықтау және қоршаған ортаға әсерді тиісті бағалауды дайындау;
 - b) кәсіпорынның қызметіне, тауарлары мен қызметтеріне байланысты қоршаған ортаға теріс әсерді жою, сондай-ақ экологиялық көрсеткіштерді жақсарту үшін өлшенетін мақсаттарды, міндеттер мен стратегияларды белгілеу және іске асыру. Міндеттер ғылыми негізделуі, тиісті ұлттық саясатпен және халықаралық міндеттемелермен, мақсаттармен келісілуі

- және озық тәжірибеге негізделуі тиіс;
- с) стратегиялардың тиімділігін үнемі тексеру және экологиялық мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізудегі прогресті бақылау, сондай-ақ мақсаттардың, міндеттер мен стратегиялардың өзектілігін мерзімді қайта қарау;
 - д) жұртшылыққа, қызметкерлерге және басқа да тиісті мүдделі тараптарға қол жетімді ең жақсы ақпаратқа негізделген кәсіпорынның қызметіне, тауарлары мен қызметтеріне байланысты қоршаған ортаға әсері туралы, сондай-ақ 1.b-тармақта сипатталғандай мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізудегі прогресс туралы барабар, бағаланатын (қолданылатын жерде) және уақтылы ақпарат беру;
 - е) кәсіпорын тудырған немесе оған ықпал еткен қоршаған ортаға теріс әсерді жоюда, сондай-ақ оны жою мақсатында қоршаған ортаға теріс әсер ететін немесе оған ықпал ететін басқа ұйымдарға ықпал ету тетіктерін пайдалануда қамтамасыз ету немесе ынтымақтастық жасау.
2. Кәсіпорынның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне байланысты қоршаған ортаға теріс әсерден зардап шеккен тиісті мүдделі тараптармен сындарлы өзара іс-қимылды жүзеге асыру.
 3. Тәуекелдерді ғылыми-техникалық түсінуге сәйкес, қоршаған ортаға елеулі немесе қайтымсыз зиян келтіру қаупі болған кезде, сондай-ақ адамның денсаулығы мен қауіпсіздігін ескере отырып, мұндай залалдың алдын алу немесе азайту бойынша экономикалық тиімді шараларды қабылдауды кейінге қалдыру үшін себеп ретінде толық ғылыми сенімділіктің немесе болжамды даму жолдарының жоқтығын пайдаланбау.
 4. Жазатайым оқиғалар мен төтенше жағдайларды қоса алғанда, өз қызметі нәтижесінде қоршаған ортаға және денсаулыққа елеулі залалдың алдын алу, жеңілдету және бақылау үшін төтенше жағдайларға арналған іс-қимыл жоспарларының болуын қамтамасыз ету; сондай-ақ уәкілетті органдарды дереу хабардар ету тетіктері.
 5. Кәсіпорын деңгейінде және қажет болған жағдайда олар іскерлік қатынастарды қолдайтын ұйымдарда экологиялық көрсеткіштерді жақсартуға үнемі ұмтылу, соның ішінде:
 - а) экологиялық көрсеткіштерді жақсарту үшін мүмкіндігінше ең жақсы қолжетімді технологияларды енгізу;
 - б) қоршаған ортаға шамадан тыс әсер етпейтін тауарларды немесе қызметтерді әзірлеу және ұсыну; мақсатына сай пайдалану кезінде қауіпсіз; берік, жөндеуге жарамды және қайта пайдалануға, қайта өңдеуге немесе қауіпсіз кәдеге жаратуға болады, сондай-ақ табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды қамтамасыз ететін, мүмкіндігінше энергия мен материалдардың шығындарын барынша азайтатын экологиялық қауіпсіз тәсілмен өндіріледі, ал сондай-ақ ластанулардың, парниктік газдар мен қалдықтардың, атап айтқанда қауіпті қалдықтардың пайда болуы;
 - с) тұтынушылардың кәсіпорынның тауарлары мен қызметтерін пайдаланудың экологиялық салдары туралы, оның ішінде олардың қоршаған ортаға әсері (мысалы, парниктік газдар шығарындылары,

биоәртүрлілікке әсері, ресурс тиімділігі, қалпына келтіру және қайта өңдеу мүмкіндігі немесе басқа да экологиялық мәселелер) туралы өзекті және дәл ақпарат беру арқылы хабардар болу деңгейін арттыруға жәрдемдесу.

6. Қауіпті және қауіпті емес материалдар мен қалдықтармен жұмыс істеуді, экологиялық апаттардың алдын алуды қоса алғанда, қоршаған ортаны қорғау, денсаулық және қауіпсіздік мәселелері бойынша, сондай-ақ қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсімдері, қоғаммен қарым-қатынас және экологиялық технологиялар сияқты экологиялық менеджменттің жалпы бағыттары бойынша қызметкерлерді тиісті даярлау мен оқытуды қамтамасыз ету. Экологиялық менеджмент саласындағы әлеуетті арттыруды қоса алғанда, жеткізушілерге және басқа да іскер серіктестерге, әсіресе шағын, орта және шағын кәсіпорындарға, бұл орынды және мүмкін болатын жерде қолдау көрсету.
7. Экологиялық жауапты және үнемді мемлекеттік саясатты дамытуға ықпал ету, мысалы, қоршаған орта және оны қорғау туралы хабардарлықты арттыру үшін серіктестіктер немесе бастамалар арқылы.

«Қоршаған орта» VI-тарауына түсініктемелер

66. Экологиялық мақсаттарға жету бүкіл қоғамды тартуды талап етеді. Басшылық қағидаттарда кәсіпорындардың қоршаған ортаға жағымсыз әсерлерден қалай аулақ болу және жою керектігі, сондай-ақ климаттың өзгеруін азайту және оларға *бейімделу мақсаттарына* қол жеткізу; биологиялық әртүрлілікті сақтау, қалпына келтіру және тұрақты пайдалану; жерді, ресурстарды және энергияны тұрақты, тиімді және заңды пайдалану; тұрақты тұтыну және өндіріс, оның ішінде дөңгелек экономикаға негізделген тәсілдерді ілгерілету арқылы; және ластанудың алдын алу, азайту және бақылау. Халықаралық міндеттемелер, көпжақты келісімдер және басқа да нормативтік құқықтық актілер экологиялық мәселелер мен күтулерді түсіну үшін маңызды нұсқаулық болып табылады. Кейбір халықаралық келісімдер үкіметтер үшін ұжымдық мақсаттарды белгілейді, бірақ жекелеген кәсіпорындардың осы мақсаттарға жетудегі жауапкершілігі туралы егжей-тегжейлі нұсқауларды қамтымауы мүмкін. Мұндай жағдайларда тиісті нормативтік құқықтық актілер, ұлттық саясат және басқарудың жалпыға бірдей танылған стандарттары мен қоршаған ортаны қорғау кепілдіктері, сондай-ақ ғылыми деректер маңызды ақпарат көздері болып табылады. «Қоршаған орта» тарауының мәтіні тұтастай алғанда қоршаған орта және даму жөніндегі Рио-де-Жанейро декларациясында, XXI ғасырға арналған Күн тәртібінде (Рио-де-Жанейро декларациясы шеңберінде) және БҰҰ-ның 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған Орнықты даму саласындағы Күн тәртібінде қамтылған қағидаттар мен мақсаттарды көрсетеді. Ол сондай-ақ БҰҰ-ның Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясына (БҰҰ КӨНК), Париж келісіміне, биологиялық әртүрлілік туралы конвенцияға, Куньмин-Монреальдың биоәртүрлілікті сақтау жөніндегі жаһандық негіздемелік бағдарламасына, ақпаратқа қол жеткізу, қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне жұртшылықтың қатысуы және әділеттілік туралы Өңірлік конвенцияларға, шөлейттенуге қарсы күрес жөніндегі БҰҰ конвенциясына, тиісті өңірлік экологиялық Халықаралық қаржы корпорациясының экологиялық және әлеуметтік көрсеткіштер стандарттары және химиялық заттарды халықаралық реттеуге стратегиялық көзқарас (ХЗХЗСК) сияқты стандарттарды көрсетеді.

67. *Басшылық қағидаттары контекстінде «экологиялық менеджмент»* термині кең

мағынада түсіндірілуі керек. Бұл кәсіпорынның жиынтық әсерінің үлесін және кәсіпорынның экологиялық көрсеткіштерін жақсартуға үнемі ұмтылуды ескере отырып, экологиялық әсерлер мен тәуекелдерді түсінуге, кәсіпорынның қызметіне, оның тауарлары мен қызметтеріне байланысты экологиялық салдардың алдын алуға және жоюға бағытталған қызметті білдіреді. Экологиялық менеджмент сонымен қатар қоршаған ортаға жағымсыз әсерлерге қатысты тәуекелдерді бағалау негізінде тиісті тексеру жүргізуді көздейді. II тарауға сәйкес экологиялық тиісті тексерудің сипаты мен көлемі әрбір нақты кәсіпорынның ерекшелігіне байланысты болады. Экологиялық тиісті тексеруді жүргізудің шектеулері экологиялық деректердің немесе технологиялардың болмауы болуы мүмкін. Тиісті тексеру сонымен қатар тәуекелге негізделген басымдықтарды анықтауды қамтиды. Ол сондай-ақ кәсіпорынның қызметіне, тауарларына және қызметтеріне байланысты қоршаған ортаға әсердің қаншалықты дұрыс болжанатынына байланысты болады. Экологиялық менеджмент тұрақты дамудың маңызды бөлігі болып табылады және ұлттық басымдықтар мен тұрақты даму мақсаттарында сипатталғандарды қоса алғанда, басымдықтардың кең ауқымын келісуді қамтуы мүмкін. Экологиялық менеджмент-бұл бизнестің жауапкершілігі және оның мүмкіндіктері. Көпұлтты кәсіпорындар екі жағынан да маңызды рөл атқаруы керек. Сондықтан мұндай кәсіпорындардың басшылары өздерінің бизнес-стратегиялары шеңберінде экологиялық мәселелерге тиісті назар аударуы керек. Экологиялық көрсеткіштерді жақсарту жүйелік тәсілді ұстануды және жүйені үнемі жетілдіруді талап етеді. Экологиялық менеджмент жүйесі экологиялық ойларды бизнес операцияларына біріктіру үшін қажетті ішкі құрылымды қамтамасыз етеді. Мұндай жүйенің болуы акционерлерді, жұмысшыларды, қоғамдастықты және басқа да мүдделі тараптарды кәсіпорынның қоршаған ортаны өз қызметінің жағымсыз әсерінен қорғау үшін белсенді жұмыс істеп жатқанына сендіруге көмектесуі керек.

68. Осы тараудың кіріспе бөлігінде кәсіпкерлік қызметпен байланысты болуы мүмкін қоршаған ортаға теріс әсерлердің толық емес тізбесі келтіріледі. Кәсіпкерлік қызметтің көптеген түрлері қоршаған ортаға теріс әсер етуі мүмкін. Теріс экологиялық әсерлер табиғи және басқарылатын экожүйелердің құрамына, тұрақтылығына, өнімділігіне немесе қалпына келтіру қабілетіне, сондай-ақ элеуметтік-экономикалық жүйелердің жұмысына және адамдардың денсаулығына жойқын әсер ететін қоршаған ортадағы немесе биотадағы елеулі өзгерістерді білдіреді. Теріс экологиялық әсерлерді ең жақсы ғылыми дәлелдер негізінде бағалау керек. *Басшылық қағидаттарға* сәйкес, II тарауда айтылғандай, егер оның қызметі теріс әсер ету үшін жеткілікті болса, кәсіпорын қоршаған ортаға теріс әсер етеді. Кәсіпорын қоршаған ортаға теріс әсер етуді «жеңілдетеді», егер оның қызметі басқа ұйымдардың қызметімен бірге осындай әсер етсе немесе оның қызметі басқа ұйымның теріс әсер ете бастауына немесе оған ынталандыруға әкелсе. Қоршаған ортаға теріс әсер, егер олар мұндай әсерге ықпал етпесе де, іскерлік қатынастар арқылы кәсіпорынның қызметіне, тауарларына немесе қызметтеріне тікелей байланысты болуы мүмкін.

69. Қоршаған ортаға әсер ұжымдық және өзара байланысты немесе оқшауланған болуы мүмкін; ол жергілікті немесе трансшекаралық сипатта болуы мүмкін. Егер қоршаған ортаға әсер етудің кейбір түрлері жақсы зерттелген болса, онда басқалардың ауқымы, сипаты мен себептері азырақ түсінілуі, дамуы немесе тіпті белгісіз болуы мүмкін. Осылайша, егер кейбір жағдайларда қолда бар ғылыми деректер мен ақпаратқа сүйене отырып, кәсіпорынның қоршаған ортаға теріс әсер етуіне қаншалықты ықпал ететінін бағалауға болатын болса, басқа жағдайларда мұндай бағалау қиын болуы мүмкін. Соңғы жағдайдың контекстінде *Басшылық қағидаттардың* мақсаттары үшін кәсіпорынның теріс әсерге

қосқан үлесін бағалау кезінде оның қызметінің кеңінен танылған стандарттарға, экологиялық менеджмент процестеріне және тиісті экологиялық тәжірибенің кепілдіктеріне; қолданылатын экологиялық ережелер мен ережелерде белгіленген бағдарлар мен стандарттарға; және тиісті халықаралық келісімдерге сәйкестік дәрежесін ескеру қажет.

70. Қоршаған ортаға теріс әсер көбінесе адамдардың денсаулығы мен қауіпсіздігі, жұмысшылар мен қауымдастықтарға әсер ету, өмір сүру құралдарына қол жеткізу немесе жерге меншік құқығы сияқты *Басшылық қағидаттармен* қамтылған басқа мәселелермен тығыз байланысты. Сонымен қатар, экологиялық мұқият тексеру және қоршаған ортаға жағымсыз әсерлерді басқару көбінесе көптеген экологиялық, әлеуметтік және даму басымдықтарын ескеруді қамтиды. Атап айтқанда, Париж келісімінің кіріспесінде ұлттық деңгейде белгіленген даму басымдықтарына сәйкес әділ ауысу, жұмыс күші және лайықты жұмыс пен сапалы жұмыс орындарын құру императивтері ескеріледі, сондай-ақ климаттың өзгеруі мәселесін шешу бойынша шаралар қабылдау кезінде Тараптар өздерінің тиісті міндеттемелерін құрметтеуі, көтермелеуі және ескеруі тиіс деп танылады. Бұл тұрғыда кәсіпорындардың экологиялық менеджмент пен тиісті тексеру шеңберінде өз қызметінің әлеуметтік салдарын бағалауы және жоюы маңызды. Олар сондай-ақ экологиялық зиянды тәжірибелерден экологиялық тұрақты салаларға немесе жаңартылатын энергия көздерін пайдалану сияқты әдістерге көшу кезінде жағымсыз әсерлердің алдын алу және азайту үшін шаралар қабылдауы керек. Осыған байланысты V-тарауда сипатталған әлеуметтік диалог пен ұжымдық келіссөздерге қатысуды қоса алғанда, еңбек құқықтарын сақтау маңызды. Сондай-ақ, мүдделі тараптармен сындарлы өзара іс-қимыл орнату және қажет болған жағдайда II-тарауда сипатталған тәжірибелерді жауапкершілікпен тоқтатуды жүзеге асыру маңызды.

71. Экологиялық менеджмент жүйесін енгізу кәсіпорындарға экологиялық көрсеткіштерді жақсартып қана қоймай, экономикалық пайда әкелуі мүмкін. Бұл операциялық және сақтандыру шығындарын азайту, энергия мен ресурстарды үнемдеуді арттыру, сәйкестік пен жауапкершілік шығындарын азайту, тұрақтылық пен өміршеңдікті арттыру, капитал мен дағдыларға қол жетімділікті арттыру, тұтынушылардың қанағаттанушылығын арттыру, қоғаммен және халықпен қарым - қатынасты жақсарту арқылы болуы мүмкін.

72. Кәсіпорынның қызметіне, тауарлары мен қызметтеріне байланысты қоршаған ортаға әсері туралы хабардар ету, сондай-ақ мүдделі тараптармен мағыналы өзара іс-қимыл жасау тиісті тексерудің ажырамас аспектілері болып табылады және заңнамаға сәйкес міндетті болуы мүмкін. Жаһандық есеп беру бастамасы (Global Reporting Initiative) және басқа экологиялық есеп беру стандарттары сияқты есеп беру стандарттары пайдалы материалдар (ұсыныстар) болып табылады. Сондай-ақ, «Ақпаратты ашу» III-тарауын қараңыз. Қызметкерлер, клиенттер, инвесторлар, жеткізушілер, мердігерлер, жергілікті қауымдастықтар, осал немесе маргиналды жағдайдағы адамдар немесе топтар, арнайы құқықтары немесе заңды иелену құқықтары бар адамдар сияқты мүдделі тараптармен мағыналы өзара әрекеттесу және байланыс., байырғы халықтар, сондай-ақ жалпы жұртшылықпен әсіресе маңызды экологиялық әсер ету мәселелері қарастырылады немесе туындауы мүмкін. Бұл, әсіресе, өңірлік, ұлттық немесе халықаралық деңгейде шектеулі немесе қауіпті экологиялық ресурстар «қатарда» болған кезде байқалады.

73. Кәсіпорындарға тұтыну мен өндірістің тұрақты модельдерін, оның ішінде ресурс үнемдеу, дөңгелек экономика және басқа да модельдер есебінен енгізу ұсынылады. Осы тәжірибенің арқасында кәсіпорындар олардың қоршаған ортаға теріс әсерін айтарлықтай

төмендете алады. Ресурс тиімділігі ресурстар мен материалдарды, оның ішінде экологиялық таза шикізатты жеткізу есебінен неғұрлым ұтымды және тиімді пайдалануға ықпал етеді. Сонымен қатар, тұрақты дамуға қол жеткізудің қол жетімді құралдарының бірі ретінде дөңгелек экономикаға негізделген тәсілдерді қолдану орынды. Дөңгелек экономика- бұл тауарлар мен материалдар қайта пайдалануға, жөндеуге, қайта өңдеуге, қалпына келтіруге немесе қалпына келтіруге болатындай етіп жасалған модель. Бұл тәсіл экономикадағы тауарлардың олар өндірілген ресурстармен бірге ұзақ мерзімді қол жетімділігін қамтамасыз етеді. Дөңгелек экономика шеңберінде қалдықтардың, әсіресе қауіпті қалдықтардың пайда болуын болдырмауға немесе олардың мөлшерін азайтуға тырысады, бұл парниктік газдар шығарындыларының алдын алуға және азайтуға ықпал етеді.

74. *Басшылық қағидаттардың негізгі идеясы-кәсіпорындар қоршаған ортаға теріс әсер етпеу үшін жедел және белсенді әрекет етуі керек.*

75. *Басшылық қағидаттар қолданыстағы құжаттарды қайта қарауға немесе үкіметтер тарапынан жаңа міндеттемелер немесе прецеденттер жасауға бағытталмайды. Олардың мақсаты тек кәсіпорындарға сақтық принципін қалай қолдану керектігі туралы ұсыныстар беру болып табылады. Бұл тәсілді қолданған кезде оны қолданудың нақты шарттарын ескере отырып, белгілі бір икемділіктің қажеттілігі танылады. Сондай-ақ, үкіметтер өз мүмкіндіктеріне қарай осы саладағы негізгі шеңберді белгілейтіні және алға жылжудың тиімді жолдары туралы мүдделі тараптармен мезгіл-мезгіл кеңесіп отыруға міндетті екендігі атап өтілді. Бұл ашықтық пен ғылыми негізделген тәсілге кепілдік береді.*

76. *Кәсіпорындарға парниктік газдар шығарындыларының нөлдік деңгейіне қол жеткізуге жәрдемдесуде және климатқа төзімді экономиканы құруда маңызды рөл беріледі, бұл климаттың өзгеруін азайту және оларға бейімделу бойынша халықаралық келісілген мақсаттарға қол жеткізу үшін қажет. Парниктік газдар шығарындыларының нөлдік деңгейіне көшкен кезде көптеген кәсіпкерлік қызмет парниктік газдар шығарындыларының белгілі бір деңгейімен немесе көміртекті сіңіру қабілетінің төмендеуімен байланысты болады. Кәсіпорындар олардың парниктік газдар шығарындылары мен көміртекті сіңіру қабілетіне әсері қолда бар ең жақсы ғылыми дәлелдерге, соның ішінде Климаттың өзгеруі жөніндегі үкіметаралық сарапшылар тобы (КӨҮСТ) бағалаған мәліметтерге негізделген халықаралық келісілген жаһандық температура мақсаттарына сәйкес келуін қамтамасыз етуі керек.*

77. *Бұған климаттың өзгеруін азайту және оған бейімделу бойынша ғылыми негізделген саясатты, стратегияларды және өтпелі жоспарларды енгізу және жүзеге асыру, сондай-ақ климаттың өзгеруін азайту бойынша қысқа, орта және ұзақ мерзімді мақсаттарды қабылдау, іске асыру, бақылау және есеп беру кіреді. Бұл мақсаттар ғылыми негізделген және парниктік газдар шығарындыларының абсолютті көрсеткіштерін (бұдан әрі - ПГ), сондай-ақ қолданылатын жерде олардың қарқындылығына негізделген ПГ шығарындыларын азайту көрсеткіштерін қамтуы тиіс. Олар 1 және 2 типті ПГ шығарындыларының көлемін, сондай-ақ қол жетімді ең жақсы деректерді ескере отырып, мүмкіндігінше 3 типті ПГ шығарындыларының көлемін ескеруі керек. Мақсаттарға қол жеткізу туралы үнемі есеп беру, олардың сәйкестігі мен өзектілігін ескере отырып, мақсатты көрсеткіштерді қайта қарау және жаңарту маңызды. Мұны соңғы ғылыми дәлелдерге сүйене отырып және әртүрлі ұлттық немесе салалық ауысу стратегиялары әзірленіп, жаңартылған кезде жасау керек. Кәсіпорындар өтемақы немесе бейтараптандыру шараларына емес, шығарындылар көздерін жоюға немесе азайтуға басымдық беруі керек. Көміртекті несиелер немесе*

өтемақы төлемдері соңғы шара ретінде шығарындылардың бақыланбайтын өсуін шешу құралы ретінде қарастырылуы мүмкін. Көміртекті несиелер немесе өтемақы шаралары жоғары экологиялық тұтастықты қамтамасыз етуі керек және парниктік газдар шығарындыларын азайту қажеттілігінен алшақтатпауы керек. Олар парниктік газдарды пайдалануды белсенді түрде азайтатын процестер мен инфрақұрылымның дамуына кедергі болмауы керек. Кәсіпорындар көміртегі несиелеріне немесе өтемақыларға тәуелділігі туралы және осы несиелердің сипаттамалары туралы көпшілік алдында хабарлауы керек. Есептіліктің бұл түрі шығарындыларды азайту туралы есептен бөлініп, оны толықтыруы керек.

78. Әсер ету тетіктерін пайдалану және технологияларды өзара қолайлы шарттармен қамтамасыз ету, климаттың өзгеруін азайту және оларға бейімделу үшін жеткізушілер мен басқа да іскери серіктестерге техникалық көмек көрсету және қаржыландыру мақсатқа жету және әсерді жою үшін өте маңызды болады.

79. Климаттың өзгеруіне төзімділік пен бейімделуге қол жеткізу адамдар мен экожүйелерді қорғауға бағытталған ұзақ мерзімді жаһандық климаттық күш-жігердің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл қоғамның барлық топтарының белсенді қатысуын және қолдауын талап етеді. Кәсіпорындар климаттың өзгеруіне бейімделуге және қауымдастықтардың, жұмысшылардың және экожүйелердің тұрақтылығына кедергі келтіретін әрекеттерден аулақ болу керек.

80. Биологиялық әртүрлілікті сақтау және ормандар, мұхиттар, шымтезек және сулы-батпақты жерлер сияқты табиғи ресурстар мен экожүйелерді тұрақты басқару Адам денсаулығын сақтауда және оның өмір сүруін қамтамасыз етуде, климаттың өзгеруін азайтуда және бейімделуде маңызды рөл атқарады. Кәсіпорындар биологиялық әртүрлілікті сақтауға, оның компоненттерін тұрақты пайдалануға және генетикалық ресурстарды пайдаланудың пайдасын әділ бөлуге ықпал етуі керек. Сондай-ақ, кәсіпорындар үшін жердің, теңіз және тұщы су экожүйелерінің, соның ішінде ормандарды кесудің деградациясын болдырмау және БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарына, әсіресе 15.2-тармаққа, БҰҰ-ның 2017-2030 жылдарға арналған стратегиялық орман жоспарына және Глазгоның 2021 жылға арналған Орман және жерді пайдалану декларациясына сәйкес олармен белсенді күресу маңызды. Бұл бастамалар 2030 жылға қарай орманды жоғалту және жердің деградациясы процесін тоқтатуға және айналымға бағытталған. Күш-жігер ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік табиғи мұра объектілерін, биологиялық әртүрлілік туралы Конвенцияға сәйкес және ішкі заңнамаға сәйкес қорғалатын аумақтарды, сондай-ақ қорғалатын түрлерді қоса алғанда, ұлттық саябақтардағы, қорықтардағы және басқа да қорғалатын аумақтардағы биоәртүрлілікке ықтимал теріс әсерге қатысты жоғары тиісті тексеруді қамтуы тиіс. Бұл орынды болған жағдайда және кәсіпорындар өз қызметін жүзеге асыратын елдің ішкі заңнамасына сәйкес олар жер және орман ресурстарын тұрақты басқаруға үлес қосуы керек. Бұған ормандарды қалпына келтіру, орман өсіру, ормандарды қалпына келтіру, теңіз және тұщы су экожүйелерінің деградациясын азайту шаралары кіруі мүмкін. Кәсіпорындар биоәртүрлілікке теріс әсердің алдын алу немесе азайту жөніндегі шараларды жүзеге асырған кезде іс-қимыл иерархиясын басшылыққа алуы керек. Олар, ең алдымен, биоәртүрлілікке зиян келтірмеуге тырысуы керек. Зақымдануды болдырмау мүмкін болмаған жағдайда оның әсерін азайту немесе азайту қажет. Өтемақы мен қалпына келтіруді болдырмауға болмайтын жағымсыз әсерлердің орнын толтырудың соңғы шарасы ретінде қарастырған жөн.

81. Қоршаған ортаға теріс әсер ету, әсіресе биоалуантүрлілік пен жердің, теңіз және тұщы судың деградациясы жағдайында, жерді, орманды және балық шаруашылығын жауапкершілікпен басқаруға байланысты болуы мүмкін. Ұлттық азық - түлік қауіпсіздігі контекстінде жер, орман және балық ресурстарын жауапты басқару мен пайдаланудың ерікті басшылық қағидаттарында (бұдан әрі - РИЕБҚ) атап өтілгендей, жер, орман және балық ресурстарын жауапты басқару мен пайдалану қоршаған ортаны тұрақты пайдалануды қолдауда белгілі бір рөл атқаруы мүмкін. Бұл тұрғыда РИЕБҚ зиян келтірмейтін және заңды меншік иелерінің меншік құқығынан айырылуынан және қоршаған ортаға зиян келтіруден қорғайтын инвестицияларға шақырады.

82. *Басшылық қағидаттар* сонымен қатар бизнесті өз қызметінің барлық салаларында экологиялық стандарттарды жақсартуға ұмтылуға шақырады, тіпті бұл олар жұмыс істейтін елдерде ресми талап болмаса да. Бұл тұрғыда кәсіпорындар дамушы елдер үшін өздерінің әлеуметтік және экономикалық салдарын ескеруі керек.

83. Мысалы, көпұлтты кәсіпорындар көбінесе экологиялық көрсеткіштерді едәуір жақсартатын қолданыстағы және инновациялық технологияларға немесе операциялық процедураларға қол жеткізе алады. Өз салаларында көпұлтты кәсіпорындар жиі көшбасшы болып табылады, сондықтан басқа кәсіпорындар үшін ықтимал «демонстрациялық әсерді» ескеру маңызды. Көпұлтты кәсіпорындар жұмыс істейтін елдердің қоршаған ортасының қол жетімді және инновациялық технологиялар мен тәжірибелерден пайда көруін қамтамасыз ету тұтастай алғанда халықаралық инвестициялық белсенділікті қолдаудың маңызды тәсілі болып табылады.

84. Кәсіпорындарға өз қызметкерлерін және экологиялық менеджмент саласындағы басқа да мүдделі тараптарды даярлау мен оқытуда маңызды рөл беріледі. Бұл міндетті мүмкіндігінше кең көлемде, әсіресе адамдардың денсаулығы мен қауіпсіздігі саласында орындау ұсынылады. Кәсіпорындар өздерінің экологиялық саясатын, талаптары мен стандарттарын іскери серіктестеріне нақты және қол жетімді түрде беруі керек.

85. Кәсіпорындар Дүниежүзілік жануарлар денсаулығы ұйымының Жер кодексіне сәйкес келетін жануарларды қорғау стандарттарын сақтауы керек. Жануарлардың әл-ауқатына қол жеткізу үшін олардың денсаулығын, жайлылығын, сапалы тамақтануын, ауырсыну, қорқыныш және күйзеліс сияқты жағымсыз жағдайлардан қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ олар үшін физикалық және психикалық жағдайға әсер ететін маңызды мінез-құлықты көрсету мүмкіндігін қамтамасыз ету қажет. Бұл аурудың алдын алуды, тиісті ветеринарлық күтімді, баспанамен қамтамасыз етуді, тиісті күтім мен тамақтануды, ынталандырушы және қауіпсіз ортаны құруды, адамгершілікпен қарауды және союды қажет етеді. Сонымен қатар, кәсіпорындар тиісті халықаралық ұйымдар әзірлеген тірі жануарларды тасымалдау бойынша ұсыныстарды ұстануы керек.

VII. Парақорлыққа және сыбайлас жемқорлықтың басқа нысандарына қарсы күрес

Басшылық қағидаттармен қамтылған мәселелерге теріс әсер ету көбінесе сыбайлас жемқорлыққа байланысты. Сондықтан кәсіпорынның сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді шараларды енгізуі осы қағидаттармен қамтылған басқа да жағымсыз әсерлердің алдын алуға маңызды рөл атқарады. Кәсіпорындар парақорлық актілеріне немесе сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлеріне жол бермеуі керек.

Атап айтқанда, кәсіпорындар:

1. Кәсіпорынмен іскерлік қатынастары бар мемлекеттік лауазымды тұлғаларға немесе жеке немесе заңды тұлғалардың қызметкерлеріне, сондай-ақ олардың туыстарына немесе қауымдасқан тұлғаларға қандай да бір заңсыз ақшалай немесе өзге де артықшылықтар ұсынуды, уәде беруді немесе беруді қоса алғанда, сыбайлас жемқорлық әрекеттерін жасамау. Сондай-ақ кәсіпорындарға кәсіпорын іскерлік қатынастарды қолдайтын мемлекеттік лауазымды тұлғалардан, жеке немесе заңды тұлғалардың қызметкерлерінен негізсіз ақшалай немесе өзге де артықшылықтарды сұратуға, келісуге немесе алуға рұқсат етілмейді. Кәсіпорындар үшінші тұлғаларды немесе өзге де делдалдарды (агенттерді, консультанттарды, өкілдерді, дистрибьюторларды, консорциумдарды, мердігерлер мен жеткізушілерді, сондай-ақ бірлескен кәсіпорындар бойынша әріптестерді қоса алғанда) мемлекеттік лауазымды тұлғаларға, кәсіпорынмен іскерлік қатынастары бар жеке немесе заңды тұлғалардың қызметкерлеріне, сондай-ақ олардың қызметкерлеріне, туыстарына немесе үлестес адамдарға заңсыз ақшалай немесе өзге де артықшылықтар беру үшін тартпауға тиіс .
2. Парақорлықтың және сыбайлас жемқорлықтың басқа да нысандарының алдын алу, анықтау және жолын кесу үшін тиісті ішкі бақылау, этика және комплаенс бағдарламаларын немесе шараларын әзірлеу және қабылдау. Бұл бағдарламалар парақорлықпен және сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлерімен байланысты тәуекел факторларын қоса алғанда, кәсіпорынның жеке жағдайларын ескере отырып, тәуекелдерді бағалау негізінде әзірленуі тиіс. Осы факторлардың ішінде қызметтің географиялық жағдайы мен өнеркәсіптік секторы, нормативтік ортаның ерекшеліктері, іскерлік қатынастардың түрлері, шет мемлекеттермен операциялар және үшінші тараптарды пайдалану ескерілуі мүмкін. Ішкі бақылау, этика және сәйкестік бағдарламалары немесе шаралары қаржылық және бухгалтерлік

процедуралар жүйесін, соның ішінде сенімді және дәл кітаптарды, мүдделер қақтығысының тізілімдерін, жазбалар мен шоттарды жүргізуді қамтамасыз ету үшін ақылға қонымды түрде жасалған ішкі бақылау жүйесін қамтуы керек. Бұл парақорлыққа немесе басқа да сыбайлас жемқорлық әрекеттерге қатысу мақсатында осы құжаттардың ықтимал пайдаланылуын болдырмау, сондай-ақ олардың алдын алу және жасыру үшін қажет. Сәйкестікті қамтамасыз етуге бөлінген ресурстарды бөлуді анықтау үшін, сондай-ақ бағдарламаның немесе ішкі бақылау, этика және сәйкестік шараларының бейімделуін және тиімділігін арттыруды қамтамасыз ету үшін жеке жағдайлар мен тәуекелдер үнемі қадағаланып, қажет болған жағдайда қайта бағалануы керек. Бұл шаралар кәсіпорындарды парақорлыққа немесе сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлеріне тарту қаупін азайтуға бағытталған. Мұндай бағдарламалар II тарауда сипатталғандай тәуекелдерді ескере отырып, тиісті тексеруді қамтуы керек.

3. Кәсіпорынның ішкі бақылауында шағын ынталандыру төлемдерін пайдалануға тыйым салу немесе оған жол бермеу. Бұл бағдарламаның немесе этика мен комплаенс шараларының маңызды аспектісі. Мұндай төлемдер көбінесе көптеген елдерде заңсыз болып саналады және сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің бір түрі болуы мүмкін. Мұндай төлемдер жасалған жағдайда оларды бухгалтерлік және қаржылық құжаттарда дәл көрсету қажет.
4. Парақорлықпен және сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлерімен байланысты ерекше тәуекелдерді, сондай-ақ агенттерді тиісті және тұрақты қадағалауды ескере отырып, олардың сыйақысының заңды қызметтерге сәйкес келуін қамтамасыз ете отырып, жұмысқа қабылдау кезінде тиісті түрде құжатталған тиісті тексеруді жүргізуді қамтамасыз ету. Тиісті жағдайларда мемлекеттік органдармен және мемлекеттік кәсіпорындармен ынтымақтасатын агенттердің өзекті тізімін жүргізу қажет. Бұл тізім ақпаратты жария ету жөніндегі талаптарға сәйкес құзыретті органдарға қолжетімді болуы тиіс. Кәсіпорындар өз агенттерінің өз ережелерін теріс пайдаланбауы және мемлекеттік қызметкерлермен өзара әрекеттесу кезінде кәсіби стандарттарды сақтауы үшін шаралар қабылдауы керек.
5. Парақорлыққа және сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлеріне қарсы күресте өз қызметінің ашықтығын арттыру және адалдық пен сатылмаушылық мәдениетін қалыптастыруға ықпал ету. Мұндай шаралар мыналарды қамтуы мүмкін: *i)* Директорлар кеңесі немесе осыған ұқсас басқарушы орган мен жоғары басшылық тарапынан ішкі бақылау, этика және сақтау бағдарламаларына қолдау көрсету және айқын міндеттеме беру, бұл анық көрінуге тиіс; *ii)* барлық қызметкерлер мен тиісті қызметкерлер үшін оңай қолжетімді парақорлыққа және сыбайлас жемқорлықтың басқа да нысандарына анық тыйым салатын корпоративтік саясатты әзірлеу және жариялау агенттер мен делдалдарды қоса алғанда; және *iii)* басқару жүйелері, ішкі бақылау, этика және комплаенс бағдарламалары немесе осы міндеттемелерді орындау үшін кәсіпорындар қабылдаған шаралар туралы ақпаратты ашу. Кәсіпорындар парақорлықпен және сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлерімен күресу туралы хабардарлығын арттыру, сондай-ақ онымен ынтымақтастықты нығайту үшін қоғаммен белсенді қарым-қатынас жасауы керек. Кәсіпорындарға ұлттық заңдар мен талаптарды сақтай отырып, парақорлықпен және сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлерімен байланысты кез келген заңсыз әрекеттер туралы ақпаратты ашық жариялау ұсынылады. Сондай-ақ парақорлық пен сыбайлас

жемқорлыққа қатысты күдіктерді қарау үшін қабылданған шаралар туралы хабарлау маңызды. Бұл шаралар заңсыз әрекеттерді анықтау, тергеу және есеп беру процестерін, сондай-ақ құқық қорғау органдарымен белсенді ынтымақтастықты қамтуы мүмкін.

6. Осындай саясатты, бағдарламаларды немесе шараларды тиісінше тарату арқылы қызметкерлер мен іскерлік қатынастармен байланысты жеке немесе заңды тұлғалар арасында парақорлыққа және сыбайлас жемқорлықтың басқа да нысандарына қарсы бағытталған кәсіпорын саясаты мен ішкі бақылау, этика және комплаенс бағдарламалары немесе шаралары туралы хабардарлықты арттыруға және сақтауға жәрдемдесу. Тілдік, мәдени және техникалық ерекшеліктерді ескере отырып, оқу бағдарламалары мен тұрақты тәртіптік процедураларды жүргізу маңызды.
7. Мемлекеттік лауазымдарға кандидаттардың, саяси партиялардың немесе саяси партиялармен немесе кандидаттармен байланысты басқа ұйымдардың пайдасына заңсыз жарналарға жол бермеу. Саяси жарналар ұлттық заңнамаға, соның ішінде жария ету талаптарына қатаң сәйкес келуі керек және оны кәсіпорынның жоғарғы басшылығы мақұлдауы керек. Бұл сонымен қатар қызметкерлерден саяси кандидаттарды немесе саяси ұйымдарды қолдауды талап етуге тыйым салуды қамтиды.

«Парақорлыққа және сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлеріне қарсы күрес» VII-тарауына түсініктемелер

86 «Парақорлық» және «сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлері» терминдері төмендегі құжаттарға сәйкес түсіндірілуі керек. «Сыбайлас жемқорлық» термині іскерлік қатынастармен байланысты мемлекеттік лауазымды тұлғаларға немесе жеке немесе заңды тұлғалардың қызметкерлеріне пара беруді қамтиды. Ол сондай-ақ әсерді теріс пайдалануды, ысырапшылдықты және демеушілік көмек пен қайырымдылық қорларын негізсіз пайдалануды қамтуы мүмкін. Кәсіпорындар, мысалы, бизнесті немесе басқа да заңсыз артықшылықтарды алу немесе сақтау үшін пара немесе басқа да заңсыз артықшылықтарды тікелей немесе жанама түрде ұсынбауы, уәде беруі, беруі немесе талап етпеуі керек. Кәсіпорындар пара алуға және бопсалауға қарсы тұруы керек. Мүдделер қақтығысының өзі сыбайлас жемқорлық болмаса да, мемлекеттік шенеуніктердің жеке мүдделері мен қоғамдық міндеттері арасындағы қақтығыстар, егер олар дұрыс реттелмесе, сыбайлас жемқорлыққа әкелуі мүмкін екендігі барған сайын мойындалуда. *Халықаралық коммерциялық мәмілелерді жүзеге асыру кезінде шетелдік лауазымды тұлғалардың пара алуына қарсы күрес жөніндегі Конвенция [OECD/LEGAL/0293] (ЭЫДҰ парақорлыққа қарсы конвенциясы)*

1999 жылғы 15 ақпанда күшіне енді. *ЭЫДҰ-ның Парақорлыққа қарсы конвенциясы, халықаралық коммерциялық мәмілелерді жүзеге асыру кезінде шетелдік лауазымды тұлғалардың пара алуына одан әрі қарсы іс-қимыл жөніндегі ұсыныммен қатар [OECD / LEGAL/0378] (Парақорлыққа қарсы күрес жөніндегі ұсыным), халықаралық коммерциялық мәмілелерді жүзеге асыру кезінде шетелдік лауазымды тұлғалардың пара алуына одан әрі қарсы іс-қимыл жасау үшін салық шаралары жөніндегі ұсыным [OECD/LEGAL/0371], парақорлыққа қарсы күрес және ресми қолдау көрсетілетін экспорттық несиелер бойынша [OECD/LEGAL/0447] және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін басқару бойынша*

Даму мақсатында ынтымақтастыққа қатысушыларға арналған ұсыныс [[OECD/LEGAL/0431](#)] ЭЫДҰ-ның шетелдік парақорлықты ұсыну мәселесін шешуге бағытталған негізгі құралдары болып табылады. Жиынтықта бұл құралдар шетелдік мемлекеттік лауазымды тұлғаларға пара берудің «ұсынысын» жоюға бағытталған, бұл ретте әрбір ел өз кәсіпорындарының қызметі үшін және оның юрисдикциясы шегінде не болып жатқаны үшін жауапты болады⁵. Елдердің *ЭЫДҰ-ның Парақорлыққа қарсы конвенциясын және соған байланысты құжаттарды* толық орындауына ықпал ету мақсатында олардың орындалуын мұқият және жүйелі мониторингтеу бағдарламасы әзірленді. Сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлері мен адалдық пен сатылмаушылыққа қауіп төндіретін тәуекелдер де Қоғамдағы адалдық туралы ұсыныста қарастырылады [[OECD / LEGAL / 0435](#)]; *Лоббизмдегі ашықтық пен адалдық қағидаттары туралы ұсыныстар* [[OECD / LEGAL/0379](#)]; *ЭЫДҰ-ның мемлекеттік қызметтегі мүдделер* <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379> *қақтығысын басқару жөніндегі нұсқаулықтары туралы ұсыныстар* [[OECD/LEGAL/0316](#)] және *Мемлекеттік кәсіпорындардағы сыбайлас жемқорлыққа және адалдыққа қарсы нұсқаулар туралы ұсыныс* [[OECD / LEGAL / 0451](#)].

87 Сыбайлас жемқорлық демократиялық институттар мен корпоративтік басқаруға зиянды әсер етеді. Бұл инвестицияларға кедергі келтіреді және халықаралық бәсекелестік жағдайларын бұрмалайды. Экономикалық салдардан басқа, сыбайлас жемқорлық жаһандық тұрақтылыққа нұқсан келтіру, экологиялық стандарттар мен еңбек құқықтарын бұзу және сапасыз тауарлармен қамтамасыз ету сияқты ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Сыбайлас жемқорлық әрекеттері нәтижесінде ақша қаражатын бұру азаматтардың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық әл-ауқаттың жоғары деңгейіне жетуге деген күш-жігерін айтарлықтай төмендетеді. Сыбайлас жемқорлық сыбайлас жемқорлық халықтың маргиналды немесе осал топтарына теріс әсер етеді және гендерлік теңсіздікті күшейтуі мүмкін. Кәсіпорындар бақылау, этика және сәйкестік бағдарламаларын әзірлеу кезінде этникалық, нәсіл, жыныс, жыныстық бағдар және басқа факторларға байланысты құрылымдық кемсітушіліктің әртүрлі нысандарын ескере отырып, мұндай тәжірибеге белсенді түрде қарсы тұруы керек.

88 Мемлекеттік және жеке салалардағы адалдық, адалдық және ашықтық парақорлыққа және сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлеріне қарсы күрестегі негізгі ұғымдар болып табылады. Іскерлік қоғамдастық, үкіметтік емес ұйымдар, үкіметтер және мемлекетаралық ұйымдар сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды қоғамдық қолдауды күшейту және сыбайлас жемқорлық пен парақорлық проблемалары туралы ашықтық пен қоғамдық хабардарлықты арттыру үшін ынтымақтасуға тиіс. Корпоративтік басқарудың тиісті тәжірибесін қабылдау сонымен қатар кәсіпорындарда этика мәдениетін

⁵ ЭЫДҰ-ның Парақорлыққа қарсы конвенциясында шетелдік лауазымды тұлғаларға пара беру қылмысы " ...тікелей немесе делдалдар арқылы шетелдік мемлекеттік лауазымды тұлғаға, осы лауазымды тұлға үшін немесе үшінші тарап үшін кез келген заңсыз ақшалай немесе өзге де артықшылықты ұсыну, уәде беру немесе беру, осы лауазымды тұлғаның бизнесті немесе басқа да заңсыз артықшылықты алу немесе сақтау мақсатында ресми міндеттерді орындауға байланысты іс-әрекетке баруы немесе әрекет етуден бас тартуы үшін. халықаралық бизнесті жүргізу" деп айқындалады. ЭЫДҰ-ның Парақорлыққа қарсы конвенциясына (9-тармақ) түсініктемелерде "формальдылықты жеңілдету үшін шағын төлемдер" 1-тармақ мағынасында "коммерциялық немесе өзге де заңсыз артықшылық алу немесе ұстап қалу үшін" төлемдер болып табылмайды және сондықтан қылмыс болып табылмайды деп түсіндіріледі. Кейбір елдерде мемлекеттік шенеуніктерді лицензиялар немесе рұқсаттар беру сияқты өз функцияларын орындауға ынталандыру үшін төленетін мұндай төлемдер, әдетте, тиісті шет елде заңсыз болып табылады. Басқа елдер тиісті басқару бағдарламаларына қолдау көрсету сияқты құралдарды қолдана отырып, осы зиянды құбылысты жоюға тырысуы мүмкін және қажет. Парақорлыққа қарсы күрес жөніндегі ұсыныс (XIV.i-бөлім) үкіметтерге "осы құбылыспен тиімді күресу үшін формальдылықты жеңілдету үшін өз саясатын және шағын төлемдерге көзқарасын мезгіл-мезгіл қайта қарауды" ұсынады.

қалыптастырудың маңызды элементі болып табылады.

89 Парақорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі ұсыныс, *атап айтқанда, үкіметтерге ішкі бақылау, этика және комплаенстің* тиісті практикасы жөніндегі нұсқаулықты (парақорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі ұсынымға *II-қосымша*) назарға ала отырып, *шетелдік парақорлық жағдайларын болғызбау және анықтау мақсатында өз кәсіпорындарын тиісті ішкі бақылау, этика және комплаенс* бағдарламаларын немесе шараларын әзірлеуге және қабылдауға ынталандыруды ұсынады. Ішкі бақылау, этика және комплаенстің *тиісті тәжірибесі* бойынша нұсқаулық мемлекеттік, коммерциялық ұйымдар мен кәсіби қауымдастықтарды қоса алғанда, кәсіпорындарға арналған. Онда олардың ішкі бақылау, этика және комплаенс бағдарламаларының тиімділігін қамтамасыз етудің үздік тәжірибелерінің мысалдары, сондай-ақ шетелдік лауазымды тұлғалардың пара алуын болдырмау және анықтау шаралары келтірілген. Пара алу фактілері туралы хабарлаған адамдар үшін қорғаныс шаралары да маңызды элементтер болып табылады. Бұл Нұсқаулық икемді және кәсіпорындардың, әсіресе шағын және орта бизнестің жеке жағдайларына байланысты бейімделуіне арналған. Бұған қызметтің мөлшері, түрі, құқықтық құрылымы, географиялық және өндірістік секторлары, сондай-ақ олар өз қызметін жүзеге асыратын юрисдикциялық және басқа да негізгі құқықтық принциптер кіреді. Бұдан басқа, ішкі бақылау, этика және комплаенс бағдарламасының осы *Басшылық қағидаттарының* мақсаттары үшін, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа байланысты шаралар II тарауда баяндалған ұсынымдарға сәйкес тәуекелдерді ескере отырып, тиісті тексеру жүргізуді қамтуы тиіс.

90. Азаматтық қоғамның, бизнестің, кәсіптік қауымдастықтардың жергілікті және халықаралық ұйымдарымен ұжымдық іс-қимылдар мен сындарлы өзара іс-қимыл жасау кәсіпорынның сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді саясатын әзірлеуге және енгізуге айтарлықтай ықпал етуі мүмкін. Бұл сондай-ақ кәсіпорын өз бетінше шеше алмайтын сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға көмектеседі.

91.

2005 жылғы 14 желтоқсанда күшіне енген БҰҰ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы (бұдан әрі - БҰҰ СЖҚК) сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес стандарттарының, шаралары мен ережелерінің кең спектрін белгілейді. БҰҰ СЖҚК сәйкес қатысушы мемлекеттер өздерінің лауазымды адамдарына пара алуға, ал өз кәсіпорындарына мемлекеттік лауазымды тұлғаларға, сондай – ақ шетелдік мемлекеттік лауазымды адамдар мен жария халықаралық ұйымдардың лауазымды адамдарына пара беруге тыйым салуы тиіс. Сонымен қатар, мемлекеттер жеке тұлғалар арасында пара алуға тыйым салуды қарастыруы керек. БҰҰ СЖҚК мен *ЭЫДҰ-ның парақорлыққа қарсы конвенциясы* бір-бірін өзара толықтырады және қолдайды.

92. Параға деген сұранысты шешу үшін кәсіпорындарды пара беруге ынталандыратын ынталандыруды болдырмауға бағытталған тиімді басқару әдістері маңызды элементтер болып табылады. Орналасқан елдің де, қабылдаушы елдің де үкіметтері пара алумен немесе сыбайлас жемқорлықтың басқа да түрлерімен бетпе-бет келген кәсіпорындарға көмек көрсетуі, тиісті мемлекеттік лауазымды тұлғалардың хабардарлығын арттыруы және оқытуын жүргізуі, жеке және мемлекеттік секторлар, сондай-ақ азаматтық қоғам ұйымдары өкілдерінің қатысуымен ұжымдық іс-қимылдар бастамаларын көтермелеу мүмкіндігін қарауы және қажет болған жағдайда бопсалауға және пара алуға қарсы үйлестірілген әрекет. *Парақорлыққа қарсы күрес жөніндегі ұсынымның* II қосымшасында қамтылған

Конвенцияның нақты баптарына қатысты ішкі бақылаудың, әдеп пен комплаенстің тиісті практикасы жөніндегі нұсқаулықта ЭЫДҰ-ның парақорлыққа қарсы конвенциясы шетелдік мемлекеттік лауазымды адам параны бопсалаған жағдайда қорғауды немесе алып тастауды көздемейтіндей қолданылуы тиіс екендігі көрсетілген. Сонымен қатар, БҰҰ СЖҚК ұлттық мемлекеттік шенеуніктердің пара алуын ұлттық заңнама деңгейінде қылмыстық жауапкершілікке тартуды талап етеді.

VIII. Тұтынушылардың мүдделері

Тұтынушылармен жұмыс істеу кезінде кәсіпорындар бизнесті, маркетингті және жарнаманы адал жүргізу қағидаттарына сәйкес әрекет етуі керек, сондай-ақ олар ұсынатын тауарлар мен қызметтердің сапасы мен сенімділігін қамтамасыз ету үшін ақылға қонымды шаралар қабылдауы керек. Атап айтқанда, кәсіпорындар:

1. Ұсынылатын тауарлар мен қызметтердің тұтынушылардың денсаулығы мен қауіпсіздігі туралы заңнаманың барлық келісілген немесе талап етілетін стандарттарына, соның ішінде денсаулыққа қауіп-қатер туралы ескертуге және қауіпсіздік туралы ақпаратқа қатысты стандарттарға сәйкес келуін және дұрыс пайдаланылған немесе дұрыс пайдаланылмаған жағдайда тұтынушылардың денсаулығы мен қауіпсіздігіне негізсіз қауіп төндірмеуін қамтамасыз ету.
2. Тұтынушылардың негізделген шешімдер қабылдауы үшін жеткілікті нақты, тексерілетін және түсінікті ақпарат беру. Бұған баға туралы ақпарат, сондай-ақ қажет болған жағдайда тауарлар мен қызметтерді күтіп ұстау, қауіпсіз пайдалану, экологиялық өнімділік, техникалық қызмет көрсету, сақтау және кәдеге жарату кіреді. Бұдан басқа, құпиялылық мәселелерін қоса алғанда, электрондық сауда туралы тиісті мәліметтерді, сондай-ақ дауларды шешудің және залалды өтеудің қолжетімді нұсқалары туралы ақпаратты ұсыну қажет. Ақпарат қарапайым тілді қолдана отырып, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі тұтынушыларға қол жетімділік талаптарын ескере отырып, түсінікті және қол жетімді түрде ұсынылуы керек. Мүмкіндігінше, ақпарат тұтынушыларға тауарларды салыстыру мүмкіндігін жеңілдететін етіп берілуі керек.
3. Тұтынушыларға дауларды шешудің әділ, қолдануға оңай, уақтылы және тиімді соттан тыс механизмдеріне және қажетсіз шығындарсыз немесе ауыртпалықсыз өтемақыға қол жеткізуге мүмкіндік беру.
4. Мәлімдемелер немесе әрекетсіздіктер жасамау, сондай-ақ алдамшы, жаңылыстыратын, алаяқтық, жосықсыз немесе тұтынушының таңдауына нұқсан келтіретін, тұтынушыларға немесе бәсекелестікке зиян келтіретін кез келген басқа әрекеттерге қатыспау.
5. Атап айтқанда: *i)* тұтынушылардың күрделі тауарларға, қызметтер мен нарықтарға қатысты негізделген шешімдер қабылдау қабілетін арттыру, *ii)* өз шешімдерінің экономикалық, экологиялық және әлеуметтік салдарын түсінуді жақсарту және *iii)* тұрақты тұтынуды қолдау мақсатында тұтынушыларды кәсіпкерлік қызметімен байланысты салаларда оқытуға бағытталған күш-жігерді қолдау.
6. Тұтынушылардың құпиялылығын қорғауды қамтамасыз ету, тұтынушылардың деректерін жинауға және пайдалануға байланысты кәсіпорындардың тәжірибесі заңды, ашық және әділ болуын қамтамасыз ету, тұтынушыларға қатысу және таңдау мүмкіндігін беру және олар жинайтын, сақтайтын, өңдейтін немесе

тарататын жеке деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін барлық ақылға қонымды шараларды қабылдау.

7. Заңсыз немесе жаңылыстыратын маркетингтік тәжірибелердің (соның ішінде жаңылыстыратын жарнама мен коммерциялық алаяқтықтың) алдын алу және олармен күресу, сондай-ақ олардың тауарлары мен қызметтерін тұтыну, пайдалану немесе кәдеге жарату нәтижесінде туындайтын халықтың немесе қоршаған ортаның денсаулығы мен қауіпсіздігіне елеулі қатерлерді азайту немесе болдырмау мақсатында мемлекеттік органдармен толық ынтымақтасу.
8. Жоғарыда келтірілген қағидаттарды қолдана отырып, *i)* тұтынушылардың, әсіресе осалдықты сезінуі немесе қолайсыз жағдайда болуы мүмкін адамдардың қажеттіліктерін және *ii)* электрондық коммерция тұтынушылар үшін тудыруы мүмкін негізгі мәселелерді ескеру.

«Тұтынушылардың мүдделері» VIII-тарауына түсініктемелер

93. Тұтынушылардың мүдделеріне арналған *Басшылық қағидаттардың* тарауы ЭЫДҰ-ның тұтыну саясаты жөніндегі комитеті мен қаржы нарықтары жөніндегі комитетінің жұмысына, ЭЫДҰ-ның тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласындағы тиісті стандарттарына, сондай-ақ халықаралық сауда палатасын, Халықаралық стандарттау жөніндегі ұйымды және БҰҰ-ны қоса алғанда, өзге де ұйымдардың жұмысына, БҰҰ-ның Қоршаған орта жөніндегі бағдарламасына (яғни, басшылық қағидаттары) негізделген БҰҰ тұтынушылық саясат бойынша) және халықаралық сауда палатасының жаһандық жарнама және жауапты маркетингке арналған жарнама және маркетингтік коммуникациялар кодексін қоса алғанда, тиісті құжаттар.

94. Тарауда тұтынушылардың қанағаттануы және соған байланысты мүдделер кәсіпорындардың табысты жұмыс істеуінің іргелі негізі болып табылатындығы көрсетілген. Сондай-ақ, тұтыну тауарлары мен қызметтері нарықтары уақыт өте келе үлкен өзгерістерге ұшырағанын атап өтті. Реттеу жүйесін реформалау, ашық жаһандық нарықтар, цифрлық және қаржылық қызметтерді өзгерткен жаңа технологиялардың дамуы және тұтынушылық қызметтердің өсуі тұтынушыларға ашық бәсекелестік арқылы көбірек таңдау мен басқа да артықшылықтар бере отырып, өзгерістердің негізгі факторларына айналды. Сонымен қатар, көптеген нарықтардың өзгеру жылдамдығы мен күрделілігі тұтынушылардың тауарлар мен қызметтерді салыстыру және бағалау мүмкіндігін қиындатады. Уақыт өте келе тұтынушылардың демографиялық сипаттамалары да өзгерді, балалар нарықта барған сайын маңызды күшке айналуға, ал егде жастағы адамдар саны артып келеді. Дегенмен тұтынушылар жалпы білімді бола бастады, олардың көпшілігінде қазіргі заманғы күрделі және ақпаратқа бай нарық үшін қажетті математикалық дағдылар мен сауаттылық жетіспейді. Сонымен қатар, көптеген тұтынушылар тауарлар мен қызметтерді таңдау кезінде ескерілетін экономикалық, әлеуметтік және экологиялық мәселелердің кең ауқымы бойынша кәсіпорындардың жағдайы мен қызметіне қызығушылық танытуда.

95. Кіріспе бөлім кәсіпорындарды бизнесті, маркетингті және жарнаманы жүргізудің адал әдістерін қолдануға және олар ұсынатын өнімдердің сапасы мен сенімділігін қамтамасыз етуге шақырады. Бұл қағидаттар тауарларға да, қызметтерге де қатысты екендігі атап өтілді.

96. 1-тармақта кәсіпорындардың денсаулық пен қауіпсіздіктің талап етілетін

стандарттарын сақтауының маңыздылығы, сондай-ақ тұтынушыларға олардың өнімдерінің денсаулығы мен қауіпсіздігі туралы жеткілікті ақпарат берудің маңыздылығы атап көрсетілген.

97. 2-тармақ ақпаратты ашу мәселелеріне қатысты. Ол бизнесті тұтынушылардың негізделген шешімдер қабылдауы үшін жеткілікті ақпарат беруге шақырады. Онлайн кеңістікте ақпарат беру тәсілі тұтынушының қол жеткізу құралдарына бейімделуі керек. Бұл қажет болған жағдайда өніммен байланысты қаржылық тәуекелдер туралы ақпаратты қамтуы мүмкін. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда кәсіпорындар тұтынушылар тауарлар мен қызметтерді тікелей салыстыра алатындай етіп ақпарат беруге міндетті (мысалы, бірлік бағасы). Тікелей заңнама болмаған жағдайда, кәсіпорындарға тауарлар мен қызметтерді салыстыру процесін жеңілдететін және тұтынушыларға өнімнің жалпы құнын оңай анықтауға мүмкіндік беретін етіп тұтынушылармен жұмыс істеу кезінде ақпарат беру ұсынылады. Айта кету керек, «жеткілікті» деп саналатын нәрсе уақыт өте келе өзгеруі мүмкін және кәсіпорындар бұл өзгерістерге жауап беруі керек. Кәсіпорындар ұсынған өнім, экологиялық немесе әлеуметтік аспектілер туралы кез келген шағымдар жеткілікті дәлелдерге негізделуі керек және қажет болған жағдайда тиісті сынақтар мен тексерулерден өтуі керек. Бекітулер тауарды немесе қызметті өндіру тәсіліне де, тауардың немесе қызметтің сипаттамаларына да қатысты болуы мүмкін. Тұтынушылардың экологиялық және әлеуметтік мәселелерге және тұрақты тұтынуға деген қызығушылығының артуын ескере отырып, қажет болған жағдайда тауарлар мен қызметтердің экологиялық немесе әлеуметтік сипаттамалары туралы ақпарат беру керек. Бұған тауарлардың энергия тиімділігі мен қайта өңделу дәрежесі, өнімнің беріктігі мен қызмет ету мерзімі, қаржылық өнімдер мен қызметтердің тұрақтылық сипаттамалары немесе, мысалы, азық - түлік жағдайында-ауылшаруашылық тәжірибелері немесе тағамдық қасиеттері туралы ақпарат кіруі мүмкін.

98. Тұтынушылар сатып алу туралы шешім қабылдаған кезде іскерлік этиканы көбірек ескереді. Сондықтан кәсіпорындарға өз қызметіндегі әлеуметтік және экологиялық проблемаларды есепке алу үшін, сондай-ақ тұрақты тұтынуға өзге де қолдау көрсету үшін өздері қабылдаған бастамалар туралы ақпарат беру ұсынылады. Осыған байланысты Басшылық қағидаттардың «Ақпаратты ашу» III тарауы өзекті болып табылады. Сондықтан кәсіпорындарға кәсіпорынның әлеуметтік, этикалық және экологиялық саясаты және кәсіпорын қосылатын басқа да тәртіп кодекстері туралы ақпаратты қоса алғанда, құндылықтар туралы мәлімдемелерді немесе кәсіпкерлік қызметті жүргізу туралы мәлімдемелерді жұртшылықтың назарына жеткізу ұсынылады. Кәсіпорындарға бұл ақпаратты қол жетімді тілде беру және экологиялық немесе әлеуметтік көрсеткіштерге қатысты кез келген мәлімдемелердің дұрыстығын қамтамасыз ету ұсынылады. Осы салаларда есеп беретін және тұтынушыларға мақсатты ақпарат беретін кәсіпорындар санының артуы құпталады.

99. 3-тармақ *Тұтынушылармен дауларды шешу және зиянды өтеу бойынша ұсыныстарда* [OECD/LEGAL/0356] қолданылатын тұжырымдаманы көрсетеді. Ұсыным тұтынушылардың шағымдарын қараудың тиімді тәсілдерін, соның ішінде сала осыған қатысты қабылдауы мүмкін бірқатар шараларды әзірлеудің негізін белгілейді. Тұтынушылық дауларды шешу үшін көптеген кәсіпорындар құрған тетіктер тұтынушылардың сенімі мен қанағаттанушылығын арттыруға ықпал ететіні атап өтілді. Мұндай тетіктер қаржылық және уақыт тұрғысынан қымбат болуы мүмкін және барлық қатысушы тараптар үшін қиын болуы мүмкін сот процестеріне қарағанда шағымдар бойынша практикалық шешімдерді

қамтамасыз ете алады. Алайда, мұндай соттан тыс механизмдердің тиімділігін қамтамасыз ету үшін тұтынушылар олардың бар екендігі туралы хабардар болуы керек және шағымдарды қалай беру керектігі туралы ұсыныстар беру пайдалы, әсіресе шағымдар трансшекаралық немесе көп қырлы операцияларға қатысты болған жағдайда.

100. 4-тармақ алдамшы, жаңылыстыратын, алаяқтық және басқа да жосықсыз коммерциялық тәжірибелерге қатысты. Бұл тәжірибе тұтынушыларға да, жауапты кәсіпорындарға да зиян келтіретін нарықтардың бұрмалануына әкелуі мүмкін және олардан аулақ болу керек.

101. 5-тармақ тұтынушыларға білім берудің маңыздылығына, әсіресе көптеген нарықтар мен өнімдердің күрделілігінің артуына қатысты. Үкіметтер, тұтынушылар ұйымдары және көптеген кәсіпорындар бұл жалпы жауапкершілік екенін түсінді және олар бұл процесте маңызды рөл атқара алады. Қаржылық және басқа салалардағы күрделі өнімдерді бағалау кезінде тұтынушылардың алдында тұрған қиындықтар мүдделі тараптардың тұтынушылардың шешім қабылдау процесін жақсартуға бағытталған білім беру бағдарламаларын дамытудағы бірлескен жұмысының маңыздылығын көрсетеді.

102. 6-тармақ дербес деректерге қатысты. Кәсіпорындардың жеке деректерді жинау мен пайдаланудың өсіп келе жатқан көлемі тұтынушылардың жеке өміріне және олардың әл-ауқатына үлкен қауіп төндіруі мүмкін. Сондықтан тұтынушылардың жеке деректерін, соның ішінде деректер қауіпсіздігін қорғау үлкен маңызға ие.

103. 7-тармақта кәсіпорындардың мемлекеттік органдармен неғұрлым тиімді ескерту және жаңылыстыратын маркетингтік практикамен күресу үшін ынтымақтастығының маңыздылығы атап көрсетілген. Ынтымақтастық сонымен қатар халықтың денсаулығы мен қауіпсіздігіне, сондай-ақ қоршаған ортаға қауіп-қатерді азайтуға немесе болдырмауға бағытталған. Бұған тауарларды кәдеге жаратумен, сондай-ақ оларды тұтыну мен пайдаланумен байланысты тәуекелдер жатады. Бұл өнімнің өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде, соның ішінде әзірлеу, өндіру, сату, пайдалану және кәдеге жарату кезінде қауіпсіздік тәуекелдерін басқару мен бағалаудың маңыздылығын мойындауға баса назар аударады.

104. 8-тармақ кәсіпорындарды тауарлар мен қызметтерді нарықта жылжыту кезінде осал және қолайсыз тұтынушылардың жағдайын ескеруге шақырады. Осал немесе қолайсыз тұтынушылар деп жас, ақыл-ой немесе физикалық қабілет, білім деңгейі, табыс, тіл немесе қашықтағы орналасу сияқты жеке ерекшеліктеріне немесе жағдайларына байланысты заманауи, ақпаратқа бай және жаһанданған нарықтарда өзара әрекеттесу кезінде ерекше қиындықтарға тап болуы мүмкін жеке тұтынушылар немесе тұтынушылар санаттары түсініледі. Осы тармақта сондай-ақ жаһандық нарықтардағы мобильді және электрондық сауданың басқа да нысандарының өсіп келе жатқан маңыздылығы атап көрсетілген. Мұндай саудадан алынған артықшылықтар айтарлықтай және үнемі өсіп отырады. Бірақ тұтынушыларға зиян келтіру қаупі де бар. Үкіметтер тұтынушыларды ашық және тиімді қорғауды қамтамасыз ету жолдарын зерттеуге көп күш жұмсады, бұл сауданың дәстүрлі түрлерінде, әсіресе электрондық сауда контекстінде қамтамасыз етілген қорғаудан кем түспейді. Сондықтан тұтынушыларды қорғау деңгейі дәстүрлі сауда түрлерінен төмен болмауы үшін кәсіпорындардың электрондық саудаға байланысты тәуекелдерді азайту үшін шаралар қабылдауы маңызды.

IX. Ғылым, технология және инновация

Ғылыми зерттеулер мен технологиялық инновациялар барлық секторлардағы еңбек өнімділігінің артуына, сондай-ақ кәсіпорындардың тиісті тексеру және тұрақты дамуға үлес қосу қабілетіне ықпал етеді. Кәсіпорындар қажеттілігіне қарай жергілікті және ұлттық инновациялық әлеуетті дамытуға үлес қосуы тиіс. Деректерді жинау мен пайдалануды, сондай-ақ ғылыми зерттеулер мен инновацияларды қоса алғанда, технологияларды өзірлеу, қаржыландыру, сату, лицензиялау, сауда және пайдалану *процестерінде кәсіпорындар Басшылық қағидаттарын сақтауы және құпиялылық, деректерді қорғау және экспорттық бақылау ережелерін сақтау міндеттемелерін қоса алғанда, қолданыстағы ұлттық заңдар мен талаптарға сәйкес болуы керек.* Атап айтқанда, кәсіпорындар:

1. Ғылымға, технологияға және инновацияға байланысты нақты және ықтимал теріс әсерлерге қатысты II тарауда сипатталғандай тәуекелдерді ескере отырып, тиісті тексеру жүргізу.
2. Өзара келісілген шарттарда технологиялар мен ноу-хауды ерікті, қауіпсіз, сенімді және тиімді беруді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін практикаларды енгізу, сондай-ақ ғылыми жаңалықтар мен инновацияларға жәрдемдесу мақсатында деректерге қолжетімділікті және олармен алмасуды кеңейту, зияткерлік меншік құқықтарын қорғауды, құпиялылық, жеке өмірге қол сұғылмаушылық жөніндегі міндеттемелерді, дербес деректерді қорғауды, экспорттық бақылауды ескеру және кемсітушілікке жол бермеу принциптері, мұнда кәсіпорын қызметі үшін орынды.
3. Қажет болған жағдайда жергілікті нарықтың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қабылдаушы елдерде ғылым мен технологияларды дамыту жөніндегі қызметті жүзеге асыру, сондай-ақ қабылдаушы елдердің персоналын ғылым мен технологияларды дамыту жөніндегі қызметке тарту, адалдық, қауіпсіздік және коммерциялық қажеттілік қағидатын назарға ала отырып, оларды оқытуды көтермелеу және қолдау.
4. Зияткерлік меншік құқықтарын пайдалануға лицензиялар беру кезінде немесе технологияларды өзге де ерікті түрде беру кезінде теріс әсерлердің алдын алуға және азайтуға бағытталған тиісті кепілдіктермен өзара келісілген шарттарда әрекет ету, бұл қабылдаушы елдің орнықты дамуының ұзақ мерзімді перспективаларына ықпал етуге және экспорттық бақылау қағидаларын сақтауға тиіс.
5. Егер бұл коммерциялық міндеттерге сәйкес келсе, жергілікті жоғары оқу орындарымен, мемлекеттік ғылыми-зерттеу институттарымен байланысты дамыту және жергілікті өндірушілермен немесе салалық бірлестіктермен, соның ішінде шағын және орта кәсіпорындар мен қоғамдық ұйымдармен бірлескен ғылыми жобаларға қатысу. Бұл ретте тәуекелдерді тиімді басқаруды, этикалық ойларды, ұлттық қауіпсіздікті, қолданылатын заңнаманы және мүдделі тараптардың мүдделерін ескеру қажет. Ашық ғылымның құндылығын мойындау, академиялық еркіндікті, сондай-ақ ғылыми автономияны сақтау кепілдіктерін құрметтеу маңызды.

6. Деректерді жинау, бөлісу және пайдалану кезінде деректерге қол жеткізу және бөлісу механизмдерінің ашықтығын арттыру. Сондай-ақ, мінез-құлық кодекстерін, этикалық қағидаларды, тұтынушыларды айла-шарғы жасауға және мәжбүрлеуге қатысты ережелерді, сондай-ақ деректердің құпиялылығы мен қорғалу нормаларын қоса алғанда, *Басшылық қағидаттарға* қосылған мемлекеттер мойындаған және қабылдаған стандарттар мен міндеттемелерге сәйкес келетін деректерді жауапты басқарудың осы әдістерінің құндылығын құрудың бүкіл циклі бойына енгізуді көтермелеу қажет.
7. Кәсіпорындар ашық, еркін, жаһандық, функционалды үйлесімді, сенімді, қол жетімді, арзан, қауіпсіз және тұрақты Интернетті құруға ықпал ету үшін тиісті форумдарда бірлескен күш-жігерді қолдауы керек. Бұған сөз бостандығын, бейбіт жиналыстар мен интернеттегі қауымдастықтар құқығын *басшылыққа* алынған мәселелерге сәйкес сақтау кіреді.

«Ғылым, технология және инновация» ІХ-тарауына түсініктемелер

105. Технологияларды өзірлеу, лицензиялау, сату, сауда және пайдалану тұрақты даму, адам құқықтары, экономикалық қызметке қатысу, демократия сапасы, әлеуметтік келісім, климаттың өзгеруі, бизнес пен еңбек ресурстарының жаһандық ландшафты және нарық динамикасын қоса алғанда, *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелерге терең әсер етеді. Ғылыми зерттеулер мен технологиялық инновациялар барлық секторлардағы өнімділікке ықпал етеді және бизнестің тиісті тексеру және тұрақты дамуға үлес қосу қабілетіне ықпал етеді дегенмен, олар проблемалар мен жағымсыз әсерлермен де байланысты болуы мүмкін.

106. Осы тақырыптың эволюциялық сипатын және оның көптеген мәселелерді қозғайтындығын ескере отырып, ғылымның, техниканың және инновацияның болашақ дамуына байланысты тәуекелдерге қатысты тұрақты өзектілікті қамтамасыз ету үшін осы тарауды қамту аясы кең және жан-жақты болуы керек.

107. Жаһандану және білімге негізделген экономика жағдайында технологияларға, деректерге және ноу-хауға қол жеткізу кәсіпорындардың тиімділігін арттыру үшін өте маңызды. Мұндай қолжетімділіктің болуы тұрақты даму контекстінде өнімділіктің өсуі мен жұмыс орындарын құруды қоса алғанда, техникалық прогрестің жалпы экономикалық әсерлерін іске асырудың маңызды құралы болып табылады⁶. Көпұлтты кәсіпорындар трансшекаралық технологияларды берудің маңызды арнасы болып табылады. Олар отандық кәсіпорындар мен мекемелердің жаңа технологияларды пайдалануына жағдай жасау, тарату және тіпті жасау арқылы қабылдаушы елдердің ұлттық инновациялық әлеуетін нығайтуға ықпал ете алады. Көпұлтты кәсіпорындардың ғылыми-зерттеу қызметі және жаңа технологияларға инвестициялар, егер олар ұлттық инновациялық жүйемен жақсы байланысты болса, қабылдаушы елдердегі экономикалық және әлеуметтік прогреске ықпал етуі мүмкін. Өз кезегінде, қабылдаушы елдегі серпінді инновациялық жүйенің дамуы көпұлтты кәсіпорындар үшін коммерциялық мүмкіндіктерді кеңейтеді.

⁶ 7-тармақ Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) шеңберіндегі электрондық сауда мәселелері бойынша мемлекеттердің ұстанымдарын қарастырмайды. Оның мақсаты интернетті пайдаланумен байланысты мемлекеттік саясаттың басқа да маңызды мүдделерін ескермеу емес, олар да есепке алуы қажет етеді. Бұл тұрғыда кейбір елдер Тунистің 2005 жылғы ақпараттық қоғам бағдарламасына сілтеме жасайды.

108. Осылайша, тарау көпұлтты кәсіпорындардың өз қызметін жүзеге асыратын елдерде ғылыми-зерттеу қызметінің нәтижелерін таратуына жәрдемдесуге бағытталған, осылайша экономикалық орындылыққа, бәсекеге қабілеттілікке және құпиялылыққа, деректерді қорғауға, қауіпсіздікке, зияткерлік меншікті қорғауға және құпиялылыққа қатысты міндеттемелерді сақтауға негізделген шектерде қабылдаушы елдердің инновациялық әлеуетін нығайтуға ықпал етеді. Осыған байланысты технологиялардың таралуына ықпал ету жаңа технологияларды қолданатын өнімдер мен қызметтерді коммерцияландыруды, технологиялық инновацияларды лицензиялауды, ғылыми-техникалық персоналды жалдау мен оқытуды және ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарда бірлескен кәсіпорындарды дамытуды қамтуы мүмкін. Технологияларды сату немесе лицензиялау кезінде келіссөздер шарттарын келісіп қана қоймай, технологияның дамуға, қоршаған ортаға және қоғамға ұзақ мерзімді әсерін ескеру қажет. Өз қызметінде көпұлтты кәсіпорындар өздерінің халықаралық еншілес кәсіпорындарының, қосалқы мердігерлердің және олар іскерлік қатынастарды қолдайтын басқа ұйымдардың инновациялық әлеуетін құра және жетілдіре алады. Сонымен қатар, көпұлтты кәсіпорындар физикалық және институционалдық компоненттерді қоса алғанда, жергілікті ғылыми-техникалық инфрақұрылымның негізділігіне назар аудара алады. Осыған байланысты көпұлтты кәсіпорындар қабылдаушы елдердің үкіметтерінің серпінді инновациялық жүйелерді дамытуға ықпал ететін саяси негіздерді әзірлеуіне пайдалы үлес қоса алады.

109. «Ғылым» деп зерттеулер мен ізденістер жүргізу түсініледі. «Технология» термині цифрлық және цифрлық емес технологияларды, цифрлық қызметтерді, сондай-ақ олардың дамуы мен қолданылуына ықпал ететін цифрлық экожүйелерді қамтиды. «Инновация» деп әлеуетті пайдаланушыларға ұсыну немесе кәсіпорында пайдалануға енгізу мақсатында жаңа өнімді, қызметті немесе процесті әзірлеу немесе жетілдіру процесі түсініледі.

110. Мұндағы «деректер» термині, ЭЫДҰ-ның тиісті нұсқауларындағыдай, мәтінді, суреттерді, дыбысты және бейнені қоса, құрылымдық немесе құрылымданбаған форматтарда жазылған ақпаратты білдіреді. Деректерге негізделген инновациялар және үлкен көлемдегі деректерді қажет ететін ғылым қоғамдық мәселелерді шешуге үлкен перспективалар ашады. Ашық ғылым және деректерге қол жеткізу бастамалары ғылыми нәтижелердің қайталануына, қоғамда білімнің таралуына, пәнаралық ынтымақтастыққа, ресурстарды тиімді пайдалануға, өнімділікті арттыруға және бәсекеге қабілеттілікке айтарлықтай әсер етеді. Трансшекаралық деректер ағындары цифрлық алшақтықты жою және тұрақты даму мақсатында халықаралық сауданы қолдау, ақпарат пен білім алмасу үшін өте маңызды. 2-тармақ аталған артықшылықтарды растайды, сонымен қатар ұрлық, жауапсыз бөлісу және жеке өмірге нұқсан келтіретін және ұлттық қауіпсіздікке ықтимал қауіп төндіретін деректерді пайдалану тәуекелдерін мойындайды. Деректер экожүйесіндегі кәсіпорындарға, соның ішінде деректер иелеріне, деректер өндірушілеріне және деректер делдалдарына, олар анықталғандай *Деректерге қол жеткізуді кеңейту және оларды бөлісу бойынша ұсыныстар* [[OECD/LEGAL/0463](#)], осы ұсыныста көрсетілген деректерге жауапты қол жеткізу, оларды бөлісу және пайдалану бойынша ұсыныстармен танысу ұсынылады. Бұл ұсыныстар деректердің құпиялылығын, тұтастығын, қауіпсіздігін және қолжетімділігін қорғау үшін қажетті шараларды қоса алғанда, деректердің құнын жасау циклі бойы тәуекелдерді басқару жөніндегі шараларды іске асыруды қамтамасыз етуге бағытталған. ДНҚ сияқты биологиялық деректерді басқаруға, сондай-ақ құқық қорғау органдарына және басқа да мемлекеттік органдарға деректерді ашу процесіне ерекше назар аударылады.

111. 4-тармақта кәсіпорындарға жүктелген күтулер күтпеген салдарларды болдырмау үшін пропорционалды болуы керек екендігі атап өтілген. Кәсіпорындар сондай-ақ белгілі бір адамдар технологияларды беруді заңсыз мақсаттарда немесе азаматтық технологияларды заңсыз пайдалану үшін пайдалануға ұмтылуы мүмкін жағдайларды бақылауы керек.

112. II тарауға сәйкес ғылымға, технологияға және инновацияға байланысты жағымсыз әсерлерге қатысты тиісті тексерудің сипаты мен көлемі жағдайдың нақты жағдайларына байланысты болады және тәуекелдер негізінде басымдықтарды белгілеуді көздейді. Сонымен қатар, өнімді немесе қызметті олардың мақсатына сәйкес пайдалануға байланысты болжамды жағдайларды, сондай-ақ жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін дұрыс емес немесе орынсыз пайдалануды күтуге болатын жағдайларды ескеру қажет.

113. Жаңа технологияларды немесе қолданыстағы құралдарды жаңа қолдануды дамытумен айналысатын кәсіпорындар белсенді түрде алдын-ала біліп, қажет болған жағдайда осындай жаңалықтармен байланысты этикалық, құқықтық, еңбек, әлеуметтік және экологиялық мәселелерді шешуі керек. Олар жауапты инновацияларды ынталандыруы керек және жергілікті реттеушілермен және жұмысшылардың өкілдерімен диалог пен ақпарат алмасуға қатысуы керек. Басшылық қағидаттардың *нұсқауларынан* басқа және оларды орындау кезінде қолдау ретінде кәсіпорындарға инновациялық процесс бойынша қолда бар ұсыныстарды, соның ішінде ЭЫДҰ-ның жасанды интеллект және нейротехнология саласындағы *тиісті стандарттарын*, соның ішінде [жасанды интеллект бойынша ұсынысты \[OECD/LEGAL/0449\]](#) және жауапты нейротехнология инновациялары бойынша ұсынысты [\[OECD/LEGAL/0457\]](#) ескеру қажет.

114. Цифрлық қауіпсіздік-бұл барлық мүдделі тараптардың, соның ішінде кәсіпорындардың, тұтынушылар мен үкіметтердің ортақ жауапкершілігі. Жүйелерге немесе бағдарламалық жасақтамаға рұқсатсыз кіру, есептік жазбаларды бұзу, деректерді жоғалту немесе ұрлау немесе АТ ресурстарына араласу сияқты сандық қауіпсіздік оқиғалары бизнеске, үкіметтерге және жеке тұлғаларға зиян келтіруі мүмкін. Бұл оқиғалар олардың деректерінің, ақпараттық жүйелерінің және желілерінің қолжетімділігін, тұтастығын және/немесе құпиялылығын бұзуы мүмкін. Кәсіпорындар *Басшылық қағидаттардың* басқа тарауларына сәйкес цифрлық қауіпсіздік тәуекелдерін басқаруды жүзеге асыруы керек. Құпиялылық қағидаттары, сенімді шифрлауды, рұқсаттар мен қол жеткізуді басқару хаттамаларын пайдалану және басқа да озық тәжірибелер қауіптерді азайтып, зиянды азайтуы мүмкін. Кәсіпорындар сонымен қатар ЭЫДҰ-ның деректер саласындағы тиісті стандарттарын ескеруі керек.

115. Балалар мен жастардың цифрлық ортаға қатысуына немесе онымен өзара әрекеттесуіне қатысты барлық іс-шараларда кәсіпорындар үшін негізгі мәселе ретінде баланың ең жақсы мүдделерін ескеру маңызды. Балалар мен жастардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету және олардың цифрлық ортадағы әл-ауқатын қорғау және көтермелеу үшін кәсіпорындар *Цифрлық ортадағы балалар туралы ұсынымға [OECD/LEGAL/0389]* және *ЭЫДҰ-ның цифрлық қызмет көрсетушілерге арналған* Басшылық қағидаттарына сәйкес тиісті тексерулер жүргізіп, тиісті шараларды анықтауы керек.

Х. Бәсекелестік

Кәсіпорындар:

1. Кәсіпорынның қызметі бәсекелестікке қарсы салдары болуы мүмкін барлық юрисдикциялардың бәсекелестік туралы заңдарын ескере отырып, өз қызметін бәсекелестік саласындағы барлық қолданыстағы заңдар мен нормативтік актілерге сәйкес жүзеге асыру.
2. Бәсекелестер арасында бәсекелестікке қарсы келісімдер жасасудан немесе орындаудан, соның ішінде:
 - a) баға келісімі;
 - b) конкурстық сауда-саттықтағы жалғандық (тендерлердегі сөз байласу);
 - c) өнім өндіруге шектеулер немесе квота енгізу; немесе
 - d) тұтынушыларды, жеткізушілерді, аумақты немесе сауда желілерін бөлу арқылы нарықтарды бөлу және бөлшектеу.
3. Тергеу жүргізуде монополияға қарсы органдармен қолданыстағы заңнаманы сақтай отырып және ақпараттарды жедел және толық қамтамасыз ете отырып, органдар арасындағы тиімді ынтымақтастықты қамтамасыз ету үшін құпиялылықтан бас тарту сияқты қол жетімді құралдарды қолдана отырып ынтымақтасу.
4. Бәсекелестік саласындағы барлық қолданыстағы заңдар мен нормативтік актілерді сақтаудың маңыздылығы туралы қызметкерлердің хабардарлығын үнемі арттыру және, атап айтқанда, бәсекелестік мәселелері бойынша кәсіпорынның жоғары басшылығына оқыту жүргізу.

«Бәсекелестік» Х-тарауына түсініктемелер

116. Аталған ұсынымдар ішкі және халықаралық нарықтардың тиімді жұмыс істеуі үшін бәсекелестік саласындағы заңдар мен нормативтік актілердің маңыздылығын атап көрсетеді және отандық және көпұлтты кәсіпорындардың осы заңдар мен нормативтік актілерді сақтауының маңыздылығын растайды. Олар сондай-ақ барлық кәсіпорындарды монополияға қарсы заңнаманы қолдану саласындағы өзгерістер, құқықтық қорғау құралдары, санкциялар, сондай-ақ монополияға қарсы органдар арасындағы ынтымақтастық дәрежесі туралы хабардар етуге тырысады. «Монополияға қарсы заңнама» термині әртүрлі дәрежеде тыйым салатын «трестке қарсы» және «монополияға қарсы» заңдарды қоса алғанда, заңдарға сілтеме жасау үшін қолданылады: a) бәсекелестікке қарсы келісімдер; b) нарықтағы жағдайды немесе үстем жағдайды теріс пайдалану; c) тиімді нәтижелерден басқа басқа негіздер бойынша нарықтағы жағдайдың немесе үстем жағдайдың пайда болуы немесе d) бәсекелестік деңгейінің айтарлықтай төмендеуі немесе бірігу немесе бірігу нәтижесінде тиімді бәсекелестікке айтарлықтай кедергі жасау.

117. Жалпы алғанда, бәсекелестік саласындағы заңдар мен саясат: a) аса қауіпті

картельдерге; б) бәсекелестікке қарсы өзге де келісімдерге; с) бәсекелестікті шектейтін және нарықтағы немесе нарықтық биліктегі үстем жағдайды пайдаланатын немесе кеңейтетін мінез-құлыққа; және d) бәсекелестікке қарсы бірігулер мен бірігулерге тыйым салады. *Аса қауіпті картельдерге қарсы тиімді іс-қимыл туралы ұсынысқа сәйкес [OECD/LEGAL/0452]*, а) тармақшасында айтылған бәсекелестікке қарсы келісімдер аса қауіпті картельдер болып табылады. Алайда, Ұсыным қатысушы елдердің заңнамасындағы айырмашылықтарды, оның ішінде басқа жағдайларда тыйым салынуы мүмкін қызметке рұқсат беретін заңдардың ерекшеліктерін немесе ережелерін ескереді. *Басшылық қағидаттардағы* ұсынымдар кәсіпорындар заңда көзделген осындай ерекшеліктерді немесе ережелерді пайдаланудан бас тартуы керек деп болжамайды. б) және с) тармақшаларында белгіленген санаттар неғұрлым жалпы сипатқа ие, өйткені келісімдердің басқа түрлерінің және біржақты мінез-құлықтың салдары неғұрлым екіұшты болып табылады және бәсекелестікке қарсы деп саналатын нәрсеге қатысты консенсус жоқ.

118. Монополияға қарсы саясаттың мақсаты тауарлар мен қызметтердің сипатын, сапасы мен бағасын бәсекелестік нарықтық күштер айқындайтын нарықтық жағдайлар жасау арқылы жалпы және экономикалық өсуге жәрдемдесу болып табылады. Мұндай бәсекелестік орта тұтынушылардың сұранысына тиімді жауап беретін кәсіпорындарды ынталандыру арқылы тұтынушыларға да, жалпы ел экономикасына да пайда әкеледі. Кәсіпорындар үкіметтер нарықтардың тиімділігін төмендететін немесе бәсекеге қабілеттілігін төмендететін заңдар мен саясаттарды қарастырған кезде ақпарат пен ұсыныстар беру арқылы осы процеске үлес қоса алады.

119. Кәсіпорындар бәсекелестік туралы заңдар әзірленуді жалғастырып жатқанын және егер ол отандық тұтынушыларға зиян келтірсе, шетелде жүзеге асырылатын бәсекелестікке қарсы қызметке тыйым салатынын ұмытпауы керек. Сонымен қатар, трансшекаралық сауда мен инвестиция бір юрисдикциядағы бәсекелестікке қарсы мінез-құлықтың басқаларында зиянды әсер ету ықтималдығын арттырады. Сондықтан кәсіпорындар өздері жұмыс істейтін елдің заңнамасын да, олардың әрекеттерінің салдары сезілуі мүмкін барлық елдердің заңдарын да ескеруі керек.

120. Ақырында, кәсіпорындар монополияға қарсы органдардың бәсекелестікке қарсы қызметті тергеу мен жолын кесуде барған сайын белсенді ынтымақтасатынын мойындауы керек. Жалпы: ЭЫДҰ-ның бәсекелестік саясат саласындағы тиісті стандарттарын қараңыз. Өртүрлі юрисдикциялардың монополияға қарсы органдары бірдей мінез-құлықты қарастырған кезде, кәсіпорындардың органдар арасындағы ынтымақтастыққа жәрдемдесуі дәйекті және негізделген шешімдер қабылдауға, қорғау құралдарының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ үкіметтер мен кәсіпорындар үшін шығындарды үнемдеуге мүмкіндік береді.

121. Кәсіпорындар мен олар қатысатын бірлескен бастамалар өз юрисдикциясындағы бәсекелестік туралы заңнаманы түсіну және осы заңнаманы бұзуы мүмкін әрекеттерден аулақ болу үшін белсенді шаралар қабылдауы керек болса да, бизнесті жауапкершілікпен жүргізу жөніндегі сенімді бастамалар бәсекелестік заңнаманың мақсаттарына қайшы келмейді. Әдетте, мұндай бастамалар шеңберіндегі ынтымақтастық бұл заңдарды бұзбайды.

122. Ұлттық жағдайларға байланысты кәсіпорындар басқа тауарлар мен қызметтерді сатып алу сияқты жұмыс күшін жалдау кезінде монополияға қарсы заңнамаға бағынуы

мүмкін. Мұндай жағдайларда жұмыс берушілер арасындағы жалақы (жалақы мөлшерін белгілеу) және жалдау тәжірибесі (мысалы, жұмыстан шығаруға және жалдауға тыйым салу туралы келісімдер) бойынша қатаң санкциялар қолданылуы мүмкін. Сондықтан кәсіпорындар өздерінің жұмыспен қамту және жалдау саясатында, сондай-ақ бірігу мен бірігуді жоспарлау кезінде қолданыстағы заңнаманың сақталуын қамтамасыз етуі керек.

XI. Салық салу

1. Кәсіпорындардың салық міндеттемелерін уақтылы төлей отырып, қабылдаушы елдердің мемлекеттік қаржысына үлес қосуы маңызды. Атап айтқанда, кәсіпорындар өз қызметін жүзеге асыратын елдердің салық заңнамасы мен нормативтік актілерінің затын да, рухын да сақтауы керек. Заңның рухын сақтау заң шығарушы органдардың ниеттерін түсінуді және ұстануды білдіреді, бірақ кәсіпорыннан заңда көзделген мөлшерден тыс төлемдер жасауды талап етпейді. Салық заңнамасын сақтау тиісті органдарға олардың қызметіне байланысты есептелуге жататын салықтарды дұрыс анықтау үшін іске қатысы бар немесе заң бойынша талап етілетін ақпаратты уақтылы беру және «қол созу» қағидаты бойынша трансферттік баға белгілеу практикасына сәйкестік сияқты шараларды қамтиды.
2. Кәсіпорындар салықты басқару мен салық заңнамасын сақтауды қадағалау жүйесінің және тәуекелдерді басқарудың кең жүйесінің маңызды элементтері ретінде қарастыруы керек. Атап айтқанда, кәсіпорындардың директорлар кеңестері салық салумен байланысты қаржылық, реттеуші және беделді тәуекелдерді толық анықтау мен бағалауды қамтамасыз ету үшін салықтық тәуекелдерді басқару стратегияларын әзірлеп, енгізуі керек.

«Салық салу» XI-тарауына түсініктемелер

123. Салық салу саласындағы корпоративтік азаматтық кәсіпорындар өз қызметін жүзеге асыратын барлық елдердің салық заңнамасының хатын да, рухын да сақтауы керек дегенді білдіреді. Бұған билік органдарымен ынтымақтастық және іске қатысты немесе заң бойынша талап етілетін ақпарат беру кіреді. Кәсіпорын, егер ол заң шығарушы органның ниетін анықтау үшін ақылға қонымды шаралар қабылдаса және заңнамалық тұжырымдар мен заңнама тарихын ескере отырып, осы ниетті ескере отырып, салық ережелерін түсіндірсе, салық заңнамасының рухын сақтайды. Арнайы заңнама осындай нәтижеге қол жеткізуге бағытталған жағдайларды қоспағанда, мәмілелер салықтық нәтижелер мәміленің негізгі экономикалық салдарына сәйкес келмейтіндей құрылымдалмауы тиіс. Мұндай жағдайларда кәсіпорындар мәміле құрылымы заң шығарушы органның ниетін бұзбай салық мақсаттарына сәйкес келеді деп негізді түрде сенуі керек.

124. Салық заңнамасын сақтау сонымен қатар салық органдарымен ынтымақтастықты және оларға салық заңнамасының тиімді және әділ қолданылуын қамтамасыз ету үшін қажетті ақпаратты беруді қамтиды. Бұл ынтымақтастық салық келісімінің немесе ақпарат алмасу келісімінің шарттарына сәйкес сауалдарға жауап ретінде құзыретті органдарға ақпаратты уақтылы және толық ұсынуды қамтуы тиіс. Алайда, ақпарат берудің бұл міндеттемесі абсолютті емес. Атап айтқанда, *Басшылық қағидаттарда* ұсынылуы тиіс ақпарат пен оның қолданылатын салық заңнамасының сақталуын қамтамасыз ету үшін маңыздылығы арасындағы байланыс белгіленеді. Бұл қолданыстағы салық заңнамасын

орындауға байланысты бизнес жүктемесі мен салық органдарының салық міндеттемелерін орындау үшін толық және уақтылы ақпарат алу қажеттілігі арасындағы тепе-теңдікті сақтау қажеттілігін мойындайды.

125. Кәсіпорындардың ынтымақтастық, ашықтықты қамтамасыз ету және салық заңнамасын сақтау жөніндегі міндеттемелері олардың жүйелеріне, құрылымдарына және тәуекелдерді басқару саясатына енгізілуі тиіс. Корпоративтік құрылымы бар ұйымдар жағдайында Директорлар кеңесі салық тәуекелдерін бақылауды әртүрлі тәсілдермен жүзеге асыра алады. Мысалы, олар салық саясатының принциптерін белсенді түрде дамытып, ішкі салықтық бақылау жүйелерін енгізуі керек, осылайша басшылықтың әрекеттері салықтық тәуекелдер туралы көзқарастарына сәйкес келеді. Директорлар кеңесі барлық ықтимал маңызды салық тәуекелдері туралы хабардар болуы керек, сондай-ақ ішкі салықтық бақылау функцияларын орындауға және есеп беруге жауапты болуы керек. Салықтық басқару аспектілерін қоса алғанда, тәуекелдерді басқарудың кешенді стратегиясы кәсіпорынға корпоративтік қоғамдастықтың жауапты қатысушысы ретінде әрекет етіп қана қоймай, сонымен қатар салықтық тәуекелдерді тиімді басқаруға мүмкіндік береді, бұл елеулі қаржылық, реттеуші және беделді қауіптердің алдын алуға ықпал етеді.

126. Салықтық ашықтық елдің салық жүйесінің тұтастығын сақтауда маңызды рөл атқарады және кәсіпорындардың салық заңнамасын хатта да, рухта да сақтауын көрсетудің негізгі әдісі болып табылады. Әр түрлі елдерде орналасқан көпұлтты кәсіпорындардың мүшелері көбінесе салық міндеттемелеріне әсер ететін күрделі экономикалық қатынастарға ие. Мұндай қатынастарды бағалау және салық міндеттемелерін анықтау үшін әртүрлі юрисдикциялардағы салық органдары арасында ақпарат алмасу қажет. Маңыздысы, ұсынылатын ақпарат экономикалық қатынастарды бағалау және заңнамаға сәйкес салық міндеттемелерін дұрыс анықтау үшін қажетті мәліметтермен шектеледі. Көпұлтты кәсіпорындар ЭЫДҰ/G20 салық базасының бұлыңғырлануына және пайданың орын ауыстыруына (BEPS) қарсы күрес жобасына енгізілген бірқатар шараларға қолдау көрсетілетіндей ақпарат беруде ынтымақтасуға тиіс. Бұл шараларға елдер бойынша есептерді дайындау және бөлісу (№13 BEPS әрекеті), нақты салық төлеушілер туралы міндетті түрде еркін ақпарат алмасу (№5 BEPS әрекеті) және агрессивті салықтық жоспарлау схемалары туралы міндетті түрде ашу ережелері (№12 BEPS әрекеті) кіреді.

127. Трансферттік баға корпоративтік азаматтық пен салық салуда шешуші рөл атқарады. Әлемдік сауда мен тікелей трансшекаралық инвестициялар көлемінің ұлғаюымен, әсіресе көпұлтты кәсіпорындардың қатысуымен трансферттік баға белгілеу мәселелері әртүрлі елдердегі салық міндеттемелерін анықтау үшін маңызды болып отыр. ЭЫДҰ модельдік салық конвенциясына және БҰҰ модельдік конвенциясына енгізілген «созылған қол» қағидаты байланысты кәсіпорындар арасындағы пайданы түзетудің халықаралық стандарты болып табылады. Бұл қағидат қосарланған салық салу тәуекелдерін азайту арқылы пайда мен шығынды заңсыз қайта бөлудің алдын алуға көмектеседі. «Созылған қол» қағидатын дұрыс қолдану үшін көпұлтты кәсіпорындар салық органдарымен ынтымақтасып, халықаралық операцияларда қолданылатын трансферттік баға белгілеу әдістері туралы барлық қажетті ақпаратты ұсынуы керек. Дегенмен, бұл әдістердің бизнес үшін де, салық органдары үшін де қиындық тудыратын «қол созу» принципінің стандарттарын қаншалықты көрсететінін анықтау жиі қиын болуы мүмкін.

128. ЭЫДҰ салық мәселелері жөніндегі комитеті трансферттік баға белгілеу «қол созу»

қағидатын көрсетуге бағытталған ұсынымдарды әзірлеу бойынша белсенді жұмыс істеуде. Бұл жұмыстың маңызды нәтижесі 1995 жылы ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындар мен салық органдарына трансферттік баға белгілеу жөніндегі Нұсқаулығының басылымы болды. Бұл Нұсқаулық көпұлтты бизнес топтарының мүшелеріне қолданылатын [OECD/LEGAL/0279] *байланысты кәсіпорындар арасындағы трансферттік бағаны анықтау бойынша ұсыныстың* негізі болды. *ЭЫДҰ-ның трансферттік баға белгілеу жөніндегі басшылығы* әлемдік экономикадағы өзгерістер мен салық органдары мен салық төлеушілердің тәжірибесін ескере отырып, үнемі жаңартылып отырады. Атап айтқанда, 2017 жылы Кеңестің ұсынысы BEPS шаралар пакетін ескере отырып қайта қаралды, бұл оның ЭЫДҰ-ға мүше елдерден тыс жерлерде ықпалы мен өзектілігін күшейтті. Қайта қараудың мақсаты үкіметтер мен салық төлеушілер үшін *трансферттік баға нұсқаулығындағы* болашақ өзгерістерге қатысты айқындық пен құқықтық сенімділікті қамтамасыз ету, сондай-ақ олардың уақтылы енгізілуін қолдау болды. Салық келісімдеріне сәйкес салық салу мақсатында тұрақты өкілдіктердің пайдасын анықтауға қолданылатын «қол созу» принципі де 2008 жылы қабылданған ЭЫДҰ Кеңесінің ұсынысының тақырыбы болды.

129. *ЭЫДҰ-ның трансферттік баға белгілеу жөніндегі басшылығы* Қауымдасқан кәсіпорындар арасындағы трансферттік баға белгілеуді бағалау кезінде» созылған қол «қағидатын қолдануға арналған. Бұл Нұсқаулық салық органдарына (ЭЫДҰ-ға мүше елдер де, ЭЫДҰ-ға мүше емес елдер де) және трансферттік баға мәселелерін шешу бойынша ұсыныстар ұсына отырып, көпұлтты кәсіпорындарға көмектесу мақсатында әзірленген, бұл салық органдары мен салық органдары мен көпұлтты кәсіпорындар арасындағы қақтығыстарды азайтуға, сондай-ақ қымбат сот процестерін болдырмауға ықпал етеді. Көпұлтты кәсіпорындарға трансферттік бағалардың «созылған қол» қағидатына сәйкестігін қамтамасыз ету үшін өзгерістер мен толықтыруларды ескере отырып, *трансферттік баға белгілеу жөніндегі ЭЫДҰ нұсқаулығын* ұстану ұсынылады.

130. ЭЫДҰ/G20 BEPS жобасы көпұлтты кәсіпорындар топтарына қолданылатын халықаралық салық архитектурасының дәйектілігі мен дәйектілігін айтарлықтай нығайтты. Салық базасының тозуын болдырмауға және [OECD/LEGAL/0432] пайданың орнын ауыстыруға бағытталған шараларды орындау жөніндегі көпжақты конвенцияға ерекше назар аударылды, бұл салықтан жалтаруға қарсы күрес жөніндегі шаралар кешенін енгізуге және халықаралық салық ережелерінің келісімділігін арттыруға ықпал етеді. Бұл конвенция салық келісімдері шеңберінде теріс пайдаланудың алдын алу және салық дауларын шешуді жақсарту үшін ең төменгі стандарттарды қамтиды. Бұл жүйенің жетістігі қатысушылар арасында оң қарым-қатынас, ынтымақтастық және өзара қарым-қатынас орнатуға байланысты.

II бөлім: ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу бойынша басшылық қағидаттарын орындау рәсімдері

ЭЫДҰ Кеңесінің көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі басшылық қағидаттар туралы шешімі

КЕҢЕС,

1960 жылғы 14 желтоқсандағы экономикалық ынтымақтастық пен дамуды ұйымдастыру туралы Конвенцияның 5 А) бабын НАЗАРҒА АЛА ОТЫРЫП;

ЭЫДҰ – ның Халықаралық инвестициялар және көпұлтты кәсіпорындар туралы декларациясын (бұдан әрі-Декларация) [OECD/LEGAL/0144] [НАЗАРҒА АЛА ОТЫРЫП](#), онда мүшелер мен мүше емес елдер (бұдан әрі – қосылған елдер) бірлесіп өз аумағында немесе олардың аумағынан жұмыс істейтін көпұлтты кәсіпорындарға көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлікті жауапты жүргізу жөніндегі Басшылық қағидаттарды сақтауды ұсынады. (бұдан әрі – *Басшылық қағидаттар*);

Көпұлтты кәсіпорындардың қызметі бүкіл әлемге таралатынын декларацияға қатысты мәселелер бойынша халықаралық ынтымақтастық барлық елдерге таралуы тиіс екенін **МОЙЫНДАЙ** ОТЫРЫП;

Осы **Басшылық қағидаттармен** қамтылған мәселелер бойынша консультациялар жүргізілуі мүмкін рәсімдерді жетілдіру және *Басшылық қағидаттардың* тиімділігін арттыруға жәрдемдесу қажет деп ЕСЕПТЕЙ ОТЫРЫП

ЭЫДҰ Инвестициялар комитетінің ұсынысы бойынша:

ШЕШТІ:

I.Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі ұлттық байланыс орталықтары

1. Қосылған елдер *Басшылық қағидаттардың тиімділігін арттыру үшін кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Ұлттық байланыс орталықтарын* (бұдан әрі - ҰБО) құруға тиіс. ҰБО-ға мынадай міндеттер жүктеледі:

а) *Басшылық қағидаттар*, оның ішінде сұрауларға жауаптар туралы хабардарлықты арттыруға және таратуға жәрдемдесу;

б) Нақты жағдайларда *Басшылық қағидаттарды* қолдануға байланысты туындайтын мәселелерді шешуге жәрдемдесу.

Бұдан басқа, қажет болған жағдайда және тиісті мемлекеттік органдармен үйлестіре отырып, ҰБО өз үкіметтерінің кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуді ынталандыруға бағытталған саясаттарды әзірлеу, енгізу және олардың келісілуін қамтамасыз ету жөніндегі күш-жігеріне қолдау көрсете алады.

Іскерлік қоғамдастық, жұмыскерлер ұйымдары, басқа да үкіметтік емес ұйымдар және басқа да мүдделі тараптар ҰБО бар екендігі туралы хабардар етілуге тиіс.

2. Қосылған елдердің ҰБО қажет болған жағдайда *Басшылық қағидаттармен* байланысты және олардың қызметіне қатысты кез келген мәселе бойынша ынтымақтасуға тиіс. Әдетте, ұлттық деңгейдегі талқылау басқа ҰБО-мен байланыс орнатқанға дейін басталуы керек.

3. ҰБО тәжірибе алмасу және ЭЫДҰ Инвестициялар комитетіне есеп беру үшін үнемі кездесіп тұруы керек.

4. Қосылған елдер ішкі бюджет әлеуеті мен ұлттық практиканы ескере отырып, осы шешімге қоса берілетін рәсімдерде жазылған тиімділік өлшемшарттарына толық сәйкес өз міндеттерін тиімді орындау үшін өздерінің ҰБО-на жеткілікті адами және қаржылық ресурстарды беруге міндеттенеді.

5. Қосылған елдер ЭЫДҰ - ның Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүзеге асыру жөніндегі жұмыс тобы (бұдан әрі-БЖЖЖТ) бекіткен шарттарға сәйкес өздерінің ҰБО-на мерзімді сараптамалық бағалау жүргізеді.

II.ЭЫДҰ Инвестициялар комитеті және ЭЫДҰ-ның кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі жұмыс тобы

1. ЭЫДҰ Инвестициялар комитеті (бұдан әрі-Комитет) Халықаралық инвестициялар және көпұлтты кәсіпорындар туралы декларацияның орындалуын қадағалауды жүзеге асырады. БЖЖЖТ Комитетке декларацияның I бөлімін оның *басшылық қағидаттарға* қатысты міндеттері бөлігінде орындауға жәрдем көрсетеді.

2. Комитет мезгіл-мезгіл немесе қосылған елдердің сұранысы бойынша *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелер бойынша пікір алмасады, сондай-ақ оларды қолдану кезінде жинақталған тәжірибемен бөліседі. Комитет ЭЫДҰ іскер топтарының (BIAC), ЭЫДҰ жанындағы Кәсіподақтар істері жөніндегі Консультативтік комитеттің (TUAC, бұдан әрі - консультативтік органдар) және «ЭЫДҰ қадағалау» (OECD Watch) өкілдерін, сондай-ақ басқа да халықаралық әріптестерді *басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелер бойынша өз пікірлерін айтуға мерзімді түрде шақырады. Осы ұйымдардың сұрауы бойынша олармен аталған мәселелер бойынша пікір алмасу ұйымдастырылуы мүмкін.

3. Комитет *Басшылық қағидаттарға* сәйкес бүкіл әлемде кәсіпкерлік қызметті

жауапты жүргізуге жәрдемдесу және тең жағдайлар жасау мақсатында *Басшылық қағидаттармен* қамтылатын мәселелер бойынша қосылмаған елдермен өзара іс-қимыл жасайды. Ол сондай-ақ *Басшылық қағидаттарға ерекше қызығушылық танытатын және олардың стандарттары мен принциптерін* қолдайтын қосылмаған елдермен ынтымақтастыққа ұмтылады.

4. Комитет *Басшылық қағидаттар* бойынша түсініктемелер беруге жауапты. Түсіндіруді сұрау үшін негіз болған өтініш бойынша талқылауға қатысқан тараптарға өз пікірін ауызша немесе жазбаша нысанда білдіруге мүмкіндік беріледі. Бұл ретте Комитет жекелеген кәсіпорындардың мінез-құлқына қатысты қорытынды жасамайды.

5. Комитет *Басшылық қағидаттардың* тиімділігін арттыру және ҰБО функционалдық эквиваленттілігіне жәрдемдесу мақсатында ҰБО қызметі туралы пікір алмасады.

6. Комитет мезгіл-мезгіл ЭЫДҰ Кеңесіне *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелер бойынша баяндамалар ұсынады. Комитет өз баяндамаларында ҰБО есептерін және консультативтік органдар (BIAC және TUAC), «ЭЫДҰ қадағалауы», басқа да халықаралық әріптестер, сондай-ақ қажет болған жағдайда қосылмаған елдердің пікірлерін ескереді.

7. Комитет ҰБО-мен бірлесіп кәсіпорындардың *Басшылық қағидаттарда* қамтылған қағидаттар мен стандарттарды тиімді сақтауына белсенді жәрдемдеседі. Атап айтқанда, ол консультативтік органдармен (BIAC және TUAC), «ЭЫДҰ қадағалауымен», басқа халықаралық серіктестермен және басқа да мүдделі тараптармен көпұлтты кәсіпорындардың Басшылық қағидаттары тұрғысынан экономикалық, экологиялық және әлеуметтік прогреске оң үлесін ынталандыру үшін ынтымақтастық мүмкіндіктерін іздейді. Бұл ынтымақтастық тұрақты дамуға қол жеткізуге және белгілі бір өнімдерге, аймақтарға, секторларға немесе салаларға байланысты жағымсыз әсер ету тәуекелдерін анықтауға және оларға жауап беруге ықпал етуге бағытталған.

III. Шешімді орындау және қайта қарау

1. Осы шешімге қоса берілетін рәсімдерде осы Шешімді орындау кезінде қосылған елдерге, ҰБО-ға, Комитетке және БЖЖЖТ-ға қолданылатын күтулер, ұсынымдар мен нұсқаулар баяндалады.

2. Осы Шешім мерзімді қайта қарауға жатады. Осы мақсатта Комитет ұсыныстар енгізеді, ал БЖЖЖТ мұндай ұсыныстарды өзірлеп, Комитетке ұсына алады.

Рәсімдер

I. Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі ұлттық байланыс орталықтары

Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі ұлттық байланыс орталықтарының (бұдан әрі - ҰБО) рөлі *Басшылық қағидаттардың* тиімділігін арттыру болып табылады. ҰБО өз қызметін осындай тәсілмен жүзеге асыратын болады:

1. көрнекі,
2. қол жетімді,
3. ашық,
4. есеп беретін,
5. бейтарап және тең құқылы,
6. болжамды, және
7. Басшылық қағидаттармен үйлесімді.

Бұл қағидаттар ҰБО тиімділігінің негізгі өлшемшарттарын құрайды. ҰБО, олардың нақты жағдайларын ескере отырып, функционалдық теңдікке ұмтылатын болады. Бұл барлық ҰБО тиімділіктің негізгі өлшемшарттарына қол жеткізе отырып, бірдей тиімділік деңгейінде жұмыс істейтінін білдіреді.

A. Институционалдық механизмдер

ҰБО функционалдық эквиваленттілігінің мақсаттарына және *Басшылық қағидаттардың* тиімділігін арттыруға сәйкес, қосылған елдер тиімділіктің негізгі критерийлеріне сәйкес келу үшін өздерінің ҰБО ұйымдастыруға икемді түрде жақындауға мүмкіндік алады. Өздерінің ҰБО-ның институционалдық тетіктерін айқындау кезінде үкіметтер қолданылатын жерде әлеуметтік әріптестерден және басқа да мүдделі тараптардан, сондай-ақ басқа да тиісті мемлекеттік мекемелерден белсенді қолдау алуға ұмтылатын болады.

Тиісінше, ҰБО:

1. *Басшылық қағидаттармен* қамтылатын мәселелердің кең ауқымын шешу бойынша тиімді негізді қамтамасыз ету үшін құрамы, ұйымдастырылуы және жеткілікті ресурстары болады, ҰБО өкілеттіктерінің барлық тиісті аспектілері бойынша сараптамалық білімге қол жеткізе алады, бейтарап әрекет етеді және қосылған Үкімет алдында есептіліктің тиісті деңгейін сақтайды.
2. Ұйымның әртүрлі формаларын тиімділіктің негізгі өлшемшарттарына сәйкес келу және функционалдық эквиваленттілікке қол жеткізу үшін қолдана алады, сонымен бірге мүдделі тараптардың сенімін сақтаудың маңыздылығын есте сақтайды. Мысалы, ҰБО жоғары лауазымды адам басқаратын жоғары лауазымды мемлекеттік қызметшіден немесе үкіметтік мекемеден; жоғары лауазымды адамдардан тұратын немесе олар басқаратын ведомствоаралық немесе министрлік аралық органнан; үкімет өкілдерінен, іскер топтардан, қызметкерлер ұйымдарынан және басқа да

үкіметтік емес ұйымдардан (көпжақты орган) және/немесе тәуелсіз сарапшылардан тұратын органнан тұруы мүмкін. Үкіметтерге бизнес-қоғамдастық өкілдерін, қызметкерлер ұйымдарын және басқа да үкіметтік емес ұйымдарды консультативтік немесе қадағалау органдарының құрамына, егер бұл орынды болса, ҰБО-ға оның міндеттерін орындауда көмек көрсету үшін қосу ұсынылады.

3. Маңызды қарым-қатынастарды дамытады және қолдайды және қажет болған жағдайда әлеуметтік әріптестермен, сондай-ақ бизнес-қоғамдастықтың, қызметкерлер ұйымдарының, үкіметтік емес ұйымдардың және/немесе *Басшылық қағидаттардың* тиімділігін арттыруға өз үлесін қосуға қабілетті басқа да мүдделі тараптардың өкілдерімен өзара іс-қимыл жасайды.

В. Ақпарат және тарату

ҰБО мыналарды жүзеге асырады:

1. Ақпаратты онлайн режимде, сондай-ақ мемлекеттік тілдерде таратуды қоса алғанда, тиісті құралдардың көмегімен *Басшылық қағидаттарды тарату* және қолжетімді ету. ҰБО сондай-ақ *Басшылық қағидаттардың* II тарауына 15-тармақта айтылған ұсынымдардың ерекше сипатын ескере отырып, ЭЫДҰ басшылығының кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуді тиісті тексеру мәселелері бойынша ұсынымдарын ілгерілету қажет. Тиісті мүдделі тараптарға, соның ішінде әлеуетті инвесторларға (кіріс және шығыс) *Басшылық қағидаттар* туралы тиісті түрде хабарлау қажет.
2. *Басшылық қағидаттар*, оларды іске асыру рәсімдері және ҰБО-ның өзі туралы, оның ішінде қажет болған жағдайда тиісті мемлекеттік органдармен, бизнес-қоғамдастықпен, қызметкерлер ұйымдарымен, басқа да үкіметтік емес ұйымдармен және мүдделі жұртшылықпен ынтымақтастық жолымен хабардарлықты арттыру.
3. ЭЫДҰ *Басшылығы* мен *Басшылық қағидаттарға* қатысты тиісті тексеру мәселелері бойынша, сондай-ақ ҰБО өзі туралы, оның ішінде мыналардан алынатын сауалдарға жауап беру:
 - a) өзге ҰБО;
 - b) бизнес-қоғамдастық, қызметкерлер ұйымдары, өзге де үкіметтік емес ұйымдар мен жұртшылық; және
 - c) қосылмаған елдердің үкіметтері.

С. Өтініштерді қарау

ҰБО өтініштерді қараудың соттан тыс тетігі ретінде әрекет ете отырып, I. А-бөлімінде көрсетілген тиімділіктің негізгі өлшемшарттарына сәйкес әр жағдайда *басшылық қағидаттарды* қолдануға байланысты туындайтын мәселелерді шешуге ықпал етеді.. ҰБО өтініштерді қарау рәсімдерін, яғни олардың осы рәсімдерге сәйкестігін қамтамасыз ету үшін өтініштерді қарау кезінде ұстанатын рәсімдерді жариялайды. ҰБО өтініштерді қарау рәсімдерін әзірлеу кезінде мүдделі тараптармен кеңесу ұсынылады. ҰБО бизнес-қоғамдастыққа, жұмыскерлер ұйымдарына, басқа да үкіметтік емес ұйымдарға және өзге де мүдделі тараптарға көмек көрсету үшін талқылау алаңын және *Басшылық қағидаттарға* қатысты өз тәжірибесін қолданыстағы заңнамаға және *Басшылық қағидаттарға* сәйкес көтерілген мәселелерді тиімді және уақтылы шешуді ұсынатын болады. Әрбір жағдайдың ерекшеліктеріне байланысты мұндай көмек сындарлы диалог жүргізу кезінде қолдауды,

Тараптар арасында келісімдер жасасуға жәрдемдесуді және/немесе ұсынымдар беруді қамтуы мүмкін. Мұндай көмек көрсетудің мақсаты болашақта *Басшылық қағидаттарды* іске асыруға жәрдемдесу және/немесе *Басшылық қағидаттарға сәйкес жағымсыз әсерлерді жою болып табылады.*

Осы көмекті көрсету кезінде ҰБО:

1. Егер жағдайдың ерекшеліктеріне байланысты басқа ҰБО-мен өзара іс-қимыл қажет болса, жетекші және қолдаушы ҰБО-ны таңдау бойынша өз іс-әрекеттерін адал үйлестіру маңызды.
2. Көтерілген мәселелер бойынша Тараптармен консультациялар жүргізу және осы мәселелер одан әрі зерделеуді талап ететінін алдын ала бағалау, сондай-ақ тартылған тараптарға жауаптар беру.
3. Егер алдын ала бағалау негізінде ҰБО көтерілген мәселелер одан әрі зерделеуді қажет етеді деген қорытындыға келсе, қатысушы тараптарға көмек көрсету үшін осы мәселелерді шешу үшін жақсы қызметтер ұсыну қажет. Осы мақсатта ҰБО осы Тараптармен консультациялар жүргізеді және қажет болған жағдайда:
 - a) тиісті мемлекеттік органдармен және/немесе бизнес-қоғамдастық өкілдерімен, қызметкерлер ұйымдарымен, басқа да үкіметтік емес ұйымдармен және тиісті сарапшылармен кеңесу;
 - b) қосылған кез келген басқа елдің немесе мүдделі елдердің ҰБО немесе ҰБО-мен кеңесу;
 - c) егер *Басшылық қағидаттарды* түсіндіруде күмән туындаса, ЭЫДҰ Хатшылығына ұқсас жағдайлар бойынша ақпарат алу үшін немесе БЖЖЖТ ұсынымдары үшін жүгіну қажет. Мұндай ақпарат пен ұсынымдар ұсынымдық, құпия және нақты сипатқа ие және II бөлімге сәйкес Комитет қарамағында қалатын *басшылық қағидаттарды* түсіндірудің түсіндірмелері болып табылмайды.2.c). Қолда бар ресурстарға байланысты өтінішті қараудағы кідірістерді болдырмау үшін ақпарат жедел ұсынылуы тиіс;
 - d) қатысушы тараптардың келісімімен тараптарға мәселелерді шешуге көмектесу үшін делдалдық немесе татуласу сияқты дауларды шешудің консенсуалды және бейбіт құралдарына қол жеткізуді ұсыну және жеңілдету.
4. Іс жүргізу аяқталғаннан кейін және тартылған Тараптармен консультациялар жүргізілгеннен кейін қорытынды өтініште қамтылған мүдделі тараптардың құпия іскерлік және басқа да ақпаратын қорғау қажеттілігін ескере отырып, іс жүргізу нәтижелерін жария түрде жариялау қажет:
 - a) ҰБО көтерілген мәселелер одан әрі қарауды қажет етпейді деп шешкен кезде қорытынды өтініште мынадай аспектілерді сипаттау қажет: көтерілген мәселелер, олар бойынша тараптардың ұстанымдары, өтініштерді қарау және Тараптардың талқылау процесіне қатысуы кезінде ҰБО қабылдаған шаралар, сондай-ақ қабылданған шешімнің негіздері;
 - b) Тараптар көтерілген мәселелер бойынша келісімге қол жеткізген кезде қорытынды өтініште мынадай аспектілерді сипаттау қажет: көтерілген мәселелер, олар бойынша тараптардың ұстанымдары, Тараптарға көмек көрсету үшін ҰБО қабылдаған шаралар және келісімге қол жеткізу уақыты. Келісімнің мазмұны туралы ақпарат тартылған тараптардың келісімімен ғана

енгізілетін болады. ҰБО өз мәлімдемелерінде, егер келісімге жағдайларға байланысты қол жеткізілген болса, басшылық қағидаттарды іске асыру жөніндегі ұсынымдарды да қамтуы мүмкін;

- с) Келісімге қол жеткізілмеген немесе Тараптардың бірі талқылауға қатысуға дайын болмаған кезде ҰБО-ның қорытынды мәлімдемесінде мынадай аспектілер сипатталуы тиіс: көтерілген мәселелер, олар бойынша тараптардың ұстанымдары, ҰБО көтерілген мәселелерді қарауды жалғастыруға шешім қабылдаған себептері және ҰБО-ның тараптарға көмектесу үшін қабылдаған шаралары, оның ішінде олардың талқылауға қатысуы туралы ақпарат. Өтініште, егер қажет болса, Басшылық қағидаттарды іске асыру бойынша *ұсыныстар да* енгізілуі мүмкін. Қажет болған жағдайда өтініште келісімге қол жеткізілмеген себептер де болуы мүмкін. Егер қолданыстағы заңнама мен рәсімдер мүмкіндік берсе, ҰБО кәсіпорынның Басшылық қағидаттарды сақтағаны туралы өз пікірін білдіре алады.

ҰБО келіп түскен өтініштерді қарау нәтижелері туралы Комитетті және БЖЖЖТ-ны уақтылы хабардар етеді.

5. Қажет болған жағдайда ҰБО өтініштерді қарау аяқталғаннан кейін ұсынымдарды орындау жөніндегі кейінгі шараларға немесе, егер оларға қол жеткізілген болса, Тараптар арасындағы келісімдерге қатыса алады. ҰБО кейінгі әрекеттер туралы мәлімдеме жариялауы керек. Қорытынды мәлімдемеде ҰБО-ның кез келген жоспарланған кейінгі әрекеттері, соның ішінде олардың орындалу мерзімдері көрсетілуі керек.
6. Ашық әрекет ету және өтініш тараптарын ҰБО-да басқа тараптар ұсынған барлық тиісті фактілер мен дәлелдер туралы, атап айтқанда, жақсы қызмет көрсету кезеңінде хабардар ету. Алайда, тараптардың бірінің негізделген сұрауы бойынша, мысалы, құпия ақпаратты және/немесе талқылауға қатысатын мүдделі тараптардың мүдделерін қорғау үшін ҰКО белгілі бір ақпараттың басқа тараптар алдында құпиялылығын қамтамасыз ете алады.
7. Тараптарға жоғарыда 1-5-тармақтарда сипатталған талқылау барысында алынған ақпараттың құпиялылығын сақтауға міндетті екендігі туралы хабарлау. Бұл ақпаратқа басқа тараптар немесе ҰБО (оның ішінде сыртқы делдал немесе медиатор арқылы) ұсынған фактілер мен дәлелдер кіреді, тек ақпаратты ұсынған Тарап оны ашуға келіскен немесе мұндай ақпарат ашық түрде қол жетімді болған немесе оны жария етпеу ұлттық заңнамаға қайшы келетін жағдайларды қоспағанда.
8. Егер қосылған елдер болып табылмайтын тараптарда проблемалар туындаса, тиісті проблемаларды түсінуді тереңдету үшін шаралар қабылдау және осы рәсімдерді орындау қажет.
9. ҰБО бүкіл процесі барысында өтініш білдіруші тараптарды қудалаудың алдын алу үшін өз мүмкіндіктері шеңберінде қажетті шаралар қабылдау қажет. Егер ҰБО қудалаудың нақты немесе ықтимал жағдайы туралы белгілі болса, олар мүмкіндігінше тиісті Тарапқа алдын-алу және жеңілдету үшін қолдау көрсетуі керек, сондай-ақ зардап шеккен адамдармен кеңесу арқылы тиісті органдармен байланысуы керек. Сондай-ақ, үкіметтер ҰБО мен оның мүшелерін қудалаудан қорғау үшін тиісті шаралар қабылдауы керек.

D. Кәсіпкерлік қызметті жауапкершілікпен жүргізуді ынталандыру жөніндегі

үкіметтердің күш-жігерін қолдау

ҰБО *Басшылық қағидаттарының* тиімділігін арттыру мақсатында қажет болған жағдайда және тиісті мемлекеттік органдармен үйлестіре отырып, өз үкіметтерінің кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуді көтермелеуге бағытталған саясатты әзірлеу, енгізу және келісуді қамтамасыз ету жөніндегі күш-жігерін қолдай алады. Мұндай қолдауды ұсыну немесе сұрау кезінде ҰБО-ның I. 1-тармақта сипатталған өз міндеттерін орындау үшін ресурстары мен мүмкіндіктерін ескеру қажет. *Шешімдер*.

Е. Есеп беру

1. Әрбір ҰБО жыл сайын комитет пен БЖЖЖТ-ға есеп береді.
2. Есептерде ҰБО қызметінің сипаты мен нәтижелері туралы, оның ішінде өтініштерді қарау кезінде ақпарат қамтылуға тиіс.

Ғ. Сараптамалық бағалау

Қосылған елдер *Басшылық қағидаттарды* қолдану тиімділігін арттыру, озық тәжірибемен алмасу және ҰБО тиімділігі мен функционалдық баламалылығын арттыру құралы ретінде ЭЫДҰ Хатшылығы ұйымдастыратын өздерінің ҰБО-на мерзімді сараптамалық бағалаулар жүргізетін болады. Оларды жүргізу рәсімдерін, циклдің ұзақтығын және қаржыландыру тетіктерін қоса алғанда, мерзімді сараптамалық бағалауларды жүргізу тәртібін БЖЖЖТ бекітеді және әрбір цикл аяқталғаннан кейін қайта қаралатын болады. Мерзімді сараптамалық бағалаудың бірінші циклі осындай шарттар бекітілгеннен кейін ғана басталады.

II. ЭЫДҰ Инвестициялар комитеті, БЖЖЖТ және ЭЫДҰ Хатшылығы

1. Комитет, БЖЖЖТ және ЭЫДҰ Хатшылығы ҰБО-ның олардың қызметін жүзеге асыруға көмек көрсету туралы сұрауларын, оның ішінде өтініштерді қарау кезінде *Басшылық қағидаттарды* түсіндіруге қатысты күмән туындаған жағдайда, әрқайсысы өзінің тиісті міндеттері шеңберінде қарайтын болады.
2. *Басшылық қағидаттардың* тиімділігін арттыру және ҰБО функционалдық эквиваленттілігіне жәрдемдесу мақсатында Комитет БЖЖЖТ жәрдемдесу кезінде:
 - a) ҰБО-ның жоғарыда көрсетілген I. Е бөлімінде көрсетілген жылдық есептерін қарау. Осы есептердің негізінде БЖЖЖТ ҰБО қызметін талдай отырып жыл сайын жария есеп шығаратын болады;
 - b) қосылған елдің, консультативтік органның (BIAC немесе TUAC) немесе «ЭЫДҰ қадағалауының» (OECD Watch) ҰБО өтініштерді қарауға қатысты өз міндеттерін орындап жатқандығы туралы негізделген ұсынысын қарау. Комитет консенсус негізінде шешім қабылдайды. ҰБО негізделген ұсынудың мәні болып табылатын қосылған елдер осы процеске адал қатысады және ерекше жағдайларды қоспағанда, консенсусқа қосылады деп күтілуде;
 - c) қосылған елдің, консультативтік органның (BIAC немесе TUAC) немесе «ЭЫДҰ қадағалауының» (OECD Watch) сұранысы бойынша *Басшылық қағидаттарды* түсіндіру бойынша түсініктемелер беру мүмкіндігін қарастыру. Мұндай сұрау ҰБО өтініштерді қарауда Басшылық қағидаттарды дұрыс түсіндірді ме, жоқ па,

соған қатысты болуы мүмкін, бірақ мұндай жағдайларда Комитет жекелеген кәсіпорындардың мінез-құлқына қатысты қорытынды жасамайды;

- d) қажет болған жағдайда ҰБО жұмыс істеуін жақсарту және *Басшылық қағидаттарды* тиімді жүзеге асыру жөнінде ұсынымдар шығару. Егер Есептіліктің соңғы екі жылдық циклінің нәтижелері бойынша және БЖЖЖТ ұсынысы бойынша Комитет ҰБО ұзақ уақыт бойы және заңды негіздерсіз осы *рәсімдерге* сәйкес нақты жұмыс істемейтінін анықтаса, ол қосылған елге тиісті ұсынымдар бере алады және оған есепті белгіленген мерзімде ұсынуды ұсына алады. Комитет бұл әрекетті мәселелердің шешілгеніне көз жеткізгенше бірнеше рет қайталай алады. Комитет пен БЖЖЖТ осы мәселелер бойынша консенсус негізінде шешімдер қабылдайды. ҰБО қаралатын ел болып табылатын қосылған ел бұл процеске адал қатысады және ерекше жағдайларды қоспағанда, консенсусқа қосылады деп күтілуде;
- e) халықаралық серіктестермен ынтымақтастық;
- f) *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелер және оларды жүзеге асыру бойынша мүдделі қосылмаған елдермен өзара іс-қимыл жасау.

3. Комитет пен БЖЖЖТ *басшылық қағидаттармен қамтылған кез келген мәселелер бойынша сарапшылардың ұсынымдарын сұрата және қарай алады.* Осы мақсатта Комитет тиісті рәсімдер туралы шешім қабылдайды.

4. Комитет пен БЖЖЖТ өз міндеттерін тиімді және уақтылы орындайтын болады.

5. Өз міндеттерін орындау кезінде Комитетке және БЖЖЖТ-ға ЭЫДҰ Хатшылығы көмек көрсететін болады, ол комитет пен БЖЖЖТ-ның жалпы басшылығымен және ЭЫДҰ жұмыс бағдарламасы мен бюджетіне сәйкес:

- a) *Басшылық қағидаттарды* ілгерілету, түсіндіру және іске асыру бойынша сұрақтар туындайтын ҰБО үшін орталық ақпарат көзі ретінде қызмет ету. *Басшылық қағидаттарды* түсіндіру туралы ақпарат жоғарыда көрсетілген I.C.2.c)-тармағына сәйкес ұсынылатын болады;
- b) жоғарыда көрсетілген II тармаққа сәйкес ҰБО қызметін талдай отырып, жыл сайынғы есепті жариялауда БЖЖЖТ қолдауын қоса алғанда, жұртшылыққа жинау және ұсыну. 2. a) - ҰБО-ның институционалдық тетіктеріне, жарнамалық қызметке және өтініштерді қарау кезінде *басшылық қағидаттарды* іске асыруға қатысты соңғы үрдістер мен туындайтын практика туралы тиісті ақпарат. ЭЫДҰ хатшылығы өтініштер бойынша жаңартылған деректер базасын құруды және жүргізуді қолдау үшін есептіліктің бірыңғай нысандарын әзірлейді және осы деректерге тұрақты талдау жүргізетін болады;
- c) өзара оқыту, әлеуетті арттыру және оқыту жөніндегі іс-шараларды өткізуге жәрдемдесу, соның ішінде жаңа қосылған елдердің ҰБО және ҰБО-ның жаңа персоналын оларды іске асырудың *Басшылық қағидаттары* мен рәсімдері бойынша даярлау, мысалы, татуласу мен делдалдықты жүргізуге жәрдемдесу және жәрдемдесу;
- d) ҰБО-ның мерзімді сараптамалық бағалауын жоғарыда көрсетілген I. F бөлімінде көрсетілгендей ұйымдастыру.;
- e) ҰБО арасындағы ынтымақтастыққа қажеттігіне қарай жәрдемдесу; және

- f) тиісті халықаралық форумдар мен кездесулерде *Басшылық қағидаттарды* ілгерілету және ҰБО мен Комитетке қосылмаған елдер арасында *Басшылық қағидаттар* туралы хабардарлықты арттыру жөніндегі күш-жігерінде қолдау көрсету.

III. Әр түрлі

Бұл рәсімдер халықаралық құқық бойынша қосымша құқықтар мен міндеттемелерді тудырмайды.

Іске асыру рәсімдеріне түсініктемелер

1. Кеңестің шешімі *Басшылық қағидаттар* мәтінінде қамтылған ұсынымдарды одан әрі орындау жөніндегі қосылған елдердің міндеттемесін білдіреді. Кеңестің шешіміне қосылған елдер, кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Ұлттық байланыс орталықтары (бұдан әрі - ҰБО), ЭЫДҰ Инвестициялар комитеті (бұдан әрі - Комитет), Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі жұмыс тобы (бұдан әрі - БЖЖЖТ) және ЭЫДҰ Хатшылығы үшін күтулер, ұсынымдар және басқа да нұсқаулар баяндалған рәсімдер қоса беріледі. халықаралық құқыққа сәйкес қосымша құқықтар немесе міндеттемелер құру. Күту «болады» сөзінің көмегімен көрсетіледі. Ұсыныстар «керек» немесе «ұсынылады» деген сөздермен белгіленеді. Нұсқау «мүмкін» сөзімен көрсетіледі.

2. Кеңестің шешімі ҰБО-ға қатысты *Басшылық қағидаттарды* ұстанатын қосылған елдердің негізгі міндеттерін белгілейді, олар төмендегілерге дейін азаяды:

- ҰБО құру және мүдделі тараптарды *Басшылық қағидаттармен* байланысты ресурстардың болуы туралы хабардар ету.
- Қажетті адами және қаржылық ресурстарды қамтамасыз ету.
- Әр түрлі қосылған елдерде ҰБО-ны қажетіне қарай бір-бірімен ынтымақтасуға мүмкіндік беру.
- ҰБО-ға Комитет алдында үнемі кездесуге және есеп беруге мүмкіндік беру.

3. Кеңестің шешімі сонымен қатар Комитеттің *Басшылық қағидаттарға* қатысты міндеттерін белгілейді, соның ішінде:

- *Басшылық қағидаттарға* қатысты мәселелер бойынша пікір алмасуды ұйымдастыру.
- Қажеттілігіне қарай түсініктеме беру.
- ҰБО қызметі туралы пікір алмасу.
- ЭЫДҰ Кеңесіне *Басшылық қағидаттар* бойынша есептілік беру.

4. Комитет *Басшылық қағидаттардың* қолданылуын қадағалауды жүзеге асыратын ЭЫДҰ органы болып табылады. Бұл міндет тек *Басшылық қағидаттарға* ғана емес, Декларацияның барлық элементтеріне (ұлттық режим құралдары, халықаралық инвестициялық ынталандырулар мен стимулаларға қарсы құралдар, сондай-ақ соқтығысу талаптары) қолданылады. Комитет Декларацияның әрбір элементін құрметтеу мен түсінуді, сондай-ақ оның барлық құрамдас бөліктерінің үйлесімді үйлесімі мен толықтырылуын қамтамасыз етуге тырысады.

5. БЖЖЖТ Комитеттің көмекші органы болып табылады, оған *Басшылық қағидаттар* мен Шешімге байланысты міндеттер жүктелген. Рәсімдерде БЖЖЖТ Комитетке көмек көрсетудің бірқатар тәсілдері келтірілген, соның ішінде:

- ҰБО мерзімді сараптамалық бағалауды жүргізу үшін жағдайлар әзірлеу, ЭЫДҰ Хатшылығы тарапынан сараптамалық бағалауды ұйымдастыруды қадағалау және сараптамалық бағалаулар туралы есептерді бекіту;
- Өтініштерді қарау кезінде *Басшылық қағидаттарды* түсіндіруге қатысты сұрақтар туындайтын ҰБО консультативтік ұсынымдарын ұсыну;
- *Басшылық қағидаттарды* ұсыну және түсіндіру туралы негізделген сұрауларға Комитеттің жауаптарын дайындау;
- ҰБО ұзақ уақыт жұмыс істемейтін және заңды негіздері жоқ қосылған ел үшін ұсынымдар әзірлеу жөніндегі комитетке консультация беру;
- ҰБО-ның жыл сайынғы жылдық есептерін қарауға және олардың қызметі туралы жыл сайынғы жария есепті дайындауға Комитетке қолдау көрсету.

6. Қосылмаған елдер үшін кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізудің өсіп келе жатқан маңыздылығын көрсете отырып, Шешім *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелер бойынша олармен өзара іс-қимыл мен ынтымақтастықты көздейді. Бұл ереже Комитетке *Басшылық қағидаттар* мен оларды қолдану рәсімдерінде қамтылған стандарттар мен қағидаттарды түсінуге жәрдемдесу мақсатында мүдделі қосылмаған елдермен арнайы кездесулер ұйымдастыруға мүмкіндік береді. ЭЫДҰ-ның тиісті рәсімдері сақталған жағдайда, Комитет оларды Комитет отырыстарына қатысуды қоса алғанда, кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуге байланысты арнайы іс-шараларға немесе жобаларға қатысуға шақыра алады.

7. Комитет ҰБО-мен ынтымақтасады және *Басшылық қағидаттарды* тиімді іске асыруға белсенді жәрдемдесу мақсатында консультативтік органдармен (BIAС және TUAC), «ЭЫДҰ қадағалауымен» (OECD watch) және басқа да халықаралық әріптестермен өзара іс-қимыл жасау үшін мүмкіндіктер іздейді. Декларацияны жүзеге асыруды қадағалау шеңберінде Комитет БЖЖЖТ қолдауымен нақты секторларды, географиялық аймақтарды және тәуекел аймақтарын қоса алғанда, кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу үшін тиісті қарап-тексеру рәсімін енгізу бойынша ұсынымдар береді және бизнестің әлеуетін нығайтуға ұмтылатын болады. Бұл жұмыс, атап айтқанда, көптеген мүдделі тараптарды тарту жолымен және ҰБО-мен ынтымақтастықта шағын және орта кәсіпорындардың қажеттіліктерін ескере отырып жүргізілетін болады. ҰБО үшін бұдан әрі ұсынымдар осы тұрғыда төменде көрсетілген 21-тармақта келтірілген.

I. ҰБО үшін рәсімдерге түсініктемелер

8. ҰБО *Басшылық қағидаттардың* маңыздылығы мен тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Кәсіпорындар өздерінің күнделікті қызметінде *Басшылық қағидаттарды* сақтауға жауапты болғанымен, үкіметтер мен олардың ҰКО *Басшылық қағидаттарды қолдану* тиімділігін арттыруға өз үлестерін қоса алады. Осыған байланысты олар ҰБО ұйымы мен қызметіне, оның ішінде Комитет тарапынан тұрақты кездесулер мен қадағалауға күшейтілген басшылық жасау қажеттігі туралы қорытындыға келді.

9. Шешім процедураларындағы көптеген функциялар мен іс-шаралар жаңа емес, бірақ көптеген жылдар бойы жинақталған тәжірибе мен ұсыныстарға негізделген. Нақты тұжырымдаудың арқасында *Басшылық қағидаттарды* іске асыру тетіктерінің күтілетін жұмыс істеуі анағұрлым ашық болады. Қазір барлық функциялар ҰБО-ға қатысты рәсімдердің алты бөлімінде баяндалған: институционалдық тетіктер, ақпараттандыру және

ілгерілету, өтініштерді қарау, кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуді ілгерілету жөніндегі үкіметтердің күш-жігерін қолдау, есептілік және сараптамалық бағалаулар.

10. Бұл алты бөліктің алдында ҰБО-ның негізгі мақсаты мен тиімділіктің негізгі критерийлерін сипаттайтын кіріспе абзац болады. Үкіметтерге ҰБО ұйымдастыру тәсілін таңдауда икемділік берілгенімен, барлық ҰБО «функционалдық эквиваленттілік» ретінде анықталған тиімділіктің баламалы деңгейімен жұмыс істеуі керек. Функционалдық эквиваленттілік ҰБО-ның бүкіл желісінің *Басшылық қағидаттарды* іске асыруға, атап айтқанда, барлық ҰБО-ның өтініштерді қарау тетігіне толық қатысуына қатысты тиімді үлесі үшін өте маңызды. Барлық ҰБО-ның мұндай қатысуы мүдделі тараптардың сенімін және жалпы ҰБО жұмысының жалпы тиімділігін қамтамасыз ету үшін маңызды. Әрбір ҰБО өзінің бірегей жағдайларын ескере отырып, өз міндеттерін орындау кезінде төменде сипатталған тиімділіктің негізгі критерийлеріне қол жеткізе отырып, функционалдық эквиваленттілікке ұмтылатын болады. Бұл сондай-ақ Комитетке және БЖЖЖТ-ға сараптамалық бағалау жүргізуге және ҰБО қызметін талқылауға көмектеседі.

ҰБО қызметінің функционалдық эквиваленттілігіне қол жеткізу үшін тиімділіктің негізгі өлшемшарттары:

а. Көріну

Шешімге сәйкес, қосылған елдер өз елінде және одан тыс жерлерде мүдделі тараптар мен тиісті мемлекеттік органдар оңай сәйкестендіретін ҰБО құруға, сондай-ақ бизнес-қоғамдастықты, қызметкерлердің ұйымдарын және басқа да мүдделі тараптарды, соның ішінде ҰЕҰ-ны *Басшылық қағидаттарды* іске асыру шеңберінде ҰБО-мен байланысты мүмкіндіктердің болуы туралы хабардар етуге келіседі. Осы бағыттағы негізгі шара ретінде әрбір ҰБО-да жан-жақты веб-сайт немесе веб-парақша болуы керек. Үкіметтер өздерінің ҰКО туралы ақпаратты, мысалы, олардың Үкіметте орналасқан жері, институционалдық тетіктері мен істерді қарау рәсімдері туралы жариялайды, сондай-ақ жарнамалық іс-шараларды өткізуді және осы құралға арналған материалдарды дайындауды қамтуы мүмкін *Басшылық қағидаттарды ілгерілетуде* белсенді рөл атқарады деп болжанады. Бұл іс-шаралар немесе материалдар бизнес өкілдерімен, кәсіподақтармен, ҰЕҰ-мен және басқа да мүдделі тараптармен бірлесіп дайындалуы мүмкін, дегенмен барлық топтарда әр жағдайда міндетті емес.

б. Қол жетімділік

ҰБО-ға оңай қол жеткізу олардың тиімді жұмыс істеуі үшін маңызды. Бұл бизнеске, еңбек ұжымдарына, ҰЕҰ-ға және басқа да қоғам өкілдеріне қол жетімділікті жеңілдетуді қамтиды. ҰБО ақпарат беру туралы барлық заңды сұрауларға жауап беріп, өтініштерді тиімді және уақтылы қарауға міндеттеме алуы керек. ҰБО өтініштерді беру үшін ақы алмайды және өтініштерді беру талаптары нақты тұжырымдалады, оңай қол жетімді және қажетсіз ауыртпалықсыз болады. Қажет болған жағдайда және бюджеттік мүмкіндіктерге сәйкес ҰБО тартылған тараптарға да бейтарап және әділ көмек көрсете алады. Мұндай көмек, мысалы, тілдік қамтамасыз ету және аударма қызметтерін ұсынуды, қолайлы өтініштер жасау бойынша ұсыныстарды, делдалдыққа қатысуды, мерзімдерге икемділікті қамтамасыз етуді немесе кездесулерді өткізу үшін қашықтағы құралдар сияқты

процеске қатысудың қолжетімді нұсқаларын ұсынуды қамтуы мүмкін.

c. Ашықтық

Ашықтық тиімділіктің басқа аспектілеріне, сондай-ақ мүдделі тараптардың, өтініш берушілердің және жалпы жұртшылықтың сенімін алуға ықпал ететін критерий ретінде маңызды рөл атқарады. Осылайша, жалпы қағидат пен қолданыстағы заңнаманы ескере отырып, ҰБО қызметі ашықтықпен жүзеге асырылатын болады. Мысалы, ҰБО-ның ЭЫДҰ-ға жыл сайынғы есептерін жариялау олардың ашықтығын баса көрсетуі мүмкін. Алайда, өтініштерді қарау кезінде ҰБО Рәсімдердің I. С. 6-7 бөліміне және тиісті түсініктемелерге сәйкес іс жүргізудің кейбір аспектілерінің құпиялылығын белгілей алады.

d. Есеп беру

Басшылық қағидаттардың маңыздылығын күшейтудегі олардың рөлін және кәсіпорындар мен қоғам арасындағы қатынастардағы күрделі мәселелерді шешудегі әлеуетін ескере отырып, ҰБО өз қызметі туралы есептер ұсынады. Ұлттық деңгейде парламенттер, үкіметтер, ҰБО консультативтік органдары (олар бар жерде), сондай-ақ мүдделі тараптар ҰБО қызметі туралы кері байланыста маңызды рөл атқара алады және олардың тиімділігін арттыру үшін үздіксіз оқыту көзі бола алады. ҰБО-ның жыл сайынғы есептері, тұрақты кездесулері, өзара оқыту жөніндегі іс-шаралар және сараптамалық бағалаулар ҰБО жұмысында тәжірибе алмасуға және «озық тәжірибелерді» көтермелеуге мүмкіндік береді. Комитет пен БЖЖЖТ пікір алмасып, тәжірибе алмасатын болады, бұл ҰБО қызметінің тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

e. Бейтараптық және әділдік

Бейтараптық пен әділеттілік мүдделі тараптардың, айналым тараптарының және жалпы жұртшылықтың сенімін сақтау үшін қажетті шарттар болып табылады. Тиісінше, үкіметтер өздерінің ҰБО жұмысын олар тоқтаусыз әрекет ете алатындай және бейтарап деп қабылданатындай етіп ұйымдастырады. ҰБО өтініштерді қарау кезінде тараптарға өтініште көтерілген мәселелерді шешуге көмек көрсетуде ҰБО атынан әрекет ететін кез келген адамның мүдделерінің ықтимал немесе болжамды қақтығыстарын болдырмауға және жоюға белсенді ұмтыла отырып, әділдікті қамтамасыз ететін болады. ҰБО сондай-ақ Тараптар процеске әділ және тең шарттарда қатыса алатындай өтініштерді қараудың нақты және қолжетімді рәсімдері арқылы қамтамасыз етуге ұмтылуы тиіс. Мысалы, ҰБО өкілеттіктер мен ресурстардың теңгерімсіздігін жоюға тырысады, осылайша бұл тараптардың процеске тиімді қатысуына кедергі келтірмейді және процедураға қатысты ақпарат көздеріне ақылға қонымды қол жетімділікті қамтамасыз етеді.

f. Болжамдылық

ҰБО қызметі олардың рөлі мен өз міндеттерін орындау кезінде, әсіресе өтініштерді қарау кезінде ұстанатын рәсімдері туралы нақты және жалпыға қолжетімді ақпаратты қамтамасыз етеді. Мұндай ақпарат берілуі тиіс салаларға мыналар жатады:

- «жақсы қызмет көрсету»,
- бастапқы бағалаудың болжамды мерзімдері мен өлшемдерін қоса алғанда,

өтінішті қарау процесінің кезеңдері,

- адалдық пен құпиялылықты күту,
- процестің сипаты және оның мүмкін нәтижелері, сондай-ақ
- ҰБО Тараптар арасында қол жеткізілген келісімдердің немесе ҰБО шығарған ұсынымдардың орындалуын бақылауда ҰБО-ның атқаратын рөлі.

ҰБО өтініштерді қарау рәсімдерін анық және қолжетімді нысанда жариялайды, өтініш тараптарын істің қаралу барысы туралы, әсіресе 51 және 52-тармақтарда көрсетілген болжамды мерзімдерді ұзарту қажет болған жағдайларда үнемі хабардар етеді.

г. Басшылық қағидаттарға сәйкестігі

ҰБО олардың жұмысы *Басшылық қағидаттарға* сәйкес болатындай әрекет ететін болады. Өтініштерді қарау кезінде бұл ҰБО тараптармен жұмыс істейтінін білдіреді, бұл келісімдер *Басшылық қағидаттарға* қайшы келетін немесе қарау процесі рәсімдерге сәйкес келмейтін кез келген жағдайларды болдырмайды.

Институционалдық механизмдер

11. ҰБО-ның институционалдық тетіктері оларға тиімділіктің негізгі өлшемшарттарына сәйкес келуге, әлеуметтік әріптестер мен басқа да мүдделі тараптардың сенімін сақтауға, сондай-ақ *Басшылық қағидаттардың* қоғамдық маңыздылығын арттыруға мүмкіндік береді. Шешім мен Рәсімдер қосылған елдерге ҰБО-ның институционалдық тетіктері туралы шешім қабылдауда икемділік береді, кейбір ықтимал нұсқаларды анықтайды. Олар сондай-ақ осы үміттерді қанағаттандыру үшін қажетті ең төменгі сипаттамаларды тізімдейді, мысалы, жоғары *басшылықтың қатысуы, жеткілікті адами және қаржылық ресурстардың болуы және Басшылық қағидаттармен қамтылған мәселелер бойынша сараптамалық білімге жеткілікті қол жетімділік*. Үкіметтерге ҰБО үшін басқа атауды қолдануға икемділік беріледі, егер бұл олардың ұлттық контекстіне сәйкес келсе. ҰБО-ға деген сенімді нығайту үшін үкіметтер ҰБО-ның институционалдық тетіктеріне елеулі әсер етуі мүмкін шешімдер қабылдау кезінде мүдделі тараптармен кеңесу керек.

12. ҰБО үшін үкіметтер таңдаған құрылымға қарамастан, егер қажет болса, ҰБО-ға өз міндеттерін орындауға көмектесу үшін көптеген мүдделі тараптардың қатысуымен консультативтік немесе қадағалау органдарын құру ұсынылады.

13. ҰБО тиімділігі мен маңыздылығы үшін ресурстар қажет. Шешім қосылған елдерден ҰБО міндеттерін тиімді орындау үшін қажетті адами және қаржылық ресурстармен ҰБО-ны тиімділік өлшемшарттарына толық сәйкес келетін етіп қамтамасыз етуді талап етеді. Қосылған елдерге қажет болған жағдайда бөлінген бюджет шеңберінде ҰБО-ға қажетті ресурстарды беру ұсынылады. Персонал ротацияланған жағдайда, қосылған елдер сабақтастықты қамтамасыз етуі керек. Бұл қажет болған жағдайда және ЭЫДҰ Хатшылығының қолдауымен жаңа персоналды дұрыс оқытуды қамтамасыз етуді, сондай-ақ «институционалдық жадты» сақтауды қамтуы мүмкін.

14. ҰБО, олардың құрамына қарамастан, олардың белсенді қолдауы мен сеніміне ие болу үшін тиісті мемлекеттік органдардың, бизнес-қауымдастықтардың, қызметкерлер ұйымдарының, басқа да үкіметтік емес ұйымдардың және басқа да мүдделі тараптардың өкілдерімен мағыналы қарым-қатынастарды дамытады және қолдайды және өзара іс-қимыл жасайды.

Ақпарат және тарату

15. ҰБО-ның ақпараттандыру мен ілгерілетуге байланысты функциялары мүдделі тараптар мен жалпы жұртшылық арасында *Басшылық қағидаттар* туралы бедел мен хабардарлықты арттыру үшін принципті маңызға ие. Олар сондай-ақ кәсіпорындарды *Басшылық қағидаттарға* сәйкес әрекет етуге ынталандыру және ЭЫДҰ-ның тиісті тексеру жөніндегі нұсқаулығын пайдалану үшін маңызды.

16. ҰБО *Басшылық қағидаттарды* белсенді түрде ілгерілетуге міндетті және оларға қажет болған жағдайда тиісті тексеру мәселелері бойынша ЭЫДҰ басшылығын ілгерілету ұсынылады. Бұл, әсіресе, осындай Басшылық қағидаттар бойынша Кеңестің ұсынымдарына сәйкес және *Басшылық қағидаттардың* II тарауына түсініктеменің 15-параграфында көрсетілгендей, Нұсқаулықтың нақты сипатын ескере отырып өте маңызды. Жылжыту жөніндегі іс-шаралардың мысалдары мүдделі тараптарға материалдар ұсыну, кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыру немесе оған қатысу болып табылады. ЭЫДҰ, басқа ҰБО немесе тиісті субъектілер ұйымдастырған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуге байланысты іс-шаралар да ілгерілету үшін пайдаланылуы мүмкін. ҰБО-ның жылжыту жөніндегі қызметі және онымен байланысты ақпарат оңай қол жетімді болуы, онлайн-көздерде және басқа да тиісті құралдарда, оның ішінде ұлттық тілде орналастырылуы тиіс. ҰБО веб-сайтында кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу мәселелері бойынша тиісті байқау мәселелері бойынша ЭЫДҰ басшылығына сілтемелер орналастырылуы тиіс. Ағылшын және француз тілдеріндегі нұсқалар ЭЫДҰ Хатшылығында қолжетімді болады.

17. Қажет болған жағдайда ҰБО жоғарыда аталған іс-шаралар мен ақпаратты тиісті мүдделі тараптардың алуан түрлі және өкілді тобына әділ негізде ұсынуға ұмтылатын болады. Процедураларда мысал ретінде ішкі және сыртқы экономикаға инвестиция салатын әлеуетті инвесторлар туралы айтылады. ҰБО сондай-ақ тиісті мемлекеттік мекемелермен және дипломатиялық желілермен өзара іс-қимыл жасау ұсынылады, олар *Басшылық қағидаттарды* ілгерілету және ҰБО туралы хабардарлықты арттыру үшін маңызды серіктес бола алады, соның ішінде басқа елдердегі мүдделі тараптар. Мәтінмен ресурстарға байланысты ҰБО мүдделі тараптардың карталары мен жылжыту жоспарларын сәйкестендіруді өздерінің алға жылжыту әрекеттерінің ауқымы мен тиімділігін арттыру үшін пайдалана алады.

18. ҰБО сонымен қатар тиімділіктің негізгі критерийлерін ескере отырып, өз міндеттері мен қызметі туралы ақпарат беруі керек. Олар ықтимал өтініш берушілерді қоса алғанда, тиісті мүдделі тараптардың алдында өтініштерді қарау кезінде мүмкін болатын және орынды болатын жекелеген жағдайларға қатысты өз рөлін түсіндіруге тиіс. Бұл өтініштерді беру және қарау процесі туралы ақпаратты, өтініш үшін қажетті ақпарат бойынша ұсынымдарды, құпиялылықты қоса алғанда, процеске қатысушы тараптарға қойылатын талаптарды, сондай-ақ ҰБО сақтайтын процестер мен болжамды мерзімдерді қамтиды.

19. ҰБО *Басшылық қағидаттары* туралы хабардарлықты арттыру жөніндегі өз күш-жігерінде жағдайларға байланысты тиісті мемлекеттік мекемелерді, бизнес-қоғамдастықты, жұмыскерлер ұйымдарын, үкіметтік емес ұйымдарды және басқа да мүдделі тараптарды қоса алғанда, көптеген ұйымдармен және жеке тұлғалармен ынтымақтасатын болады. Мұндай ұйымдар *Басшылық қағидаттарды* ілгерілетуге қатты мүдделі және олардың институционалдық желілері пайдалану кезінде ҰБО-ның осы бағыттағы күш-жігерін едәуір күшейтетін мүмкіндіктер береді.

20. ҰБО - дан күтілетін негізгі қызмет түрлерінің бірі заңды сұрауларға жауап беру болып табылады. Бұл тұрғыда назар үш топқа бағытталған: i) басқа ҰБО (шешімнің ережелеріне сәйкес); ii) бизнес-қоғамдастық, жұмысшылар ұйымдары, басқа үкіметтік емес ұйымдар және қоғам; және iii) бастамаға қосылмаған елдердің үкіметтері..

21. Комитет пен БЖЖЖТ-ның *басшылық қағидаттарды* белсенді іске асырудағы жұмысын қолдау үшін ҰБО әлеуметтік әріптестермен және басқа да мүдделі тараптармен кездесулерді қоса алғанда, тұрақты байланыстарды қолдауға тиіс:

- c) кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуге қатысты жаңа оқиғалар мен қалыптасып келе жатқан практиканы қарастыру;
- d) кәсіпорындардың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық прогреске қосқан оң үлесін қолдау;
- e) мүмкіндігінше нақты өнімдермен, өңірлермен, секторлармен немесе салалармен байланысты теріс әсер ету тәуекелдерін анықтау және жою жөніндегі бірлескен бастамаларға қатысу.

Өзара оқыту

22. Комитет пен БЖЖЖТ-ның *Басшылық қағидаттардың* тиімділігін арттыру жөніндегі жұмысына жәрдемдесуден басқа, ҰБО өзара оқыту жөніндегі бірлескен іс-шараларға қатысатын болады. Мұндай өзара оқыту ЭЫДҰ-дағы кездесулер шеңберінде немесе ҰБО арасындағы тікелей ынтымақтастық арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Сараптамалық бағалау

23. Сараптамалық бағалау *Басшылық қағидаттарды* қолдану тиімділігін арттырудың, озық тәжірибемен алмасудың және функционалдық эквиваленттілікке жәрдемдесудің маңызды тетігі болып табылады. Шешімде көрсетілгендей, қосылған елдер ҰБО-ға мерзімді сараптамалық бағалау жүргізуге міндеттенеді. ЭЫДҰ хатшылығы БЖЖЖТ-ның қадағалауымен сараптамалық бағалаулар жүргізуді ұйымдастыратын болады. Сараптамалық бағалау барысында ҰБО-ның күшті және әлсіз жақтары олардың мандатын орындауға және рәсімдердің I бөлімінде айқындалған тиімділіктің негізгі критерийлеріне қатысты бағаланады және қажет болған жағдайда ҰБО-ны жақсарту жөнінде ұсынымдар беріледі.

24. Мерзімді сараптамалық бағалауды жүргізу шарттары (үдеріс, бағалау циклінің ұзақтығы және қаржыландыру тетіктері) «ҰБО сараптамалық шолуларына арналған базалық шаблонда» айқындалатын болады, ол БЖЖЖТ консенсусы негізінде бекітілетін және ЭЫДҰ веб-сайтында жарияланатын болады. Әрбір циклдің соңында ҰБО-ның сараптамалық бағалауды дайындауға жеткілікті уақыты бар екеніне, бұл бағалаулар жеткіліксіз жүктеме тудырмайтынына, үкіметтер мен ҰБО үшін үнемді (бағалауды жүргізетіндерді қоса алғанда), БЖЖЖТ-ның және ЭЫДҰ хатшылығының жұмыс жүктемесін ескеретініне және ҰБО-ны сараптамалық бағалауды дайындауға жеткілікті уақыт бар екеніне және сараптамалық бағалау жүргізу барлық ҰБО-ның сарапшылар топтарына қатысу мүмкіндігін қамтамасыз ететініне көз жеткізу үшін базалық үлгіні қайта қарайтын болады. Сараптамалық бағалаудың мерзімдік циклі БЖЖЖТ тарапынан шарттар мақұлданғанға дейін басталмайды.

Өтініштерді қарау

25. Өтініштерді қарау кезінде *басшылық қағидаттарды* қолдануға байланысты мәселелер туындаған кезде ҰБО соттан тыс тетік ретінде әрекет ете отырып, оларды шешуге жәрдемдесуге арналған. Осы тұрғыда ҰБО Тараптар арасындағы диалогқа жәрдемдесуге және оларды көтерілген мәселелер бойынша өзара қолайлы және *Басшылық қағидаттарға* сәйкес шешімдерді іздеуде қолдауға, сондай-ақ *басшылық қағидаттар* туралы өздерінің сараптамалық білімдерін пайдалана отырып, осындай диалог туралы белсенді хабардар етуге ұмтылатын болады. ҰБО сонымен қатар проблемаларды шешу және нұсқаулықтарды енгізу бойынша ұсыныстарды қамтитын қорытынды мәлімдемелерді тұжырымдауы керек. ЭЫДҰ-ның жауапты кәсіпкерлік контекстіндегі тиісті қарап-тексеру жөніндегі басшылығы және ЭЫДҰ-ның тиісті қарап-тексеру жөніндегі салалық ұсынымдары Басшылық қағидаттарды түсінуде және ілгерілетуде ҰБО үшін пайдалы ресурстарды білдіреді, алайда өтініштерді тұжырымдау үшін жалғыз негіз болып табылмайды. Әрбір ҰБО осы Рәсімдерге сәйкес оның жұмыс процесін сипаттайтын өтініштерді қараудың нақты және оңай қол жетімді рәсімдерін жариялауы керек. ҰБО мүдделі тараптармен консультацияда өтініштерді қарау бойынша өз жұмыс рәсімдерін әзірлеу ұсынылады.

Адал қарым-қатынас

26. Өтініштерді қарау процесі ерікті болып табылады. Талқылауға қатысатын барлық тараптардан адал өзара іс-қимыл және қатысу күтіледі. Осы контексте адал өзара іс-қимыл және қатысу мыналарды білдіреді: сұрау салуларға уақтылы ден қою, қажет болған жағдайда құпиялылықты сақтау және ҰБО істерін қарау рәсімдерін сақтау; қоғамдық сөйлеуді қоса алғанда, проблемалар мен процесс туралы ақпаратты бұрмалаудан аулақ болу; рәсімге қатысушыларға немесе ҰБО-ның өзіне қатысты қауіп-қатерлерден немесе қудалаудан аулақ болу; және іс жүргізу процесіне шынайы қатысу *Басшылық қағидаттарға* сәйкес шешімдерді іздеу мақсатында. Бұған ҰБО ұсынған ынтымақтастық туралы кез-келген ұсыныстарды мұқият қарау кіреді.

27. Егер ҰБО өтінішті қарау процесіне қатысатын адамға немесе ҰБО-ның өзіне немесе оның мүшелеріне қатысты қатер немесе қудалаудың бар екендігі туралы белгілі болса, адамның тиісті қорғалуын қамтамасыз ету мақсатында өз мүмкіндіктері шеңберінде және жағдайларға байланысты дипломатиялық өкілдіктер сияқты басқа да тиісті мемлекеттік органдармен консультацияларда мынадай шараларды қолдану қажет, және қауіпсіз, қолжетімді, әділ және бейтарап түрде жалғастыруды қамтамасыз етеді. Бұл жағдайда қандай да бір шараларды қабылдас бұрын, ҰБО мүмкіндігінше тәуекелге ұшыраған адаммен кеңесу керек. Қудалау жеке адамға, оның отбасына немесе басқа туыстарына зиян келтіру қаупін, жұмыстан шығарудың немесе төлемдерді тоқтатудың негізсіз қауіптерін, сондай-ақ сот ісін қозғаудың негізсіз қауіптерін қамтуы мүмкін. Тиісті шаралар, мысалы, тәуекелге ұшыраған адамның жеке басының құпиялылығын сақтауды, тәуекелге ұшыраған адамды үшінші сенімді тарапқа ұсыну туралы ұсынысты, өтініштердегі қудалау жағдайларын құжаттауды, құзыретті органдарға жүгінуді немесе тәуекелге ұшыраған адамға көмек көрсетуді қамтуы мүмкін.

28. Бұдан басқа, үкіметтің қолжетімділігі мен тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін ҰБО мен оның мүшелерін ішкі заңнама шеңберінде және құзыретті мемлекеттік органдармен ынтымақтастықта қудалаудан қорғау жөнінде тиісті шаралар қабылдануға тиіс. Үкіметтер өздерін және өз мүшелерін қорғау үшін ҰБО қабылдаған шараларды қолдауы керек.

Өтініштерді қарау бойынша ҰБО арасындағы үйлестіру

29. Басшылық қағидаттар «өз аумағында немесе олардың аумақтарынан» жұмыс істейтін қосылған елдердің кәсіпорындарына қолданылатындықтан, ҰБО өз елінде туындайтын мәселелерге немесе өз елінде құрылған кәсіпорындарға қатысты мәселелерге қатысты өтініштер ала алады. Тиісінше, кейбір өтініштер бірнеше қосылған елдердің ҰБО-на қатысты болуы мүмкін, мысалы:

- өтініш әртүрлі қосылған елдерге – орналасқан елге және қабылдаушы елге қатысты болғанда (мысалы, бір қосылған елде бас кеңсесі бар, басқа қосылған елде әсер ететін кәсіпорынның немесе бірнеше қосылған елдерде әртүрлі бас кеңселері бар кәсіпорынның қызметіне қатысты);
- айналыста көтерілген мәселелер бірнеше қосылған елдерде туындаған кезде немесе бірнеше қосылған елдерде құрылған бірнеше кәсіпорындарға қатысты болған кезде;
- бір өтініш немесе байланысты өтініштер (мысалы, бір жобада немесе бір жеткізу тізбегінде жұмыс істейтін әртүрлі кәсіпорындарға қатысты өтініштер) бірнеше ҰБО-ға берілген кезде.

Мұндай жағдайларда өтінішті алған ҰБО(лар) негізгі (жетекші) және қолдаушы ҰБО анықтау, сондай-ақ үйлестіру шараларын қабылдау мақсатында барлық басқа мүдделі ҰБО-лармен басынан бастап хабардар етуі және өз іс-әрекеттерін үйлестіруі тиіс.

30. Әдетте, ҰБО негізгі (жетекші) сұрақтар туындаған елдің ҰБО болып табылады. Алайда, кейбір жағдайларда басқа критерийлер қолданылуы мүмкін, мысалы, егер бұл қойылған мәселелерді шешуге көмектесу үшін қажет болса немесе сұрақтар қосылмаған елде туындаса. Тараптар үйлестіру шаралары туралы хабардар етілуге тиіс және олармен істі бастапқыда өтініш берілген ҰБО-дан басқа негізгі (жетекші) ҰБО-ға ауыстыруға қатысты консультациялар жүргізілуге тиіс.

31. ҰБО негізгі (жетекші) өтінішті қарау процесінің барлық аспектілері үшін жауап береді және оның өтініштермен жұмыс істеу рәсімдері осы процеске қолданылатын болады. Өтініштерді қараудың бүкіл процесінде қолдаушы ҰБО оқиғалардың даму барысы туралы ақпарат алады және ресурстарды, мысалы, өтініштерді/есептерді зерделеу, аударма қызметтерін көрсету, тараптармен бірлескен кездесулерді қолдау және басқа да практикалық көмек көрсету арқылы ұсына алады. Қолдаушы ҰБО өтінішті қарауға ықпал ету үшін адал әрекет етеді, ал барлық қатысушы ҰБО құпиялылықты сақтайды және басқа ҰБО-дан алынған ақпарат пен материалдарды тиісті түрде пайдаланады.

32. ҰБО негізгі (жетекші) және қолдаушы ҰБО таңдау, сондай-ақ олардың арасындағы үйлестіру туралы мәселені талқылау кезінде БЖЖЖТ төрағасына ұсыныстарды қоса алғанда, ҰБО көмек сұрай алады. Егер ҰБО консенсусқа келе алмаса, өтінішті алған ҰБО басқа мүдделі ҰБО-мен консультацияда іс бойынша түпкілікті шешім қабылдауы және оларды істің қаралу барысы туралы үнемі хабардар етуі тиіс.

Алдын ала бағалау

33. Көтерілген мәселелер бойынша Тараптармен консультациялардан кейін және қажет болған жағдайда басқа мүдделі ҰБО-мен үйлестіру жоғарыда көрсетілген 29-32-тармақтарға сәйкес ҰБО-ның негізгі (жетекші) анықтамасы үшін ҰБО көтерілген мәселені одан әрі қарау қажеттілігіне алдын ала бағалау жүргізеді.

Мұндай алдын ала бағалауды жүргізу кезінде ҰБО мыналарды назарға алады:

- мүдделі Тараптың жеке басы және оның осы мәселеге қызығушылығы (қатысуы) ;
- мәселе маңызды ма, яғни *Басшылық қағидаттарды іске асырумен байланысты ма; және негізделген*, яғни жеткілікті және сенімді ақпаратпен қамтамасыз етілген бе;
- кәсіпорын *Басшылық қағидаттарға* сәйкес келе ме;
- кәсіпорын қызметі мен айналымда көтерілген мәселе арасында байланыс бар ма;
- қолданыстағы заңнама және/немесе параллельді талқылаулар ҰБО-ның мәселені шешуге және/немесе Басшылық қағидаттарды іске асыруға үлес қосу қабілетін шектейтін дәрежесі, төменде көрсетілген 35-тармақты ескере отырып;
- осы мәселені қарау *Басшылық қағидаттардың мақсаттары мен тиімділігіне қол жеткізуге ықпал ете ме?*

34. Алдын ала бағалау жүргізілгеннен кейін ҰБО мүдделі тараптарды өзінің шешімі туралы хабардар етеді. Егер ҰБО мәселелер одан әрі қарауды қажет етпейді деген қорытындыға келсе, ол Тараптарға мұндай шешімнің себептерін түсіндіреді. Алайда, іс одан әрі қарауды қажет етеді деген шешім көтерілген мәселелер түпкілікті қаралды дегенді білдірмейді және кәсіпорынның әрекеті *Басшылық қағидаттарға* сәйкес келді ме деген қорытынды жасамайды.

Параллельді іс жүргізу

35. «Параллельді іс жүргізу» термині ішкі немесе халықаралық болуы мүмкін, сол немесе тығыз байланысты мәселелерді қозғайтын және ағымдағы нақты өтінішке әсер ету мүмкіндігі бар сот немесе соттан тыс процестерді білдіреді. Бұған, мысалы, сол ҰБО-да немесе басқа ҰБО-да қаралатын өтініштер жатады. Егер қатарлас талқылаулар қазірдің өзінде жүргізілсе, жүргізілсе немесе қатысушы тараптарға қол жетімді болса, бұл ҰБО тараптарға жақсы қызмет көрсетуге кедергі болмайды. ҰБО жақсы қызметтерді ұсыну көтерілген мәселелерді шешуге және/немесе болашақта *Басшылық қағидаттарды* іске асыруға оң әсер ете алатынын, сондай-ақ басқа да талқылауларға қатысушы тараптардың кез келгені үшін елеулі кедергілер тудырмайтынын немесе сот процестерін құрметтемеуге әкелмейтінін бағалауы тиіс. Мұндай бағалауды жүргізу кезінде ҰБО басқа ҰБО тәжірибесін ескеруі, өтініште баяндалған мәселелерді ішінара қабылдау мүмкіндігін қарастыруы немесе параллельді талқылау кезінде оны қарауды тоқтата тұруы мүмкін. Қажет болған жағдайда ҰБО қатар талқылау жүргізілетін немесе жүргізілуі мүмкін мекемелермен консультациялар өткізе алады. ҰБО осы мәселелерді қарауда тараптардан көмек сұрап, параллельді талқылау туралы тиісті ақпарат пен пікір сұрайтын болады.

Жақсы қызметтер

36. Көтерілген мәселелер одан әрі зерделеуді қажет ететін жағдайларда ҰБО проблемаларды шешуге өз үлесін қосуға тырысып, «жақсы қызметтерді» ұсынады. Жақсы қызметтер шеңберінде ҰБО тиісті мемлекеттік органдардан, сондай-ақ бизнес-қоғамдастықтың, кәсіподақ ұйымдарының, басқа да үкіметтік емес ұйымдардың өкілдерінен және сарапшылардан өтініштерді қарау жөніндегі өз рәсімдеріне сәйкес кеңес сұрай алады. Басқа елдердегі ҰБО-мен консультациялар, ЭЫДҰ Хатшылығына ақпарат алу үшін немесе *басшылық қағидаттарды* түсіндіруге байланысты мәселелер бойынша БЖЖЖТ-қа ұсыныстар алу да мәселені шешуге ықпал етуі мүмкін.

37. Жақсы қызмет көрсете отырып, ҰБО көтерілген мәселелерді шешуге көмек көрсету мақсатында Тараптар арасындағы диалог үшін платформа ұсынады. Өтініштерді қарау рәсімінің соттан тыс сипатына сәйкес және тараптардың келісімі кезінде ҰБО рөлі диалог үшін жағдай жасауды және кәсіпорынның болашақта *Басшылық қағидаттарды* енгізуді жалғастыру міндеттемесіне қатысты Тараптар арасындағы келісімге қол жеткізуді және тиісті жағдайларда *Басшылық қағидаттарға* сәйкес теріс әсерді жоюды қамтиды. Диалогқа жәрдемдесе отырып, ҰБО *Басшылық қағидаттарға сәйкес келетін келісімге қол жеткізуде тараптарды қолдау үшін көтерілген мәселелерге қатысты* Басшылық қағидаттардың ережелерін түсіндіруге тиіс.

38. Жақсы қызмет көрсету шеңберінде және бұл қарастырылып отырған мәселелерге қатысты болған жағдайда, ҰБО тараптарға қарастырылып отырған мәселелерді шешуге көмектесу үшін медиация немесе келісу рәсімдері сияқты консенсуалды және жанжалсыз процестерге қол жеткізуді ұсынады немесе жеңілдетеді. Келісу рәсімдері мен медиацияның жалпы қабылданған практикасына сәйкес, бұл процестер тартылған тараптардың келісімі және олардың рәсімге адал ниетпен қатысу міндеттемесі кезінде ғана пайдаланылатын болады. Егер медиация опция ретінде таңдалса, ҰБО медиацияны өз бетінше өткізу туралы шешім қабылдай алады немесе медиацияны жүргізу немесе қолдау үшін тараптармен келісім бойынша сыртқы делдалдарды тарта алады.

Іс жүргізуді аяқтау

39. ҰБО I. C-4 және I. C-6. тармақтарына сәйкес өтініштерді қарау нәтижелеріне әрқашан жария қол жеткізуді қамтамасыз етеді деп күтілуде. Рәсімдер.

40. Егер ҰБО алдын ала бағалау жүргізілгеннен кейін өтініште көтерілген мәселелер одан әрі қарауды қажет етпейді деп шешсе, ол қатысушы тараптармен консультациялардан кейін және іскерлік және басқа ақпараттың құпиялылығын қамтамасыз ету қажеттілігін ескере отырып, жария мәлімдеме жасайды. Егер ҰБО алдын-ала бағалау нәтижелері бойынша кез-келген тарапты өз шешімі туралы мәлімдемеде жария түрде анықтау әділетсіз болады деп санаса, ол осы Тараптың жеке басын қорғайтындай етіп мәлімдеме жасай алады.

41. ҰБО сондай-ақ көтерілген мәселелер одан әрі зерделеуді талап ететіні туралы өз шешімін жариялай алады және қатысушы тараптарға жақсы қызметтер ұсына алады.

42. Егер тартылған тараптар көтерілген мәселелер бойынша келісімге қол жеткізсе, олар өз келісінде келісімнің мазмұнын қалай және қандай көлемде жария етуге болатынын көрсетуі тиіс. ҰБО Тараптармен кеңесіп, талқылау нәтижелерімен өтініш жариялайды. ҰБО сонымен қатар тараптар арасында келісім немесе ішінара келісім болған жағдайда да Басшылық қағидаттарды орындау бойынша ұсыныстар бере алады.

43. Егер тартылған тараптар көтерілген мәселелердің барлығы немесе кейбіреулері бойынша келісімге қол жеткізбесе, егер бір немесе екі тарап рәсімге қатысудан бас тартса немесе ҰБО өтініштің бір немесе бірнеше тарапының өзара іс-қимыл жасауға немесе адал қатысуға дайын желстігін анықтаса, ҰБО мәлімдеме жасайды және қажет болған жағдайда көтерілген мәселелерге қатысты *Басшылық қағидаттарды* қолдану жөнінде ұсынымдар шығарады сұрақтар. Бұл процедура ҰБО нақты ұсыныстар қажет емес деп санаса да мәлімдеме жасайтынын анық көрсетеді. Өтініште тартылған тараптар, қаралатын мәселелер, ҰБО алдында осы мәселелердің көтерілген күні, ҰБО-ның кез келген ұсынымдары және ҰБО талқылау барысында келісімге қол жеткізілмеген себептерді

түсіндіруге енгізуді орынды деп санайтын кез келген ескертулер көрсетілуі тиіс.

44. Бұл орынды және мәселелерді шешуге қатысы бар жерде *ҰБО өз қалауы бойынша және егер бұл қолданыстағы ұлттық заңнамамен және өтініштерді қарау рәсімдерімен рұқсат етілсе, өзінің түпкілікті мәлімдемесінде кәсіпорынның Басшылық қағидаттарды сақтағаны туралы өз пікірін енгізе алады.* Бұдан басқа, тиісті жағдайларда ҰБО тиісті мемлекеттік органдарды тартылған тараптар тарапынан адал өзара іс-қимыл немесе оның болмауы туралы хабардар ете алады және осыған қатысты болжамды немесе нақты қадамдарға қатысты Тараптармен ашық диалог жүргізуге міндетті.

45. ҰБО тараптарға өтініш жобасына қатысты өз пікірлерін білдіруге мүмкіндік беруі тиіс. Алайда, өтініш ҰБО-ға тиесілі, ал ҰБО өз қалауы бойынша тараптардың түсініктемелеріне жауап ретінде өтініш жобасына өзгерістер енгізу туралы шешім қабылдай алады.

Кейінгі қызмет

46. ҰБО олар ықпал еткен келісімдер бойынша немесе егер қажет болса, олар ұсынған ұсынымдар бойынша кейінгі әрекеттерді жүзеге асырады. Мысалы, Тараптар мұндай іс-шаралардан бас тартқан немесе мәселелер толығымен шешілгенімен келіскен жағдайларда кейінгі әрекеттер орынсыз болуы мүмкін. Кейінгі қызмет үшін мерзімдер ҰБО өтінішінде көрсетілуі тиіс. Кейінгі қызмет, мысалы, тараптардан жаңартылған ақпарат беру туралы сұрау салуларды немесе келісімде қабылданған міндеттемелерді немесе ҰБО ұсынымдарын орындау бойынша жұмыс барысын бағалау үшін ҰБО мен Тараптар арасында бір немесе бірнеше кездесулер (не жеке не бірге) өткізуді қамтуы мүмкін. ҰБО қажетті іс-шаралар өткізілгеннен кейін кейінгі қызмет туралы өтініш жариялауға тиіс.

Ашықтық және құпиялылық

47. Ашықтық ҰБО қызметінің жалпы қағидаты ретінде танылады («Тиімділіктің негізгі критерийлері» бөлімінен жоғарыда көрсетілген 10С тармағын қараңыз). Алайда Рәсімдердің I. С-6 тармағында. тараптар алға тартқан белгілі бір фактілер мен дәлелдердің құпиялылығын сақтау негізді болып табылатын ерекше жағдайлар бар деп танылады. Мысалы, ҰБО коммерциялық құпия сияқты құпия іскерлік ақпаратты қорғау үшін тиісті шараларды қабылдайды. Іс жүргізуге қатысатын адамдардың жеке басы сияқты басқа ақпараттың құпиялылығы мен құпиялылығы бірдей қамтамасыз етілуі керек, мысалы, егер оны ашу олар үшін немесе олармен байланысты адамдар үшін қудалау қаупін тудырса. Дегенмен, өтініштерді қарау процесіне деген сенімді нығайту және Басшылық қағидаттарды тиімді қолдануға *ықпал ету үшін ашықтық пен құпиялылық арасындағы тепе-теңдікті сақтау әлі де маңызды.* ҰБО осы ережелерге қарамастан ашықтық пен ақпаратты ашу туралы ұлттық заңдарды сақтауға міндетті болуы мүмкін деп танылады.

48. Тараптар арасында ақпарат алмасуға келетін болсақ, әділ процестің мүддесі үшін ҰБО тараптарды талқылау барысында (атап айтқанда, жақсы қызмет көрсету кезеңінде) ҰБО басқа тараптар ұсынған барлық тиісті фактілер мен дәлелдер туралы хабардар етуі тиіс. Егер Тарап ұсынылған ақпаратты басқа Тарапқа, әсіресе құпия іскерлік ақпаратты және басқа мүдделі тараптардың мүдделерін қорғау үшін толық көлемде бермеуге негізделген өтінішпен жүгінсе, ҰБО ақпарат алмасу процесін жеңілдету үшін ақпаратты ұсынған тараппен кез келген құпия мазмұнды редакциялау бойынша ынтымақтасуға тиіс. Мүмкін болса, ҰБО өз шешімдерінің негізгі аспектілерін екі жаққа да қол жетімді емес ақпаратқа негіздемеуі керек.

49. Жұртшылықты немесе үшінші тараптарды өтініш туралы хабардар етуге келетін болсақ, тиімділіктің негізгі өлшемшарты – ашықтыққа сәйкес тараптар мен ҰБО, тараптар мен ҰБО өзгеше уағдаласқан жағдайларды қоспағанда, тараптар мен ҰБО өтініштің бар екендігі туралы жария түрде хабарлай алады. Сонымен қатар, ҰБО тараптарға Рәсімдердің І. С. 1 .-5-бөлімінде сипатталғандай процестің сатысы туралы жария түрде хабарлауға рұқсат беру ұсынылады (немесе оны өзіңіз жасаңыз), сонымен қатар тараптарға өздерінің алғашқы көріністерін жариялауға мүмкіндік береді. Екі тарап та екінші тарап ұсынған ақпаратты немесе құжаттарды өздерінің кеңесшілерімен талқылай алады, егер Бұл кеңесшілер болашақта мұндай ақпаратты жарияламаса. Егер Тараптар басқаша келіспесе, басқа ақпарат құпия болып саналады. Атап айтқанда, ҰБО процестің басында тараптарға талқылау барысында басқа Тарапқа немесе ҰБО-ның өзіне (тиісті жағдайларда, сыртқы медиаторға немесе татуластырушыға) ұсынылған, басқа Тараптың келісімінсіз, әлі жария етілмеген фактілер мен дәлелдерді кез келген уақытта жария етуге құқығы жоқ екенін хабарлауға тиіс немесе, тиісінше, ҰБО. Болжамдылық, сенім және сенімділік мүддесінде ҰБО тараптар мен олардың консультанттарынан жария етпеу туралы өтініштердің сақталуы туралы жазбаша куәландыруды сұрай алады және өтініштерді қарау рәсімдеріне осы өтініштердің сақталуын ынталандыратын ережелерді енгізе алады.

Қосылмаған елдерде туындайтын проблемалар

50. «Тұжырымдамалар мен қағидаттар» тарауының 2-тармағында атап өтілгендей, кәсіпорындарға әр қабылдаушы елдің ерекше жағдайларын ескере отырып, өз қызметін қай жерде жүзеге асырса да, *Басшылық қағидаттарды* сақтау ұсынылады.

- Қосылмаған елде *Басшылық қағидаттармен* байланысты мәселелер туындаған жағдайда, жергілікті ҰБО тиісті проблемаларды түсінуге қол жеткізу үшін шаралар қабылдайды. Барлық тиісті ақпаратқа қол жеткізу немесе барлық қатысушы тараптарды біріктіру әрқашан мүмкін болмаса да, ҰБО әлі де тергеу жүргізіп, басқа фактілерді анықтау шараларына қатыса алады. Мұндай шаралардың мысалдары орналасқан елдегі кәсіпорын басшылығына және қажет болған жағдайда қосылмаған елдегі елшіліктер мен мемлекеттік қызметкерлерге жүгінуді қамтуы мүмкін.
- Қабылдаушы елдің заңдарымен, ережелерімен, ережелерімен және саясатымен қайшылықтар қосылған елдермен салыстырғанда жекелеген жағдайлар туындаған кезде *Басшылық қағидаттарды тиімді* қолдануды қиындатуы мүмкін. «Жалпы саясаттар» тарауының түсініктемесінде айтылғандай, көптеген жағдайларда *Басшылық қағидаттар* заң шеңберінен шыққанымен, олардың мақсаты кәсіпорын қарама-қайшы талаптарға тап болатын жағдайды құру емес.
- Қатысушы тараптар қосылмаған елдерде *Басшылық қағидаттарды* қолдануға байланысты шектеулер туралы хабардар болуға тиіс.
- Қосылмаған елдерде *Басшылық қағидаттарды* қолдануға байланысты мәселелер туындайтын мәселелерді шешуде тәжірибе алмасу мақсатында ҰБО кездесулерінде де талқылануы мүмкін.

Болжалды мерзімдер

51. Өтініштерді қарау рәсімі бес түрлі кезеңнен тұрады:

1. *Үйлестіру*: Тиісті жағдайларда ҰБО негізгі (жетекші) анықтау үшін алынған өтініштің сипаттамаларына сүйене отырып, өз іс-әрекеттерін басқа ҰБО-мен үйлестіру. Негізгі

(жетекші) және қолдаушы ҰБО анықтау бойынша бастапқы үйлестіру іс-шаралары екі ай ішінде аяқталуы тиіс.

2. *Алдын ала бағалау және Тараптарға көмек көрсету үшін жақсы қызметтерді ұсыну керек пе деген шешім:* ҰБО негізгі (жетекші) және қолдаушы ҰБО анықталғаннан кейін үш ай ішінде алдын ала бағалауды аяқтауға ұмтылуы керек, дегенмен негізделген шешім қабылдау үшін қажетті ақпаратты жинау немесе аудару үшін қосымша уақыт қажет болуы мүмкін.
3. *Тараптарға көтерілген мәселелерді шешу жөніндегі күш-жігеріне жәрдемдесу:* Егер ҰБО жақсы қызмет көрсетуге шешім қабылдаса, ол мәселелерді уақтылы шешуге жәрдемдесуге ұмтылуы тиіс. Медиация мен татуластыру рәсімдерін қоса алғанда, жақсы қызметтер көрсетудегі прогресс, сайып келгенде, тартылған тараптарға байланысты екенін ескере отырып, ҰБО Тараптармен консультациялардан кейін көтерілген мәселелерді шешу үшін Тараптар арасында талқылау үшін ақылға қонымды мерзімдер белгілеуі тиіс. Егер осы мерзім ішінде олар келісімге келе алмаса, ҰБО Тараптарға көмек көрсетуді жалғастырудың орындылығы туралы Тараптармен кеңесуі керек; егер ҰБО процедураны жалғастыру нәтижелі болмайды деген қорытындыға келсе, ол процесті аяқтап, өтінішті дайындауға кірісуі керек.
4. *Істі аяқтау:* ҰБО процедура аяқталғаннан кейін үш ай ішінде өз мәлімдемесін жариялауға ұмтылуы керек.
5. *Кейінгі қызмет:* ҰБО Тараптармен консультациялардың қорытындысы бойынша кейінгі іс-шаралармен өз кестесін анықтай алады.

52. Жалпы қағидатқа сәйкес, ҰБО өтінішті алған сәттен бастап оны аяқтағанға дейін 12 ай ішінде (егер негізгі (жетекші) ҰБО анықтау үшін үйлестіру қажет болса, 14 ай) рәсімді аяқтауға ұмтылуы тиіс. Бұл мерзім, егер жағдайлар қажет болса, ұзартылуы мүмкін. Мұндай жағдайларға, атап айтқанда, қосылмаған елдерде сұрақтар туындайтын жағдайлар, өтініш бірнеше кәсіпорындарға, бірнеше өтініш берушілерге және бірнеше ҰБО-ға қатысты болғанда немесе аударымдар қажет болған кезде жатады. Өтінішті қарау кезінде кідірістер күтілген немесе туындаған кезде, ҰБО процестің болжамдылығын қамтамасыз ету үшін тараптарды уақтылы хабардар етуі керек. ҰБО өзінің өтініштерді қарау рәсімдеріне сәйкес істердің мәртебесі туралы жаңартылған ақпаратты жариялау туралы шешім қабылдауы мүмкін.

БЖЖТ және Комитет алдындағы есептілік

53. Есеп беру ҰБО-ның маңызды міндеті болып табылады, ол сонымен қатар Басшылық қағидаттардың тиімділігін арттыру үшін білім базасы мен негізгі құзыреттерді құруға ықпал етеді. Осыған байланысты ҰБО БЖЖТ пен Комитет үшін өзінің жылдық есебіне *Басшылық қағидаттар* туралы жылдық есеп контекстінде Тараптар бастамашылық еткен барлық өтініштер мен жекелеген жағдайлар туралы ақпаратты енгізуге тиіс. БЖЖТ Комитетке *басшылық қағидаттар* бойынша жылдық есепке енгізу үшін ҰБО жылдық есептеріне талдау ұсынады. ҰБО-ның жылдық есептерінде үйлестірудің, алдын ала бағалаудың жекелеген жағдайлары, жақсы қызметтер, қорытындылар және одан кейінгі іс-шаралар қамтылуға тиіс. Өтініштерді қарау туралы есептерді жасау кезінде ҰБО рәсімдердің I. С-6-7-тармақтарында және өтініштерді қараудың өз рәсімдерінде баяндалған ашықтық пен құпиялылық пайымдауларын сақтауға тиіс.

Кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізуді ілгерілету жөніндегі үкіметтің күш-жігерін қолдау

54. Шешімде ҰБО кәсіпкерлік қызметті жауапты басқаруға ықпал ететін мемлекеттік саясат пен бағдарламаларды әзірлеуде, әкімшілендіруде және келісуде, қажет болған жағдайда және тиісті мемлекеттік органдармен келіскеннен кейін көрсете алатын қолдау танылады. Атап айтқанда, ҰБО *Басшылық қағидаттарға* сәйкес кез келген осындай күш-жігерді келісуді қолдай алады және оның кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізудің халықаралық стандарты ретіндегі ұстанымын, сондай-ақ *Басшылық қағидаттардан* туындайтын ЭЫДҰ-ның басқа да құралдары мен басшылықтарын, мысалы, ЭЫДҰ-ның тиісті байқау мәселелері жөніндегі басшылығын сақтауға ықпал ете алады.

55. Контекстке байланысты ҰБО өз үкіметін кәсіпкерлік қызметті жауапкершілікпен жүргізуді ынталандыруға бағытталған саясаттың келісімділігін әзірлеу, енгізу және нығайту жөніндегі күш-жігерінде қолдай алатын әртүрлі тәсілдер бар. Біріншіден, ҰБО-ға тиісті мемлекеттік органдарға олардың мәлімдемелерін, есептерін, зерттеулері мен пікірлерін ұсыну арқылы хабарлау ұсынылады, егер олар белгілі бір ведомствоның саясаты мен бағдарламаларын әзірлеу үшін пайдалы болуы мүмкін деп санаса. Бұл ведомстволар сауданы қорғаумен, экономикалық дипломатиямен немесе кәсіпорындарға басқа да қолдау мен қызмет көрсетумен айналысуы мүмкін. Екіншіден, қосылған елдер өздерінің ҰБО-ларын кәсіпкерлік қызметті және/немесе кәсіпкерлік пен адам құқықтарын жауапкершілікпен жүргізу жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспарлары сияқты саясатты немесе бағдарламаларды әзірлеуге және іске асыруға тарту пайдалы деп санайды. Бұл ереже нұсқаулықтардың ерікті сипатын өзгертпейді және ҰБО ұсынатын немесе одан сұралатын кез келген қолдау оның мүмкіндіктері мен басымдықтарын ескеруі керек және шешім мен рәсімдерде сипатталған өз міндеттерін орындау қабілетін төмендетпеуі керек.

II. Комитеттің, БЖЖЖТ және ЭЫДҰ Хатшылығының рәсімдеріне түсініктемелер

56. Кеңестің шешімінде көзделген рәсімдер Комитетке, БЖЖЖТ-ға және ЭЫДҰ Хатшылығына олардың міндеттерін орындау бойынша қосымша нұсқауларды қамтиды, оның ішінде:

- Олардың міндеттерін тиімді және уақтылы орындау.
- ҰБО-ның көмек көрсету туралы сұрауларын, оның ішінде өтініштерді қарау кезінде *Басшылық қағидаттарды* түсіндіру туралы түсініктемелер, ұсынымдар және ақпарат беру жолымен қарау.
- ҰБО қызметі туралы пікір алмасулар жүргізу.
- Халықаралық серіктестер мен сарапшыларға кеңес алу мүмкіндігін қамтамасыз ету.

57. *Басшылық қағидаттардың міндетті* емес сипаты Комитеттің сот немесе квази-сот органы ретінде әрекет ету мүмкіндігін жоққа шығарады. Бұдан басқа, ҰБО жасаған тұжырымдар мен мәлімдемелерге (*Басшылық қағидаттарды* түсіндіруді қоспағанда) Комитетке жүгінген кезде күмән келтірілмеуі тиіс. Комитет жекелеген кәсіпорындардың мінез-құлқы туралы қорытынды жасамауы керек деген ереженің сақталуы шешімнің өзінде көрініс тапты.

58. ЭЫДҰ хатшылығы мен БЖЖЖТ өтініштерді қарау кезінде *Басшылық қағидаттарды* түсіндіруге қатысты күмән туындаған жағдайда ҰБО-ның көмек көрсету туралы сұрауларын

қарауға тиіс. Мұндай жағдайларда ҰБО алдымен ЭЫДҰ Хатшылығына осындай жағдайларда *Басшылық қағидаттарды* түсіндіруге қатысты ақпарат алу үшін жүгінуі керек. Мұндай ақпарат болмаған немесе көмек көрсету үшін жеткіліксіз болған немесе ЭЫДҰ Хатшылығы мұндай көмек көрсете алмаған жағдайларда ҰБО БЖЖЖТ-дан көмек пен ұсынымдар сұрай алады. Мұндай сұрау салулар құпия түрде және ресурстар болған жағдайда - жедел тәртіппен қаралатын болады. Көмек көрсету туралы сұрау салулар мен ұсынымдарды қарауды жеделдету үшін БЖЖЖТ арнайы жиналыстар ұйымдастыра алады немесе осындай сұрауларға жауап беру үшін кіші топ құра алады. Бұл жағдайда БЖЖЖТ кіші топ ұстануға тиісті процедураларды әзірлейді. ЭЫДҰ Хатшылығы ұсынатын ақпарат және БЖЖЖТ ұсынымдары құпия болып табылады, жекелеген жағдайларға бағдарланған және ұсынымдық сипатта болады. ЭЫДҰ хатшылығы БЖЖЖТ алдында тұрақты есеп беретін болады, ал БЖЖЖТ ақпарат пен ұсынымдарды сұратуға негіз болған мәселелер бойынша, сондай-ақ құпиялылықты тиісті түрде сақтай отырып алынған жауаптар бойынша Комитетке үнемі есеп беретін болады. Егер БЖЖЖТ ұсынымдар сұралатын мәселе *Басшылық қағидаттарды* түсіндіруді талап етеді деп есептесе, ол ҰБО-ға Рәсімдердің II.2.с)-бөлімі негізінде Комитеттен түсініктеме сұратуды ұсынады.

59. Рәсімдердің II.2.с)- бөліміне сәйкес *Басшылық қағидаттарды түсіндіруді* айқындау Комитеттің негізгі міндеті болып табылады. Бұл әр түрлі елдердегі *Басшылық қағидаттарды* біркелкі түсіндіруді қамтамасыз ету үшін қажет. Түсіндіру туралы өтінішті қосылған елдер, консультативтік органдар (BIAC немесе TUAC) немесе «ЭЫДҰ қадағалауы» (OECD Watch) бере алады. Сұрау салу, оның ішінде аяқталған іс шеңберінде ҰБО-ның немесе алдыңғы Комитеттің *Басшылық қағидаттарын* түсіндірудің дұрыстығына қатысты болуы мүмкін. Комитеттің түсіндірмесін Комитет белгілеген рәсімдерге сәйкес ЭЫДҰ Хатшылығының қолдауымен БЖЖЖТ дайындайды. Бұл түсініктемелер ЭЫДҰ веб-сайтында жарияланады. Комитет өз түсініктемелерін жариялау кезінде жекелеген кәсіпорындардың мінез-құлқы туралы қорытынды жасамайды. Сондай-ақ, ҰБО осы түсініктемелердің нәтижесінде өтініштерді қарау рәсімін қайта ашпайды деп күтілуде.

60. ҰБО қызметін талқылау кезінде Комитет қажет болған жағдайда олардың жұмыс істеуін жақсарту жөнінде ұсыныстар бере алады. Бұл Басшылық қағидаттарды тиімді қолдануды және ҰБО жұмыс істемейтін жағдайларды реттеуді қамтиды. ҰБО есептілігінің соңғы екі жылдық циклі негізінде және ҰБОБ ұсынысы бойынша Комитет ҰБО ұзақ уақыт бойы және заңды негіздерсіз рәсімдерге сәйкес нақты жұмыс істемейтінін анықтай алады. Мұндай тұжырымның негізі, мысалы, ҰБО міндеттерін орындау үшін қажетті ресурстарды бірнеше рет бермеу, институционалдық тетіктердің жеткіліксіздігі, жарнамалық қызметтің болмауы, өтініштерді қарауда бірнеше рет және елеулі негізсіз кідірістер немесе есептіліктің болмауы болуы мүмкін. Комитет ҰБО жұмыс істейтін елге ұсыныстар бере алады және оған белгіленген мерзімде ұсыныстардың орындалуы туралы есеп беруді ұсына алады. Егер мұндай есеп ҰБО рәсімдерге сәйкес жұмыс істейтіндігінде Комитетті қанағаттандырмаса, Комитет қосымша ұсыныстар бере алады. Комитет сонымен қатар ЭЫДҰ Хатшылығынан қосылған елге ұсыныстарды орындауға көмек көрсетуді сұрай алады. ҰБО туралы сөз болып отырған қосылған ел осы ел анықтаған ерекше жағдайларды қоспағанда, процеске адал қатысуы және консенсусқа қосылуы тиіс.

61. Комитет сондай-ақ қосылған елдің, консультативтік органның (BIAC немесе tuac) немесе «ЭЫДҰ қадағалауының» (OECD Watch) ҰБО өтініштерді қарау кезінде *Басшылық қағидаттарды* іске асыру жөніндегі өзінің рәсімдік міндеттерін орындамайтыны туралы негізделген мәлімдемесін қарайды. Комитеттің жауабын Комитет белгілеген рәсімдерге

сәйкес ЭЫДҰ Хатшылығының қолдауымен БЖЖЖТ дайындайтын болады. Жауап консенсус негізінде мақұлданады. ҰБО негізделген мәлімдеменің мәні болып табылатын қосылған ел осы ел анықтаған ерекше жағдайларды қоспағанда, процеске адал қатысуы және консенсусқа қосылуы керек. Комитет тиісті қосылған елге шешім қабылданғанға дейін негізделген өтініш бойынша өз пікірін айтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Комитет қосылған елге жауап алғаннан кейін 12 (он екі) ай ішінде кез-келген ұсыныстардың орындалуы туралы есеп беруді ұсына алады..

62. Қосылмаған елдермен өзара іс-қимыл жасау үшін, *Басшылық қағидаттармен* қамтылатын мәселелер бойынша Комитет мүдделі қосылмаған елдерді өзінің отырыстарына, корпоративтік жауапкершілік жөніндегі жыл сайынғы дөңгелек үстелдерге және кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі нақты жобаларға байланысты кездесулерге шақыра алады.

63. Соңында, Комитет пен БЖЖЖТ балалар еңбегі немесе адам құқықтары сияқты кеңірек сипаттағы мәселелерді қарау және процедуралардың тиімділігін арттыру үшін сарапшыларға жүгіне алады. Осы мақсатта Комитет ЭЫДҰ-ның ішкі сарапшыларына, халықаралық ұйымдарға, консультативтік органдарға (BIAC және TUAC), «ЭЫДҰ қадағалауына» (OECD Watch), үкіметтік емес ұйымдарға, академияларға және басқа да мүдделі тараптарға жүгіне алады. Мұндай консультациялар жекелеген мәселелерді шешу үшін сараптамалық топ құруды көздемейтінін атап өту маңызды.

ЭЫДҰ-НЫҢ КӨПҰЛТТЫ КӘСІПОРЫНДАРҒА АРНАЛҒАН КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІ ЖАУАПТЫ ЖҮРГІЗУ БОЙЫНША БАСШЫЛЫҚ ҚАҒИДАТТАРЫ

ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Басшылық қағидаттары—бұл үкіметтердің көпұлтты кәсіпорындарға жолдаған ұсынымдары. Олар бизнестің экономикалық, экологиялық және әлеуметтік прогреске қосқан оң үлесін көтермелеуге, сондай-ақ олардың қызметіне, тауарлары мен қызметтеріне қатысты *Басшылық қағидаттармен* қамтылған мәселелерге теріс әсерді азайтуға арналған. *Басшылық қағидаттар* бизнес жауапкершілігінің барлық негізгі аспектілерін қамтиды, соның ішінде адам құқықтары, еңбек нормалары, қоршаған орта, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, тұтынушылардың мүдделері, ашықтық, ғылым мен технология, бәсекелестік және салық салу. 2023 жылғы *Басшылық қағидаттарды* шығару климаттың өзгеруі, биоәртүрлілік, технология, бизнестегі адалдық және жеткізу тізбегін басқару сияқты негізгі салаларда кәсіпкерлік қызметті жауапкершілікпен жүзеге асыру бойынша жаңартылған ұсыныстарды, сондай-ақ кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу жөніндегі Ұлттық байланыс орталықтары үшін жаңартылған рәсімдерді қамтиды.

ISBN 978-92-64-60598-5 (баспа данасы)
ISBN 978-92-64-81363-2 (pdf форматында)

9 789264 605985

ЭЫДҰ-ның көпұлтты кәсіпорындарға арналған кәсіпкерлік қызметті жауапты жүргізу бойынша Басшылық қағидаттары танысу үшін «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ-мен қазақ және орыс тілдеріне бейімделді.